

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI

RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAYIN İLKELERİNİN
İHLÂLİ İLE YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN
SORUNLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Kemal Cem BAYKAL

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ

Ankara – 2008

ONAY

Kemal Cem BAYKAL tarafından hazırlanan “Radyo ve Televizyon Yayıncılığında Yayın İlkelerinin İhlâli ile Yaptırım Uygulamasında Ortaya Çıkan Sorunlar” başlıklı bu çalışma, 08.01.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Radyo - Televizyon ve Sinema Anabilim dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ (Başkan)

Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

ÖNSÖZ

Bazı meslekler doğaları gereği diğerlerinden ayrılır. Bu ayrımın temelinde, o meslek mensuplarının yalnızca kâr güdüsüyle hareket etmemesi gerektiği ve topluma karşı sorumlu olduğu gerçeği yatar. Günümüzde, neredeyse artık her eve, herhangi bir ücret ödemeksizin ulaşan ve insanları, fazlasıyla etkileme potansiyeline sahip olan radyo ve televizyon yayıncılığı da bu meslek kategorisine girer. Ancak Türkiye’de, özel radyo ve televizyon yayınları, sorumluluktan uzak olduğu ve elindeki gücü kötüye kullandığı gerekçesiyle çoğu zaman eleştirilmekte ve bu konuda yoğun tartışmalar yaşanmaktadır. Artık, uzaktan kumandayla televizyon kanalları arasında gezerken, aynı anda birkaç farklı yayın kuruluşuna, yayın ilkelerini ihlâl ettikleri gerekçesiyle uygulanan yaptırımlara tanık olmak, yaptırım uygulanan programların yerine Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından yerleştirilen ikame yayınları (belgeseller, eğitim ve kültür konularında programlar) izlemek olağan hale gelmiştir.

Bu yüksek lisans tezinde, Türkiye’de, yayıncılık alanında yaşanan olumsuzluklardan yola çıkarak, radyo ve televizyon kuruluşları tarafından, mevzuatta öngörülen yayın ilkelerinin hangi sıklıkla ihlâl edildiği, ihlâllerin arkasında yatan nedenler ve yol açtığı sorunlar ortaya konmaya çalışılmış ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunların neler olduğuna değinilerek bu sorunların yarattığı etkilerin neler olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çeşitli çözüm önerileri geliştirmeye de gayret gösterilmiştir. Çalışmada, mevzuatın yanı sıra, yayın ilkelerinin ihlâllerine özdenetim kuruluşları bağlamında da yer verilmeye çalışılmıştır. Bir anlamda amaç, Türkiye’de yayıncılık alanında yaşanan tartışmalara, akademik bir çalışmayla katkıda bulunmaktır.

Hazırlık aşamasından bugüne, çalışmanın tamamlanıp bir “tez” haline gelmesinde büyük emekleri bulunan, tavsiyeleri, yönlendirmeleri ve önerdiği kaynaklarla eksiklerimi tamamlayan, bana çok şey öğreten hocam Prof. Dr. Ahmet ÇİFTÇİ’ye içten teşekkürlerimi sunarım.

“Yayın ilkelerinin ihlâli” ve “yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar”ı ele alan bu çalışmanın çok büyük bir kısmını RTÜK uygulamaları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, RTÜK çalışanlarından büyük destek gördüm. Öncelikle bana, 1994’ten günümüze, ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarının ihlâllerinin ve bu kuruluşlara RTÜK tarafından uygulanan yaptırımların tam listesini veren ve sıkılmadan sorularımı yanıtlayan Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi Başkan Yardımcısı Tülin YÜKSEL’e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, elimdeki listeleri nasıl analiz edeceğim konusunda yardımcı olan ve yol gösteren Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği’nden Neriman SARAÇOĞLU’na ve Hukuk Müşavirliği çalışanlarına teşekkür ederim.

Çalışmada yer alan şekillerin hazırlanmasında sevgili arkadaşım Mert Cevat ŞATIROĞLU’nun katkıları oldu. Kendisine teşekkürlerimi iletmek isterim.

En önemlisi, beni bugünlere getiren ve tezin tüm aşamalarında manevî desteklerini esirgemeyen sevgili anneme ve babama teşekkür etmek istiyor ve bu çalışmayı onlara armağan ediyorum.

ANKARA , OCAK 2008

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	x
TABLOLAR.....	xiii
ŞEKİLLER.....	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAYIN İLKE VE ESASLARI BAĞLAMINDA DENETİM SİSTEMLERİ İLE YAYIN İLKE VE ESASLARININ OLUŞTURULUP UYGULANMASI

I. GENEL OLARAK.....	12
II. RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAYIN İLKE VE ESASLARI BAĞLAMINDA DENETİM SİSTEMLERİ.....	14
A. Otoriter Kuram.....	15
1. Otoriter Kuram'ın Temelleri.....	15
2. Otoriter Kuram'da Kitle İletişim Araçlarının Denetimi.....	16
B. Liberal Kuram.....	18
1. Liberal Kuram'ın Temelleri.....	18
2. Liberal Kuram'da Kitle İletişim Araçlarının Denetimi.....	20
C. Toplumsal Sorumluluk Kuramı.....	22
1. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın Temelleri.....	22
2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nda Kitle İletişim Araçlarının Denetimi.....	24
D. Sovyet – Tekel Kuramı.....	27
E. Gelişme Aracı Kuramı.....	28
F. Demokratik – Katılma Kitle İletişim Kuramı.....	29
III. TOPLUMSAL SORUMLULUK KURAMI'NA GÖRE YAYIN İLKE VE ESASLARINI BELİRLEYEN VE YAPTIRIM UYGULAYAN MERCİLER.....	30

A. Yayın Kuruluşları	30
B. Özdenetim Kuruluşları	31
C. Devlet	35
IV. GENEL DEĞERLENDİRME	38

İKİNCİ BÖLÜM

YAYIN İLKE VE ESASLARININ ULUSLARARASI BELGELERDE VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE DÜZENLENMESİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

I. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER.....	40
A. Sınırsız Televizyon Direktifi	41
B. Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi.....	43
II. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA GEÇERLİ OLAN YAYIN İLKELERİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI	49
A. İngiltere.....	49
1. Yayın İlkeleri	49
a. 18 yaşından Küçüklerin Korunması	50
b. Zararlı İçerik ve Şiddet	51
c. Suç.....	52
d. Din	52
e. Fikir ve Görüşlerin Yayınlanmasında Tarafsızlık ve Ölçülülük	52
f. Seçim ve Referandumlar	53
g. Dürüstlük İlkesi.....	54
h. Mahremiyetin Korunması	54
ı. Sponsorluk	55
i. Tecimsel Konular	56
2. Yaptırım Uygulaması	57
B. Litvanya.....	57
1. Yayın İlkeleri	58
a. Yayınlarda İnsan Haklarının ve İnsan Onurunun Korunması	58
b. Mahremiyetin Korunması	58

c. Cevap Hakkı.....	59
d. Farklı Düşüncelerin Temsilinin Güvence Altına Alınması.....	59
e. Çocukların Korunması	59
f. Yayınlanması Yasak Olan İçerikler	59
g. Devlete Ait Bildirileri Yayınlama Zorunluluğu	60
h. Telif Haklarının Korunması	60
2. Yaptırım Uygulaması	61
C. Amerika Birleşik Devletleri.....	61
1. Yayın İlkeleri	61
a. Genel İlkeler.....	61
(1) Adayların Faydalanma Hakkı Kuralı	62
(2) Dürüstlük İlkesi	62
(3) Eşit Fırsat Kuralı	63
b. Özel İlkeler	63
(1) Çocuklara Yönelik Programlar Bakımından	63
(2) Eleştiri Sınırı	64
(3) Müstehcenliğin Ölçüsü	64
(4) Uygunsuz İçerik	64
(5) Rekabet Hakkında	65
(6) Aldatıcı Olabilecek Yayınlar.....	65
(7) Reklamlara İlişkin Temel İlkeler ve Esaslar	65
2. Yaptırım Uygulaması	66
D. Kanada.....	66
1. Yayın İlkeleri	67
a. Kanada Eserleri	67
b. Temel Program İçerikleri.....	68
c. Politik Yayınlar	68
d. Şiddet ve Cinsel İçerikli Yayınlar.....	68
e. Reklamlara İlişkin Düzenlemeler	69
2. Yaptırım Uygulaması	69
III. GENEL DEĞERLENDİRME	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YAYIN İLKE VE ESASLARININ TÜRKİYE’DE DÜZENLENMESİ VE
YAPTIRIM UYGULAMASI

I. MEVZUATTA YER ALAN YAYIN İLKELERİ	
VE YAPTIRIM UYGULAMASI.....	71
A. 1982 Anayasası.....	73
B. 3984 Sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları	
Hakkında Kanun”da Öngörülen Yayın İlkeleri ve	
Yaptırım Uygulaması	77
1. 3984 Sayılı Kanun’da Öngörülen Yayın İlkeleri.....	77
a. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yayın İlkeleri	77
b. 2002 Yılından İtibaren Yayın İlkeleri	79
2. 3984 Sayılı Kanunla Getirilen Yaptırım Uygulaması	83
a. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yaptırım Uygulaması	83
b. 2002 Yılından İtibaren Yaptırım Uygulaması.....	84
C. 2954 Sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu”nda	
Öngörülen Yayın İlkeleri ve Yaptırım Uygulaması.....	87
1. 2954 Sayılı Kanunda Öngörülen Yayın İlkeleri.....	87
2. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’nda Yaptırım	
Uygulaması	89
II. ETİK KURALLAR OLARAK YAYIN İLKELERİ VE	
YAPTIRIM UYGULAMASI	90
A. Özdenetim Kuruluşları Tarafından Oluşturulan	
Yayın İlkeleri ve Yaptırım Uygulaması	90
1. Basın Konseyi.....	91
a. Basın Meslek İlkeleri	91
b. Basın Konseyi’nin Yaptırım Uygulaması	93
2. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti	93
a. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi.....	94

b. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Yaptırım Uygulaması	95
3. Televizyon Yayıncıları Derneği	95
a. Yayıncılık Etik İlkeleri	95
b. Yaptırım Uygulaması	96
B. Yayın Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkeleri	96
1. Genel Olarak.....	96
2. Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri	96
III. GENEL DEĞERLENDİRME	97

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAYIN İLKE VE ESASLARININ İHLÂLİ, YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

I. 3984 SAYILI “RADYO VE TELEVİZYONLARIN KURULUŞ VE YAYINLARI HAKKINDA KANUN”DA ÖNGÖRÜLEN YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ VE YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR	99
A. 3984 Sayılı Kanunda Öngörülen Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı	99
1. Genel Olarak.....	99
2. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı	101
3. 2002 – 2007 Yılları Arasında Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı	105
a. Direnç Yarışmaları	107
b. Reality Show Programları	112
c. Haber Bültenleri	118
4. Çözüm Önerileri	122
B. En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri	124
1. Zararlı İçerikten Çocukların ve Gençlerin Korunması.....	127

2. Yayınlarda İnsan Onurunun ve Temel İnsan Haklarının Korunması	131
3.Yayınlarda Genel Ahlâk, Toplumun Millî ve Manevî Değerleri ile Türk Aile Yapısının Korunması	134
4. Bilgi İletişim Telefonları Yoluyla Dinleyici ve Seyircilere İkramiye Verilmemesi, Lotarya Yapılmaması	138
C. Yaptırımların Caydırıcılığı.....	139
1. Yaptırımların Uygulanması ve Caydırıcılığı.....	139
2. Çözüm Önerileri	147
a. Frekans Tahsisi Yapılmalıdır.....	147
b. Programa Yaptırım Uygulamasından Vazgeçilmelidir	147
c. Basamaklı Yaptırım Uygulamasından Vazgeçilmelidir	148
d. Yaptırımlar Yeniden Düzenlenmelidir.....	148
(1) Uyarı	149
(2) Para Cezası	149
(3) Lisans Süresinin Kısaltılması	150
(4) Lisans İptali.....	150
D. Yaptırım Uygulamasında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan Kaynaklanan Sorunlar.....	150
E. Yaptırım Uygulamasında Yargıdan Kaynaklanan Sorunlar	155
F. Yaptırım Uygulamasında Yayın İlkelerinden Kaynaklanan Sorunlar	158
1. Yayın İlkelerinin Sayıca Fazlalığı	158
2. Yayın İlkelerinin Yapısı	162
3. Yayın İlkelerinin Muğlaklığı	165
II. 2954 SAYILI "TÜRKİYE RADYO VE TELEVİZYON KANUNU" NDA ÖNGÖRÜLEN YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ VE YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR	169
A. Genel Olarak	169
B. TRT Kurumu Yayınlarının RTÜK Tarafından Denetlenmesi, Yaptırım Uygulaması ve Ortaya Çıkan Sorunlar	170

C. TRT'de "Yayın Esasları"nın İhlâli ve Ortaya Çıkan Sorunlar	172
III. ETİK KURALLAR OLARAK YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ	175
A. Özdenetim Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli	175
1. Basın Meslek İlkelerinin İhlâli	175
B. Yayın Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli	178
1. Doğan Medya Grubu Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli	178
IV. GENEL DEĞERLENDİRME	180
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	190
EKLER	197
EK – I	197
EK – II	199
EK – III	206
EK – IV	207
ÖZET	209
ABSTRACT	211

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- a.g.e.** : Adı geçen eser
- a.g.m.** : Adı geçen makale
- AİHM** : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AİHS** : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- AK** : Avrupa Konseyi
- ANY.**
Mahk. : Anayasa Mahkemesi
- ASTS** : Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi
- A.Ü. SBF** : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
- BBC** : British Broadcasting Corporation
(İngiliz Yayın Kuruluşu)
- BBG** : Biri Bizi Gözetliyor
- BİO** : Bağımsız İdarî Otorite
- bkz.** : Bakınız
- CBSC** : Canadian Broadcasting Standards Council
(Kanada Yayın Standartları Konseyi)
- CRTC** : Canadian Radio –Television and Telecommunications
Commission
(Kanada Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon Komisyonu)
- çev.** : Çeviren

- E.** : Esas
- EC** : European Commission
(Avrupa Komisyonu)
- EEC** : European Economic Community
(Avrupa Ekonomik Topluluğu)
- EUMAP** : EU Monitoring and Advocacy Program
(Avrupa Birliği İzleme ve Savunuculuk Programı)
- FCC** : Federal Communications Commission
(Federal İletişim Komisyonu)
- FM** : Frekans Modülasyonu
- FRC** : Federal Radio Commission
(Federal Radyo Komisyonu)
- G.Ü.** : Gazi Üniversitesi
- ITA** : Independent Television Authority
(Bağımsız Televizyon Otoritesi)
- ITV** : Independent Television
(Bağımsız Televizyon)
- İ.Ü.** : İstanbul Üniversitesi
- K.** : Karar
- Kur.** : Kuruluş
- LRTK** : Lietuvos Radijo Televizijos Komisija
(Litvanya Radyo ve Televizyon Komisyonu)
- m.** : Madde
- NAB** : National Association of Radio and Television Broadcasters
(Ulusal Radyo ve Televizyon Yayıncıları Birliği)

- Ofcom** : Office of Communications
(İletişim Ofisi)
- Örn.** : Örneğin
- R.G.** : Resmî Gazete
- RTÜK** : Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
- s.** : Sayfa
- S.** : Sayı
- SC4** : Satellite Four Channel
(Dördüncü Kanal)
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TGRT** : Türkiye Gazetesi Radyo Televizyonu
- TMSF** : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
- TRT** : Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
- TVYD** : Televizyon Yayıncıları Derneği
- UK** : United Kingdom
(Birleşik Krallık)
- USA** : United States of America
(Amerika Birleşik Devletleri)
- vb.** : ve benzeri
- vd.** : ve diğerleri

TABLÖLAR

Tablo – 1: İhlâller ile RTÜK Kararları Arasındaki Tarihsel Fark

Tablo – 2: Farklı Tarihlerdeki İhlâllerin RTÜK Tarafından Birleştirilmesi

Tablo – 3: Aynı Programda Birden Fazla Yayın İlkesinin İhlâline RTÜK
Tarafından Tek Yaptırım Uygulanması

Tablo – 4: Yargıya İntikal Eden RTÜK Kararlarının Uygulanması İçin Geçen
Süre

ŞEKİLLER

Şekil – 1: Toplumsal Sorumluluk Halkaları

Şekil – 2: 1994 – 2002 Arasında İhlâllerin Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Göre Dağılımı

Şekil – 3: 2002 – 2007 Arasında İhlâllerin Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Göre Dağılımı

Şekil – 4: Beş ulusal Televizyon Kuruluşunun Ana Haber Bültenlerinde Gerçekleşen İhlâllerin Toplam İhlâller İçindeki Oranı

Şekil – 5: 1994 – 2002 Arasında Ulusal Radyo Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Şekil – 6: 1994 – 2002 Arasında Ulusal Televizyon Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Şekil – 7: 2002 – 2007 Arasında Ulusal Televizyon Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Şekil – 8: 1994 – 2002 Arasında RTÜK Tarafından Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Uygulanan Yaptırımlar

Şekil – 9: 2002 – 2007 Arasında RTÜK Tarafından Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Uygulanan Yaptırımlar

Şekil – 10: Basın Konseyi'nin Ulusal Radyo ve Televizyon Kuruluşları Hakkında Verdiği Kararların Tüm Kararlar İçindeki Yeri

GİRİŞ

Günümüzde “radyo ve televizyon yayıncılığı”, “kitle iletişimi”nin merkezinde yer alır. 20. yüzyılın ürünü olan radyo ve televizyonun yazılı basınla arasında çok önemli bir fark vardır. Bu fark, radyo ve televizyonların kamusal bir mal olan frekansları ve atmosferi kullanması nedeniyle ortaya çıkar. Frekansların kullanımı bazı durumlarda devletin tekelinde olabileceği gibi, bazı durumlarda özel girişimcilere devredilebilir. İşte bu noktada, özel girişimcilerin görevi, belli kısıtlamalara uyarak kamuya en iyi şekilde hizmet etmektir. Kuşkusuz, kamu hizmeti yayıncılığının gerekliliğinin nedeni sadece frekanslar değildir. Radyo ve televizyon yayıncılarını kamuya karşı sorumlu yapan asıl husus, bu yayınların demografik farklılık göstermeden tüm topluma aynı anda ve yaygın biçimde seslenecek bir yapıya sahip olmasıdır. Çünkü radyo ve televizyon yayınlarını takip etmek, yazılı basında olduğu gibi, okuma – yazma bilmek ya da yine yazılı basın ve sinemada olduğu gibi ek bir ücret ödemek gibi zorunluluklar getirmez.

Yukarıdaki nedenler, aynı anda milyonlarca kişiyi etkileyebilecek kapasiteye sahip olan radyo ve televizyon yayınlarını, “Toplumsal Sorumluluk Kuramı”na göre düzenleyecek olan yayın ilkelerinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Zira, hiçbir zaman hiçbir toplumda sınırsız hürriyet diye bir şey olamayacağı, sınırsız hürriyetin anarşi ve neticede hürriyetsizlik doğuracağı bir gerçektir¹. Bu düşüncelerden yola çıkarak, demokratik bir toplum için “özgür fakat sorumlu bir yayıncılık” anlayışını benimseyen ve 1954’te Kuram olarak formüle edilen Toplumsal Sorumluluk Kuramı’na göre, “yayıncılar”, “özdenetim kuruluşları” ve “devlet”, bu sorumluluk alanını “yayın ilkeleri” ile doldurmalı ve bu ilkelere uyulmaması halinde yayıncılara yaptırım uygulamalıdır².

¹ Münci Kapanı, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 453, 1981, s. 9, 14, 217 vd.; Ahmet Çiftci, **Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Hukuku**, Ankara, Gündüz Yayıncılık, 2007, s.57.

² “Yayın ilkeleri”, yayıncıların uymak durumunda oldukları “davranış kuralları”, “yaptırım” ise, “hukuk, kanun, ahlâk gibi kurumların buyruklarının yerine getirilmesini sağlama” anlamına gelmektedir. bkz. www.tdk.gov.tr

Her ne kadar “devlet denetimi”ni kabul etse de, devletin kitle iletişim alanına müdahalesini en aza indirmek, dolayısıyla da kitle iletişim özgürlüğünü korumak amacıyla özdenetimi öne çıkaran “Toplumsal Sorumluluk Kuramı”, acaba Türkiye’de ne ölçüde işlemektedir?

Türkiye’de radyo yayınları, 1926 yılında “Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi” isimli özel bir şirket tarafından başlatılmış ve yayınlar 1936’da Devlet tekeline alınmıştır. Söz konusu tekel, 1994 yılına kadar farklı Devlet kurumlarının eliyle devam etmiştir. Radyo ve televizyon yayıncılığında Devlet tekeline en uzun süre kullanan kurum Türkiye Radyo – Televizyon Kurumu (TRT) olmuştur (1964 – 1994)³.

Türkiye’de, yayıncılık alanında yaklaşık 60 yıl süren devlet tekelinin kendine özgü birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar, demokrasi anlayışının yeterince oturmamış olması, demokrasi sürecinin askerî müdahaleler yoluyla sık sık kesintiye uğraması ve belki de bunların bir sonucu olarak devletin elindeki yayın kuruluşlarının “kamu yararı”nı gözetmek yerine, nispeten “devletin sesi” biçiminde görev yapmasıdır. Yayın ilke ve esasları bağlamında düşünüldüğünde ise, 2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nda yer alan (m.5) ve TRT tarafından uygulanan “yayın esasları”nın hangi biçimde uygulanacağı konusunda “kurum içi denetim”den çok “kurum dışı denetim”in (diğer devlet organları, basın vb.) etkili olduğu görülmektedir.

Batı’da radyo ve televizyon yayıncılığında çoğulcu sisteme geçiş 1980’lerin ikinci yarısında başlamıştır. Türkiye’de ise, bağımsızlıktan uzak bir kamu yayıncılığı anlayışıyla gelişen devlet tekeli, 1980’lerde gelişen liberal ekonomi politikalar ve ortaya çıkan uydu teknolojileri sayesinde 1990 yılında kırılmıştır. 1990’dan 1994’e kadar birçok özel radyo ve televizyon kuruluşu

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Çiftci, **Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku**, Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, 1999; Aysel Aziz, **Radyo ve Televizyona Giriş**, 2. Baskı, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, 1981; Kayıhan İçel, Yener Ünver, **Kitle Haberleşme Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.

Anayasaya aykırı bir biçimde yayınlarını sürdürmüş ve bu süre içinde köklü bir yayıncılık anlayışının bulunmadığı Türkiye’de, birçok “yayıncılık felaketi” meydana gelmiştir⁴. Dört yıllık kanunsuz dönemde ilk göze çarpanlar, medya savaşları ve ekranlardaki küfürleşmeler, ayırım yapılmadan, herhangi bir zaman diliminde yayınlanan kırmızı noktalı filmler ve 0900’lü cinsellik hattı reklamları ile medyumlar arasındaki yumruklaşmalar olmuş, kişilik hakları sıkça ihlâl edilmiştir. Bu dönem, özgürlüğe kavuşan yayıncıların, ellerindeki özgürlüğü kötüye kullandığı bir dönem olmuştur.

1993’te Anayasanın değiştirilerek özel yayın kuruluşlarına izin verilmesi ve 20 Nisan 1994’te RTÜK’ün göreve başlaması ile yayıncılık alanındaki fiili dönem sona etmiştir. Bu tarihten itibaren yayıncılar, 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’da belirtilen (m.4) yayın ilkelerine tâbi olmuşlardır⁵. Bu durumun temel gerekçesi, anonim sayıda izleyiciye hitap eden radyo ve televizyon yayınlarının da belli ilke ve kurallar çerçevesinde yapılması gerektiğidir. Zira, genel olarak toplum, özel olarak da gençlerin, küçüklerin ve kadınların, korunmaya daha çok ihtiyacı vardır. Ancak gerek Türkiye’de köklü bir yayıncılık anlayışının bulunmaması, gerekse dört yıllık fiilî dönemin verdiği alışkanlıklar nedeniyle, 3984 sayılı Kanunda yer alan yayın ilkeleri sürekli ihlâl edilmiştir. Neredeyse her gün kararan ekranlar nedeniyle, kimileri RTÜK’ü sansürcü bir kuruluş olarak ilân ederken, kimileri de yapılan ihlâller karşısında uygulanan yaptırımların hafif olduğu kanısında olmuşlardır. Bazı zamanlarda ise, “yayın ilkeleri” çok tartışılmış ve yayın ilkelerinden kaynaklanan sorunların (muğlâklık, yayın ilkelerinin yapısı vb.) yayıncıların aleyhine bir durum yarattığı savunulmuştur.

Yayıncılık alanındaki sorunların ve yayın ilkelerinin ihlâllerinin aynı hızla devam etmesine rağmen, Avrupa Birliği’ne (AB) uyum amacıyla 2002 yılında, 3984 sayılı Kanunda birtakım değişiklikler yapılmış, yaptırımların

⁴ Beybin D. Kejanlıoğlu, **Türkiye’de Medyanın Dönüşümü**, Ankara, İmge Yayınları, 2004, s. 312 – 359.

⁵ Çiftci, a.g.e., s. 84 – 85.

“yayın kuruluşu” yerine ihlâlin gerçekleştiği “programa” uygulanması kabul edilmiştir. Yayın ilkelerinin defalarca ihlâl edilip herhangi bir somut yaptırımla karşılanmaması anlamına gelen bu yeni düzenleme, 2002 yılından sonra ihlâllerin sayısının önemli bir biçimde artmasına neden olmuştur. Bu durumun da etkisiyle, 2002 yılından sonra reyting (*rating*)⁶ kaygısıyla, birçok ulusal televizyon kuruluşunda, yayın ilkelerini sürekli ihlâl eden, duygu sömürsü yapan ve hatta kimi zaman katılımcılarının ölümüne neden olan “kadın programları”na ve ayrıca ahlâk sınırlarını zorlayan yarışmalara sıkça yer verilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, yaptırımların kendisinin yaptırım uygulamasında sorunlar yarattığını savunmak doğru olacaktır.

Türkiye’de mevzuatta yer alan yayın ilkelerinin bu denli sık ihlâl edilmesinin tek nedenini “yayıncıların reyting kaygısı” ve “yaptırımların caydırıcı olmaması” şeklinde açıklamak mümkün değildir. Bu durumun önemli bir nedeni de, yaptırım uygulamasında RTÜK’ten ve yargıdan kaynaklanan sorunlardır. Televizyonda, yaptırım kararlarıyla ilgili olarak siyah bir fon üzerine yazılı olan RTÜK açıklamalarının çoğuna bakıldığında, ilgili yaptırımın aslında çok zaman önceki bir ihlâl nedeniyle verilmiş olduğunu görmek mümkündür. Yaptırım uygulama sürecinin yavaş işlemesi, kuşkusuz olarak caydırıcılığı azaltmaktadır.

Türkiye’de, yayın ilkelerinin sıkça ihlâl edilmesinin bir nedeni de, yayıncıların ve özdenetim kuruluşlarının yayın ilke ve esasları oluşturup uygulama bakımından üzerine düşen görevi yapamamasıdır. Bu durum, denetim bakımından devleti “tek aktör” konumuna getirmektedir. Zaten bir

⁶ Erdoğan, reyting kavramını” izleyici reytingi” ve “içerik reytingi” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Bu bağlamda, izleyici reytingi, reklamcılarla yayın kuruluşları arasındaki ilişkiyi düzenleyen mekanizmadır. Temel amaç, daha fazla izlenmek ve daha fazla reklam almaktır. İçerik reytingi ise, özellikle akılı işaretler kullanarak, zararlı içeriğin yalnızca şiddet, müstehcenlik ve uygunsuz dil kullanımına indirgenmesi, bir bakıma diğer zararlı içeriklerin görmezden gelinmesinin sağlanmasıdır. Bu şekilde daha fazla izlenmek ve daha fazla reklam almak amaçlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İrfan Erdoğan, **Minarenin Kılıfları: Rating, Temsil, Halka İstediyini Verme, Otodenetim ve RTÜK;** (Erişim) <http://www.findthelinks.com/irfanerdogan>, 17 Ocak 2008.

Ülkede sağlıklı bir özdenetimin varlığı, yayın ilkelerinin ihlln en aza indirecek ve yukarıda bahsedilen sorunları ortadan kaldıracaktır.

Bu düşüncelerden yola çıkarak, Türkiye'de yayın ilke ve esasları oluşturma ve yaptırım uygulama bakımından yayıncıların, özdenetim kuruluşlarının ve devletin önemli sorunlar yaşadığını söylemek doğru olacaktır. Dolayısıyla, kanaatimizce, Türkiye'de "Toplumsal Sorumluluk Kuramı" sağlıklı bir biçimde uygulanamamaktadır.

Türkiye'deki yayıncılık süreci ve çeşitli kavramlar yukarıdaki gibi tanımlandıktan sonra aşağıda, çalışmanın konusu, amacı ve önemi, varsayımları, kapsam ve sınırlılıkları, yöntemi ve planı açıklanmıştır.

Konu

Bu çalışmanın konusunu, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığını "kamu yararı" amacıyla düzenleyen "yayın ilkeleri"nin ihllleri ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar oluşturmaktadır. Konu, 3984 sayılı Kanun ve RTÜK' temel alarak; ayrıca TRT ile özdenetim kuruluşlarının uygulamalarına da değinilerek incelenmiştir.

Amaç ve önem

Yukarıda da ifade edildiği gibi, radyo ve televizyon yayıncılığında yayın ilkelerinin ihlli, bu alandaki önemli sorunlardan biridir. Bu çalışmanın amacı, mevzuatta yer alan, yayıncılar ve özdenetim kuruluşları tarafından oluşturulan yayın ilke ve esaslarının ne sıklıkla ve hangi nedenlerle ihll edildiğini ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunları ortaya koyarak bu alanda daha önce ele alınmamış bir konu üzerinde saptamalarda bulunmaya çalışmaktır. Bu bağlamda Tez, sonraki çalışmalar için bir temel oluşturacaktır.

Varsayımlar

Başlangıçta verilen problem tanımına bağlı olarak Tezin temel varsayımı aşağıdaki gibidir:

Türkiye’de, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, yayın kuruluşları tarafından sıkça ihlâl edilmektedir. Bu durumun temel nedeni, yayıncıların reyting kaygısıdır. Bunun yanı sıra, yayın ilkelerinden kaynaklanan sorunlar, yaptırımların caydırıcı olmaması ve özdenetimin sağlanamaması gibi durumlar da ihlâl sayısını artırmaktadır. Ayrıca, hem özel radyo ve televizyon kuruluşları bakımından, hem de TRT bakımından ayrı ayrı olmak üzere, yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar, ihlâller üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Yukarıdaki temel varsayım açılarak yedi farklı alt varsayım geliştirilmiştir:

- 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, özel yayın kuruluşları tarafından sıkça ihlâl edilmektedir. Bu durum, yayıncılık alanındaki önemli sorunlardan biridir.
- 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkelerinin sıkça ihlâl edilmesinin en önemli nedeni yayıncıların reyting kaygısıdır. Farklı bir söylemle, reyting kaygısı arttıkça, yayın ilkeleri daha fazla ihlâl edilmektedir.
- 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkelerinin yapısından kaynaklanan kimi sorunlar, yayıncılar açısından adaletsizlik yaratmakta ve bu durum, ihlâl sayısını artırıcı bir nitelik taşımaktadır.

- 3984 sayılı Kanunda belirtilen yaptırımların caydırıcı olmaması, yaptırım uygulamasında yaşanan sorunların başında gelmektedir. Farklı bir söylemle, caydırıcı olmayan yaptırımlar, “yaptırım” kavramını nispeten anlamsızlaştırmakta ve ihlallerin artışına neden olmaktadır.
- Yaptırım uygulama sürecinde, özellikle RTÜK’ün yavaş çalışması ve yargı mercilerinde yargılamanın uzaması, yaptırımların caydırıcılığını önemli oranda ortadan kaldırmaktadır.
- TRT yayınlarının sekiz yıl RTÜK tarafından denetlenmesi ve 3984 sayılı Kanunda TRT için öngörülen yaptırımların niteliği, bu Kurum için yaptırım uygulamasındaki temel sorunu oluşturmaktadır. Ayrıca, TRT Kurumu yayınlarında ihlâl olup olmadığı, genellikle dışarıdan gelen müdahaleler sonucunda belirlenmektedir. Yaptırım uygulamasında yaşanan bu sorun, kurum içi denetimi ikinci plana atmaktadır.
- Türkiye’de, yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bağlamında, özdenetim anlayışı yeterince gelişmemiştir. Bu durum, denetim açısından tüm yükü Devletin omuzlarına bindirmektedir. 3984 sayılı Kanunda yer alan yayın ilkelerinin (m.4) sıklıkla ihlâl edilmesinin en önemli nedenlerinden birisini bu husus oluşturmaktadır.

Bu yedi alt varsayım doğrulandığında, temel varsayım da doğrulanmış olacaktır.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Yayın ilkelerinin ihlâli ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar bakımından Tez çalışmasının ağırlıklı konusunu 3984 sayılı Kanunda (m.4) yer alan yayın ilkeleri ve yaptırımlar ile RTÜK uygulamaları oluşturmaktadır. Bu durumun temel nedeni Türkiye’deki ilke ihlallerinin, yaptırımların, ortaya çıkan sorunların ve tartışmaların hep RTÜK üzerinde yoğunlaşmasıdır.

Ayrıca Türkiye’de yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bakımından özdenetim yeterince gelişmemiş olması da diğer bir neden olarak kabul edilebilir.

Kapsamla ilgili değinilecek bir husus, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacak olan örnek ülkelerle ilgilidir. Örnek ülkeler olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Litvanya ve Kanada’nın seçilmiş olması, bu devletlerden ABD ve İngiltere’nin, dünya ve Avrupa bakımından tipik örnek olmalarıdır. Bu iki ülke, radyo ve televizyon yayıncılığının düzenlenmesi bakımından en ileri ülkeler arasında yer almaktadır. AB’nin görece gelişmemiş yeni üyesi Litvanya ile Avrupa Kıtasından uzak bir örnek olan Kanada’daki düzenlemelere ise, “farklı” örnekler olmaları gerekçesiyle yer verilmiştir.

Çalışmada yayın kuruluşları, yalnızca ulusal radyo ve televizyon kuruluşları olarak sınırlandırılmıştır. Bu durumun temel nedeni, Türkiye’de yayın yapan yüzlerce yerel ve bölgesel radyo ve televizyon kuruluşunun gerçekleştirdiği ilke ihlallerini böyle bir çalışmada ele almanın olanaksızlığıdır.

Diğer bir sınırlandırma ise yayın ilkeleri üzerinedir. Çalışmada ele alınan yayın ilke ve esasları, reklamlarla ilgili düzenlemeleri kapsamamaktadır. Yani, çalışmada özel radyo ve televizyon kuruluşları bakımından 3984 sayılı Kanunun “Yayın İlkeleri” başlıklı 4. maddesi ve TRT bakımından ise, 2954 sayılı Kanunun “Yayın Esasları” başlıklı 5. maddesi esas alınmıştır. Bu durumun nedeni, – ön hazırlık aşamasında RTÜK’ten alınan bilgilere göre – reklamlarla ilgili ihlallerin sayısının, diğer ilke ihlallerinin birkaç katı olmasıdır. Bu özelliğiyle tek başına başka bir çalışmanın konusu olabilecek olan reklamlarla ilgili ihlallere ve yaptırımlara, bu çalışmada yer vermek Tezin kapsamını aşmaktadır.

Tezle ilgili başka bir sınırlandırma ise, RTÜK’ten elde edilen verilerle ilgilidir. 2002 yılında 3984 sayılı Kanunda öngörülen yayın ilkeleri ve

yaptırımlarda değişiklik yapılması sonucunda bu çalışmada, “yayın ilkelerinin ihlalleri ve yaptırım uygulaması” 20 Nisan 1994 – 14 Mayıs 2002 tarihleri arası ve 15 Mayıs 2002 – 28 Mart 2007 tarihleri arası olmak üzere iki kesitte incelenmiştir. Ancak 1994 – 2002 arasındaki verilerin daha sınırlı bilgiler içermesi nedeniyle (bu dönemi kapsayan verilerde, yaptırımın hangi programa uygulandığı, ihlâl tarihi ile yaptırım kararının alındığı tarih, tebellüğ tarihi ile yaptırımın uygulandığı tarih gibi bilgiler bulunmamaktadır), ulaşılan sonuçların, yapılan analizlerin ve tartişmaların bir kısmı, yalnızca 2002 – 2007 yılları arasını kapsamaktadır.

Bu çalışmada, önceden planlanmasına rağmen, neredeyse tamamı yayıncılar tarafından yargıya intikal ettirilen RTÜK kararlarının yargı organlarınca hangi oranda hukuka uygun bulunduğuna da sayısal olarak yer verilememiştir. Bu durumun nedeni, söz konusu verilerin tarafımıza verilmesi isteğinin, RTÜK Hukuk Müşavirliği’nce kabul edilmemesidir.

Yöntem

Tez çalışmasının temel veri toplama tekniği, “literatür taraması”dır. Bu bağlamda, “kütüphane taraması”, “internet taraması” ve “arşiv taraması” yollarına başvurulmuştur. “Kütüphane taraması” yöntemiyle, alandaki kavramsal bilgiler ve kuramlara ulaşılmış, “internet taraması” yoluyla ise, İngiltere, Litvanya, ABD ve Kanada’da uygulanan yayın ilkeleri ve yaptırımlara ulaşılmıştır. Bunların yanı sıra, “arşiv taraması” tekniğiyle, RTÜK’ten, 20 Nisan 1994 – 28 Mart 2007 tarihleri arasında ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarının gerçekleştirmiş olduğu ihlallere dair ham veriler alınmış, bu veriler tasniflendirilmiş ve istatistik haline dönüştürülmüştür. Aynı şekilde, Basın Konseyi’nin internet arşivinden, Konsey’in, 1 Ocak 1996 – 1 Temmuz 2007 tarihleri arasında ulusal radyo ve televizyon kuruluşları hakkında vermiş olduğu tüm kararlar elde edilmiştir. Çalışmada, “literatür taraması”nın yanı sıra, “görüşme” tekniğine de başvurulmuştur. Bu teknikle, RTÜK’ten elde edilen bilgilerin nasıl yorumlanması gerektiği ve ilke ihlalleri ile

yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlarla ilgili RTÜK çalışanlarından çeşitli bilgiler elde edilmiştir.

Elde edilen bilgilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı/betimleyici araştırma tasarımına başvurulmuştur. Bu tasarımda, “tanımlayıcı” kavramı, bir durumun, koşulun, insanın, ilişkinin, örgütlü faaliyetin, iletişim sürecinin, uygulanan politikanın “ne olduğunu” tasvir, tarif ve açıklığa kavuşturma anlamına gelmektedir⁷. Bu bağlamda ilk olarak, temel kavramsal bilgiler ve kuramlar tanımlanmış, çeşitli ülkelerde ve Türkiye’de geçerli olan yayın ilkeleri ile yaptırımlar ortaya konulmuş, daha sonra Türkiye’de, yayın ilkelerinin hangi oranda ihlâl edildiği ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar şekiller (diyagramlar) ve tablolar yardımıyla tanımlanarak, yorumlar ve çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır.

Plan

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, yayın ilke ve esasları ile yaptırım uygulamasının temelini oluşturan kuramlara değinilmiş ve hangi mercilerin yaptırım uyguladığı üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm ise, uluslararası metinler ve İngiltere, Litvanya ABD ve Kanada’nın mevzuatlarında yer alan yayın ilkeleri ile yaptırım uygulamasına ayrılmıştır. Yabancı devletlerdeki uygulamalara çalışmanın bir bölümünü kapsayacak kadar önem verilmesindeki neden, Tez çalışmasının konusunu ağırlıklı olarak “mevzuat”ın, yani RTÜK’ün uygulamalarının oluşturuyor olması ve bu bilgilerin, RTÜK uygulamalarıyla ilgili kıyaslamalara olanak vermesidir. Üçüncü bölümde, Türkiye’de mevzuatta yer alan ve etik kodlar olarak yayın ilke ve esasları ile yaptırımların neler olduğu açıklanmış ancak bunlar hakkında tartışmaya gidilmemiştir. Bu durumun temel gerekçesi, tüm tartışmaların, çalışmanın varsayımlarının sınanacağı ve Tez’in önemli ölçüde ağırlığını oluşturan dördüncü bölümünde yer almasıdır. Bu bölümde,

⁷ İrfan Erdoğan, **Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz ve Yorum**, Ankara, Erk Yayınları, 2003, s.138.

Türkiye'de, yayın ilkelerinin ihlallerine ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlara kapsamlı olarak yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAYIN İLKE VE ESASLARI BAĞLAMINDA DENETİM SİSTEMLERİ İLE YAYIN İLKE VE ESASLARININ OLUŞTURULUP UYGULANMASI⁸

Çalışmanın bu bölümünde, radyo ve televizyonun tarihsel gelişimine ve insan yaşamındaki önemine kısaca değinildikten sonra, ileriki bölümlerde yer verilecek olan dünyadaki ve Türkiye'deki yayın ilke ve esaslarının temelini oluşturan kitle iletişim kuramları açıklanacaktır. Buradaki temel amaç, “radyo ve televizyon yayıncılığında yayın ilke ve esaslarına neden gerek duyulmaktadır?” sorusuna yanıt aramaktır. Bu bölümde üzerinde durulacak diğer bir konu ise, yayın ilke ve esaslarının belirlenmesi ve yaptırım uygulanması konularında hangi mercilerin söz sahibi olduğudur.

I. GENEL OLARAK

İlk defa, 1920'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde özel teşebbüs tarafından küçük çapta radyo istasyonları kurularak programlı yayınlar yapılmaya başlanmıştır, ilk sürekli radyo yayını ise, 14 Kasım 1922'de İngiltere'de gerçekleştirilmiştir⁹.

1927'den itibaren radyo programları içerik açısından hızla gelişirken, “reklam” da bu yeni kitle iletişim aracının amaçlarından biri haline gelmeye başlamıştır. ABD'de, “1929 Ekonomik Bunalımı”yla birlikte hem üreticiler hem de radyolar, reklama olan ilgilerini iyice artırmıştır. Ayrıca bu dönemde “propaganda aracı” olarak önemi artan radyo, 1930'ların “Nazi

⁸ Çalışmanın isminde “yayın ilkeleri” ifadesi kullanılmasına rağmen, içeriğin kimi kısımlarında “yayın ilke ve esasları” ifadesine başvurulmuştur. Bu durumun temel gerekçesi, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinin başlığının “Yayın İlkeleri”, 2954 sayılı Türkiye Radyo – Televizyon Kanununun 5. maddesinin başlığının “Yayın Esasları” şeklinde düzenlenmiş olmasıdır.

⁹ Çiftci, a.g.e., s.5 – 6.; ayrıca bkz. Aziz, a.g.e.; İçel, Ünver, a.g.e.

Almanya'da halkın homojenliğini sağlayacak en önemli araçlardan biri olarak görülmüştür¹⁰.

Televizyon yayınlarının başlaması, radyonun ortaya çıkışından çok sonra olmuştur. Deneme şeklindeki ilk televizyon yayınlarına 1920'li yıllarda ABD'de başlanmış ve 1939 yılında programlı yayınlara geçilmiştir. İlk düzenli televizyon yayını, Kasım 1936'da İngiltere'de gerçekleşmiştir. İngiltere'den sonra televizyon yayınlarını başlatan ikinci ülke ise ABD'dir. Bu ülkede resmi nitelikteki ilk yayın, 1939'da New York'ta yapılmıştır. Sovyetler Birliği, Almanya ve Fransa da televizyon yayınlarının öncüleri arasındadır¹¹.

Ekonomik bir mecra ve önemli bir propaganda aracı olarak gelişimini sürdüren radyonun yanına televizyonun da eklenmesi ile birlikte, 1950'lerde elektronik yayıncılığın insan yaşamındaki önemi iyice artmıştır. ABD'de televizyon, 1953'te tüm ülkenin yarısına yayın yapacak bir biçimde yaygınlaşmıştır. 1957'de ise, ülkenin yaklaşık üçte ikisi yapılan yayınları seyretmeye başlamıştır¹².

İnsan hayatındaki önemi giderek artan radyo ve televizyon yayıncılığı, Kıta Avrupası'nda, 1980'lere kadar devlet tekelinde yürütülmüştür. Bu durumun en önemli nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrasında özel girişimi dışlayan ve güçlü devleti öne çıkaran ekonomik yapısı ve soğuk savaş döneminin sosyal ve siyasî koşullarıdır. Ancak 1973 Petrol Krizine bağlı olarak batılı devletlerde enflasyonun yükselmesi ve ortaya çıkan ekonomik krizin sonucunda "özelleştirme" ile "mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı" kavramları gündeme gelmiş ve ayrıca, devletler tarafından yeni frekansların açılması, kablolu televizyon ve uydu teknolojilerinin ortaya çıkması gibi birtakım teknolojik gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerle birlikte,

¹⁰ Veysel Batmaz, **Karartma: RTÜK Rütüklenemez**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2003, s.124 – 126.; Sezer Akarcalı, **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, Ankara, İmaj Yayınları, 2003, s. 114 – 115.

¹¹ Çiftçi, a.g.e.,s.9.; Aziz, a.g.e., s. 14 – 15.

¹² Şermin Tekinalp, **Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon**, İstanbul, Der Yayınları, 2003, s. 130.

1980'lerden itibaren özel yayın kuruluşları yaygınlaşmış ve insanlar daha fazla enformasyonla karşı karşıya kalmaya başlamışlardır.

Radyo ve televizyon yayıncılığı, 1990'larda çok farklı bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde geleneksel analog televizyon artık teknolojik gelişmesinin sonuna ulaşmış; bunun yanında, yayıncılık, bilgisayar ve telekomünikasyon endüstrileri arasındaki duvarlar yıkılmaya başlamıştır. Söz konusu gelişmelerle birlikte artık kullanıcılar kendilerine sunulan içeriğe bağlı kalmak zorunluluğundan kurtulmuşlardır. Bu gelişmeye, Avrupa Komisyonu'nun 1997'de yayınladığı Yeşil Raporu'nda (*Green Paper*) "yöndeşme" (*convergence*) adı verilmiştir¹³.

Televizyon yayınları, yaklaşık bir asırlık gelişim sürecinin sonunda birçok kişinin hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Günümüzde kişi başına düşen televizyon izleme süresi gün başına, İtalya'da 245 dakika, İngiltere'de 239 dakika, Almanya'da 217 dakika, Fransa'da 213 dakika ve Türkiye'de 224 dakikadır¹⁴.

II. RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA YAYIN İLKE VE ESASLARI BAĞLAMINDA DENETİM SİSTEMLERİ

Günümüzde insan hayatında çok önemli bir yere sahip olan radyo ve televizyon yayınlarının ne şekilde denetleneceği, iletişim alanında her zaman önemli tartışma konularının başında gelmektedir. Aşağıda, altı farklı kitle iletişim kuramına değinilerek bu kuramların öngördüğü denetim sistemleri bağlamında söz konusu tartışmalara çözüm aranacaktır.

¹³ Bülent Çaplı, **Medya ve Etik**, Ankara, İmge Yayınları, 2002, s. 49 – 52.

¹⁴ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, **Avrupa'da Televizyon: Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık**, Ankara, Desen Matbaacılık, 2005, s. 141.

A. Otoriter Kuram

Medyada Otoriter Kuram denilince, ilk olarak bu yaklaşımın düşünce olarak altyapısını oluşturan mutlak monarşiler akla gelmektedir. Özellikle 15. yüzyılda düşünceleri ifade etme yolunda bir devrim niteliğinde olan Gutenberg Matbaası'nın ortaya çıkması ile yaklaşık olarak 1300 - 1500 yılları arasında kral – devletlerin kurulmasının zamansal olarak çakışma göstermesi ve matbaa yoluyla yayılan “tehlikeli” olabilecek düşüncelerin monarşiler tarafından engellenmesi, Otoriter Kuram'ın temelini oluşturmaktadır.

1. Otoriter Kuram'ın Temelleri

Otoriter Kuram'ın düşünsel temellerini, mutlak monarşinin üç temel kuramcısı olarak nitelendirilen¹⁵ Machiavelli, Bodin ve Hobbes'un görüşlerinde bulmak mümkündür.

15. ve 16. yüzyıllarda İtalya'da yaşamış olan ve siyasal düşünceyi “idealar dünyası” ile “tanrı devleti” gibi “bu dünyayı aşan” kavramlardan arındırmış olan Niccolo Machiavelli'ye göre, kanunları olan bir devleti simgeleyen prens, monarşide en üstün emretme gücüne sahiptir. Ancak insanların (özellikle yönetilenlerin) doğası gereği kötü olmalarından dolayı sürekli tehlike içinde olan prens, iktidarını sürdürmek, dolayısıyla da devleti koruyabilmek için, “hile” ve “kurnazlık” dahil her türlü kötü yola başvurma hakkını elinde bulundurmaktadır. Diğer bir söylemle, “amaca ulaşmak için her yol meşrudur”¹⁶.

Mutlak monarşinin bir diğer kuramcısı ise Jean Bodin'dir. 16. yüzyılda yaşamış olan Bodin'in Kuramında da, “egemen güç” (Prens) kimi zaman devletle iç içe girer. Toplumdaki tüm iktidarlar prensten kaynaklanır; her türlü

¹⁵ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2001, s. 302.

¹⁶ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, Ankara, İmge Yayınları, 2004, s. 177 – 204.

kanun yapma ve değiştirme hakkına sahip olan prens, kanunların gücünden bile bağımsızdır¹⁷.

15. ve 16. yüzyıllarda İngiltere’de yaşamış olan düşünür Thomas Hobbes’a göre ise, insan davranışlarının temelinde “güvenlik isteği” yatmaktadır. Devletin bulunmadığı doğa durumunda, insanların bu egemenlik isteği savaşı doğuracak, savaş durumunda hiçbir ticarî faaliyet yapamayan ve ölüm korkusu yaşayan insanlar, artık bu duruma son vermek isteyecek ve sözleşmeyle tüm haklarını bir egemene devredeceklerdir. Ancak, egemen, yurttaşlar gibi sözleşmeye taraf olmayacak ve bu nedenle yurttaşlara karşı en ufak bir sorumluluğu bulunmayacaktır. Ayrıca, yurttaşların, egemenin kararlarına direnme hakkı da olmayacaktır¹⁸.

Kimi hususlarda farklılık taşıyalar da, yukarıda bahsedilen düşünürlerin ortak noktası, bir anlamda devleti sınırsız yetkilerle donatılmış hükümdarlarla özdeşleştirmeleridir. “Devlet”i amaç, “birey”i araç olarak gören ve Otoriter Kuram’ın temelini oluşturan monarşilerde, düşünceleri özgürce ifade etmenin olanaksız olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla da, “ifade özgürlüğü” gibi bir kavramın varlığından söz etmek olanaksızdır.

2. Otoriter Kuram’da Kitle İletişim Araçlarının Denetimi

Çıkış noktası mutlak monarşiler olan Otoriter Kuram’da kitle iletişim araçlarının temel görevi, hükümetin politikalarını desteklemek ve devletin sürekliliğini sağlamaktır. Bu amaçla basın, hükümetin konumunu sarsıcı, halkın politik ve ahlâki değerlerini saptırıcı hiçbir etkinlikte bulunmamalıdır. Kitle iletişim araçlarının denetimi iki yolla gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, söz konusu araçların doğrudan doğruya hükümetin güdümünde işlevini sürdürmesini öngören “pozitif yönlü denetim”, ikincisi ise, kitle iletişim araçlarının egemen otoriteyi sarsıcı etkinliklerde bulunması halinde, bu

¹⁷ Ağaoğulları, a.g.e., s. 27 – 42.

¹⁸ Şenel, a.g.e., s. 320 – 327.

teşebbüsün engellenmesini öngören “negatif yönlü denetim”dir. Pozitif yönlü denetim, genellikle “devlet tekeli” biçiminde yansıma bulmakta, negatif yönlü denetim ise, kitle iletişim araçlarının özel sektörün elinde bulunduğu ülkelerde gerçekleşmektedir¹⁹.

Otoriter Kuram’a göre, kitle iletişim araçları daima siyasi otoriteye bağlı olmalı ve kurulu düzeni bozucu yayın yapmamalı, egemen ahlâkî ve siyasî değerlere saldırmamalıdır. Bu koşullara uymayan kitle iletişim araçları, negatif yönlü denetimin bir gereği olarak yayın öncesi denetime tabi tutularak sansür edilebilir²⁰. Ayrıca, bu koşullar Otoriter Kuram’ın temel “yayın ilkeleri” olarak da düşünülebilir.

Tarihsel süreç içerisinde en uzun süre uygulanan Kuram olan ve özellikle 17. ve 18 yüzyıllarda pek çok Avrupa ülkesinde uygulama alanı bulan Otoriter Kuram’ın²¹, yalnızca mevcut otoritenin korunmasına vurgu yaptığı ve kitle iletişim araçlarının halka karşı sorumluluklarından bahsetmediği görülmektedir. Bu durumun nedeni kuşkusuz, Otoriter Kuram’ın uygulandığı tarihlerde basın özgürlüğünün bulunmamasıdır.

Otoriter Kuram’ın kaynağını oluşturan monarşilerde sansür uygulamasına ilk örnek, 1559 yılında kilise meclisinin yasaklı eser ve kaynakları göstermek amacıyla yayınladığı *Index Librorum Prohibitorum*’dur. Bir diğer örnek ise, Almanya’da Habsburg hanedanından II. Rudolf’un 1608 yılında Frankfurt’ta kurduğu Yüksek Sansür Mercîi’dir. Bu Kurum ile birlikte tüm basın, tamamıyla devlet denetimine girmiştir²². Konu üzerindeki en çarpıcı örneklerden biri ise, Aydınlanma Çağının ünlü düşünürü Montesquieu’nun Yasaların Ruhu Üzerine (*De l’esprit des lois*) adlı yapıtının

¹⁹ Sacide Vural, **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, Ankara, Bilim Yayınları, 1994, s. 12 – 14.

²⁰ Metin Işık, **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2002, s. 14.

²¹ Işık, **a.g.e.**, s.13.

²² İçel, Ünver, **a.g.e.**, s. 23.

1748'de kilise tarafından *Index Librorum Prohibitorum*'a eklenmesidir²³. Her ne kadar, yaygın örneklerine 17. ve 18. yüzyıllarda rastlansa da, günümüzde halen Otoriter Kuram'ın uygulandığı ülkelere rastlanmaktadır.

B. Liberal Kuram

Medyada Liberal Kuram, "ifade özgürlüğü" kavramının doğup gelişmesine önemli ölçüde katkılarda bulunmuştur. Liberal Kuram, kitle iletişim araçlarının denetimi bakımından, önceki başlıkta açıklanan Otoriter Kuram'dan önemli biçimde farklılıklar göstermektedir. Kitle iletişim araçları üzerinde Otoriter Kuram'da öne çıkan "devlet denetimi", Liberal Kuram'da yerini "yayıncının denetimi" ve "halkın denetimi"ne bırakmaktadır.

1. Liberal Kuram'ın Temelleri

Liberal Kuram, düşünsel temeli mutlak monarşilere dayanan Otoriter Kuram'a tepki olarak ortaya çıkmıştır.

10. yüzyıldan başlayarak kentlerde gelişen ticaret ve sanayi, kentsoylular adı verilen yeni bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Ancak, topraksoyluların doğuştan sahip oldukları birçok hukuksal ayrıcalığın bulunması, kentsoyluların ticaret yapmak için derebeylerin topraklarından geçme ve onların koyduğu keyfi kurallara uyma zorunluluğu, ticaretin gelişmesinin önünde önemli bir engel olarak görülmüştür. Tüm bu sorunlara çözüm getirmek üzere liberalizm²⁴, Rönesans ve Reform hareketleri ile yükselmeye başlayan aydınlanma düşüncesinin de etkisiyle, "eşitlik" ve "özgürlük" kavramları ekseninde, 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa'da ortaya çıkmıştır.

²³ Mehmet Ali Ağaoğulları, Filiz Çulha Zabcı, Reyda Ergün, **Kral – Devletten Ulus – Devlete**, Ankara, İmge Yayınları, 2005, s. 369 – 370.

²⁴ Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara, İmge Yayınları, 2003, s. 84 – 85.

Yukardaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, her ne kadar özgürlük ve eşitlik gibi kavramlardan yola çıksa da, iktisadî bir temelde doğan ve Adam Smith'in "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" (*Laissez Faire, Laissez Passes*) ifadesiyle açıklanabilen Liberal Kuram tarafından, "basın" ve "yayın" alanı, öncelikle iktisadî bir faaliyet olarak görmüştür. Özellikle 16. ve 17. yüzyıllarda artan ülkeler arası ticaret sonucunda farklı bölgelere ait bilgilere ulaşma isteğinin, 16. yüzyıldan itibaren "ticarî bülten" niteliğindeki ilk gazeteleri ortaya çıkarması bu durumun önemli göstergelerinden biridir.

Medyada Liberal Kuram'ın ilk önemli düşünürü, *Areopagitica* adlı eserinde her türlü sansürden uzak bir basın özgürlüğünü savunan John Milton olmuştur. Milton tarafından yayıncılık alanı iyi ve kötü, her türlü düşüncenin açıklandığı bir pazaryeri olarak görülmüş ve bu ortamda halkın en iyiyi seçeceği iddia edilmiştir. Bu bağlamda, "fikirlerin rekabeti" sürecinin, kaçınılmaz olarak iyi ve doğru düşüncenin sahte ve yalanlara karşı üstün geleceği bir süreç olacağı öngörülmektedir²⁵.

Basın özgürlüğü konusunda Liberal Kuram'a katkıda bulunan diğer bir düşünür de, Thomas Erksine'dir. İfade özgürlüğünü, Tanrı tarafından verilen bir hak olarak gören Erksine, bu hakkın basın tarafından kullanılmasının, isyanı ve anarşiyi önleyici bir yol olduğunu savunmaktadır: "*İnsanların düşüncelerini özgürce başkalarına iletmelerine izin verirseniz, öfkeleri yüzeyi yalayıp geçen bir ateş gibi uçup gider; yayılmış barut gibi tutuşturur, iletişim kurdurur; patlaması ne gürültülü ne de tehlikelidir: ama baskı altına alırsanız, için için yanar, ta ki bir gün gözden uzaktaki çalkantısı bir deprem ya da yanardağ gibi patlayıncaya kadar.*" Erksine'den sonra değinilmesi gereken diğer bir düşünür olan Thomas Jefferson'un Kurama katkısı ise, diğer liberallerden farklı olarak, basına, halkı bilgilendirme ve eğitime işlevi

²⁵ Işık, a.g.e., s. 18 – 19.; İçel, Ünver, a.g.e., s. 23.

yüklemesinden kaynaklanmaktadır. Ancak basının bu işlevleri yerine getirmesi, yalnızca devlet kontrolünün dışında mümkündür²⁶.

John Stuart Mill, Özgürlük Üzerine (*On Liberty*) adlı eserinde, yukarıda bahsedilen düşüncülerin aksine, daha farklı bir hususun altını çizmektedir. Mill'e göre, tüm fikirler yanlış bile olsa mutlaka söylenmelidir; ancak bu, mutlak bir ifade özgürlüğü anlamına gelmemektedir. Hiç kimse, diğer bir kişinin itibarına zarar verecek, yaşamsal sınırlarını kamuya açacak biçimde bir "ifade özgürlüğü" hakkına sahip değildir. Böylece Mill, basına, ahlâki ve yasal, birtakım sınırlamaların getirilmesini savunmaktadır²⁷.

Yukarıdaki düşüncülerin de katkılarıyla, 17. ve 18. yüzyıllarda ifade özgürlüğü alanında önemli gelişmeler olmuştur. Bunlar, İngiltere'de 1689'da çıkarılan Haklar Bildirgesi (*Bill of Rights*), Amerika'da 1776'da çıkarılan ve sansürsüz bir basın özgürlüğünü kabul eden Virjinya Haklar Deklerasyonu (*Virginia Bill of Rights*), 11. maddesinde fikir ve düşüncelerin serbestçe yayınlanmasının insanın en değerli haklarından biri olduğunu düzenleyen 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile Amerika'da 1791 Anayasası'na konulan ve "Kongre, söz ve basın özgürlüğünü sınırlayan kanun yapamaz" ifadesini taşıyan 1. Ek Madde'dir (*First Amendment*).

2. Liberal Kuram'da Kitle İletişim Araçlarının Denetimi

Milton, Erksine, Jefferson ve Mill'in görüşlerine dayanarak "ifade özgürlüğü"nü temel alan Liberal Kuram'ın en temel özelliği, kitle iletişim araçları üzerindeki devlet denetimini tamamıyla reddetmesidir. Bu özelliğiyle Liberal Kuram'ın, bir önceki başlıkta değinilen Otoriter Kuram'ın tam karşısında yer aldığını söylemek mümkündür.

²⁶ Işık, a.g.e., s. 19 – 20.; Murat Özgen, *Gazetecinin Etik Kimliği*, 2. Baskı, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, 2002, s. 97.

²⁷ Özgen, a.g.e., s. 95 – 96.

Liberal Kuram'ın kitle iletişim araçları için belirlediği temel ilkeler, basılı yayın yapmanın ve dağıtımın herkese, herhangi bir izin belgesini gerektirmeden serbest olması, yayınlarda baskı ve kısıtlama olmaması, yayıncılık sektörünün üçüncü bir oluşum tarafından sansür edilmemesi ve ülke güvenliğine aykırı yayın yapmak gibi konuların haricindeki tüm yayınların herhangi bir ceza sistemine tabi olmamasıdır²⁸.

İfade özgürlüğüne yaptıkları katkılarla beraber, Liberal Kuram'ı ortaya çıkaran düşünürlerin "ifade özgürlüğü"nü'nün sınırı konusundaki fikirleri tartışma konusudur. Kitle iletişim araçlarına, haber verme, hükümetlere karşı bekçilik yapma, halkın eğitim ve kültür düzeyini yükseltme ve eğlendirme²⁹ fonksiyonlarını yükleyen Liberal Kuram'da, "yayıncının sorumluluğu"nun sınırları da net biçimde çizilmemektedir. Mill'in, basının birtakım ahlâki kurallara uyması gerektiği şeklindeki görüşünün dışındaki yaygın kanı, yayıncının halka karşı herhangi bir sorumluluğunun olmamasıdır. Çünkü aynı zamanda "kitle iletişiminin tüketicisi" konumunda olan halk, iyiyi ve doğruyu, gerçeği ve sahteyi ayırt edecektir.

Günümüzde, özellikle radyo ve televizyon gibi kitleler üzerinde büyük öneme sahip araçların varlığı düşünüldüğünde, yalnızca yazılı basının varolduğu bir dönemde, Otoriter Kuram'a tepki olarak ortaya çıkan Liberal Kuram'ın, sadece piyasa şartlarına bıraktığı "denetim"nin ne derece yeterli olacağı tartışma konusudur. Zira yayıncının yalnızca kâr güdüsüyle yaptığı şiddet ve müstehcen içerikli yayınlardan televizyon karşısındaki savunmasız izleyicilerin (özellikle çocukların ve gençlerin) nasıl etkileneceği önemli bir soru işaretidir.

²⁸ Vural, **a.g.e.**, s. 22.

²⁹ Vural, **a.g.e.**, s. 21.

C. Toplumsal Sorumluluk Kuramı

Toplumsal Sorumluluk Kuramı, Liberal Kuram'a tepki olarak doğmuş ve bu Kuramın boş bıraktığı alanların doldurulması gerektiğini savunmuştur.

1. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın Temelleri

Kitle iletişim araçları üzerinde, 17. yüzyıldan beri uygulama alanı bulan Liberal Kuram, 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren ortaya çıkan gelişmelerle tartışılır hale gelmiştir. Bu durumun en önemli nedenlerinden biri, 20. yüzyılın ilk yıllarında, yazılı basının tekelinin kırılması ve elektronik yayıncılığın başlamasıdır.

ABD'de, 20. yüzyılın ilk yarısında amatör radyo yayıncıların artması, yapılan yayınların askerî yayınlara karışmasına neden olmuş ve ilk kez 1912'de çıkarılan Kanunla bütün radyo vericilerinin Federal Hükümetin izniyle kurulabileceği şartı getirilmiştir. Bu tarihten sonra yayıncılık alanında artan sorunlar, ruhsat verme konusunda takdir yetkisinin Ticaret Bakanı'nda olup olmadığı tartışmalarını başlatmış; konu mahkemelere taşınmış ve söz konusu tartışmalar 1927'de kapsamlı bir Radyo Kanunu'nun çıkarılmasıyla son bulmuştur. Federal Radyo Komisyonu'nu (*Federal Radio Commission – FRC*) kuran yeni Radyo Kanunu'na, atmosferdeki dalgaların kamuya ait olduğu kabul edilmiş ve bu nedenle radyo yayınlarının kamu yararına uygun olması gerektiği şartı getirilmiştir. Bu şart, ruhsatların yenilenmesinde temel esas olarak kabul edilmiştir. Söz konusu Kanun, 1934'te televizyonu da içine alarak genişletilmiş ve Komisyon, Federal Haberleşme Komisyonu'na (*Federal Communications Commission – FCC*) dönüşmüştür³⁰.

ABD'de, "kanalların kıtlığı"na bağlı olarak yapılan düzenlemeler, Liberal Kuram'ın öngördüğü bir ilke olan yayıncının mutlak özgürlüğünü,

³⁰ Çiftci: a.g.e., s. 6 – 9.

kanuna bağılı bir kuruluş tarafından sınırlaması açısından önemlidir. Ancak kitle iletişim araçlarının devlet tarafından sınırlandırılmasının tek gerekçesi kanalların kıtlığı değildir. Özellikle 20 yüzyılın ortalarına doğru Liberal Kuram'a yöneltilen eleştirilerin diğer nedenleri, kitle iletişim araçlarının görevini yeterince yerine getirememesi ve bu araçların, kimi zaman güçlerini kötüye kullanmalarındır.

Liberal Kuram, 1947'te Hutchins Komisyonu olarak da bilinen Basın Özgürlüğü Komisyonu tarafından yayınlanan *Özgür Fakat Sorumlu Basın* isimli raporla geçerliliğini tamamen kaybetmeye başlamıştır. "Toplumsal Sorumluluk Kuramı" teriminin ilk kez kullanıldığı bu rapor, kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran sayıları az miktarda olan işletmecilerin, toplumun gereksinimlerine yanıt verecek hizmeti üretmediğini, bunların bazılarının hükümet tarafından yapılacak bir düzenleme ve denetim mekanizmasını gerektirecek ölçüde, kamu tarafından kınanacak uygulamalar sergilediğini ve bu olumsuz durumun çözülmesi için basına daha fazla sorumluluk yüklenmesinin yanı sıra, halkın da basının yüklendiği görevi yerine getirmesi konusunda üzerine düşen görevi yapması gerektiğini bildirmektedir³¹.

Basın Özgürlüğü Komisyonu tarafından yayınlanan Rapor, 1954 yılında Peterson, Siebert ve Schramm tarafından "Basının Dört Kuramı" (*Four Theories of Press*) adlı yapıtta, Toplumsal Sorumluluk Kuramı haline getirilmiş ve başlangıcından o güne kadarki olaylar ışığında yapılan değerlendirmelerle, basının elinde bulundurduğu gücü kötüye kullandığı, sansasyonel haberleri öne çıkarıp niteliksiz içeriklere yer verdiği, kamu ahlâkını tehdit ettiği ve geçerli bir neden olmaksızın kişilerin özel yaşamlarının sınırlarını ihlâl ettiği sonucuna varılmıştır³².

³¹ Özgen: **a.g.e.**, s. 112.

³² Cihaneri Erciyes: "Medya Etiği ve Klasik Etik Kodları", **Türkiye ve Siyaset Dergisi**, Mayıs - Haziran 2001,s. 49; Özgen: **a.g.e.**, s. 118.

Theдора Petersen ise, *Basının Dört Kuramı* adlı kitabında Liberal Yaklaşımın egemenliğindeki kitle iletişim araçlarının, daha çok kendi sahiplerinin düşünceleri yönünde yayın yaptığını, reklam verenlerin yayın politikalarını ve yayınların içeriklerini kontrol ettiğini, yayınların güncel olaylardan çok yüzeysel konulara ağırlık verdiğini, zaman zaman kişi haklarına saldırıda bulunulduğunu ve yayınların kamu ahlâkı için tehlike yarattığını ifade etmiştir³³.

2. Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nda Kitle İletişim Araçlarının Denetimi

Gerek elektronik basının ortaya çıkması, gerek Basın Özgürlüğü Komisyonu'nun raporu, gerekse liberal yaklaşıma olan diğer eleştiriler, Adam Smith'in "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklinde ifade bulan düşüncesinin kitle iletişim araçları için geçerli olamayacağını ortaya koymuştur. Bunun en temel nedeni, hükümetleri denetlemek ve kamuoyunun özgürce oluşmasını sağlamak gibi görevleriyle demokrasilerin devamı için çok önemli bir konumda bulunan medyanın, bu özellikleri gereği hiçbir "mal ve hizmet"e benzememesidir. Nitekim Petersen'in belirttiği gibi, reklamların yayın içeriklerini belirlemeye başlaması, tiraj ve reyting kaygısıyla yalnızca yüzeysel konulara değinilmesi, bir anlamda medyanın yapısından kaynaklanan tüm işlevlerini ikinci plana atmış; onu diğer mal ve hizmetlerle eşdeğer tutmuştur. Bu örnekler aynı zamanda Milton'un, "fikirlere rekabeti"nin kaçınılmaz olarak iyi ve doğru düşüncenin sahte ve yalanlara karşı üstün geleceği bir süreç olduğu şeklindeki düşüncesiyle de ters düşmektedir.

Acaba Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nda kitle iletişim araçlarının denetimi ne şekilde sağlanacaktır? Agee, Ault ve Emery, bu konuda beş farklı denetim mekanizması öngörmektedir (bkz. Şekil – 1). Söz konusu

³³ Vural, a.g.e., s. 24.

mekanizma, suya atılan taşların iç içe halkalar çıkarmasında olduğu gibi, birbirine değmeden iç içe geçmiş sosyal kontrol halkalarından oluşmaktadır. En içteki küçük halka, bireylerin, yani yayıncıların, muhabirlerin, editörlerin, haber müdürlerinin kişisel ve meslekî standartlarını ve ahlâki tecrübelerini simgelemektedir. İkinci halkayı, teker teker medya kuruluşlarının kendi kurumsal standartları ve ahlâki değerleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda, her kuruluşun kendine özgü değerleri bulunmalı ve bu kuruluşlarda çalışanlar bu değerlere uymalıdır. Üçüncü halkada ise, ülke düzeyinde yerleşik olan meslekî ahlâk kuralları bulunmaktadır. Dördüncü halka, hukukun koyduğu sınırlamaları içermektedir. En dıştaki halka, yani beşinci halka ise, toplumun ne tür haberlere tolerans gösterip gösteremeyeceğini ifade eden sınırlamalardan oluşmaktadır (bir anlamda halkın denetimi)³⁴.

Sekil – 1: Toplumsal Sorumluluk Halkaları

Görüldüğü gibi Basın Özgürlüğü Komisyonu, Liberal Kuram'ın aksine hükümet tarafından yapılacak bir düzenlemeyi "kamu yararı" açısından gerekli görmekte ve başta yayıncı ile halkın da içinde bulunduğu çok ayaklı

³⁴ Erciyes: a.g.m., s.50.

bir denetim modeli öngörmektedir. Böyle bir kanaatin oluşmasında, kitle iletişim araçlarının “denetimsiz” bırakılmayacak kadar önemli bir güç olduğunun anlaşılması ve basın elindeki gücü kötüye kullanması etkili olmuştur.

Yayın ilke ve esasları bakımından düşünüldüğünde, Agee, Ault ve Emery'nin öngördüğü denetim mekanizmasını üç temel unsura indirgemek mümkündür. Bunlar kısaca, yayıncının denetimi (yayın kuruluşları tarafından oluşturulan yayın ilke ve esasları), özdenetim kuruluşları tarafından uygulanan denetim (özdenetim kuruluşları tarafından oluşturulan yayın ilke ve esasları) ve devlet denetimidir (mevzuatta yer alan yayın ilke ve esasları). Bu denetim mekanizmaları, ilerleyen sayfalarda yayın ilke ve esasları bağlamında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Toplumsal Sorumluluk Kuramı ile ilgili söylenmesi gereken son söz, bu Kuramın öngördüğü devlet denetiminin en temel gerekçesinin elektronik yayıncılığın yaygınlaşması olduğudur. Batmaz'a³⁵ göre radyo ve televizyonlar, yazılı medyadan temel olarak farklıdır. Ancak, bunun tek nedeni, bu araçların kamuya ait olan frekansları kullanmaları değildir; bu konudaki diğer önemli neden, yayınların kültürel, eğitimsel ve demografik farklılık göstermeksizin tüm topluma aynı anda ve yaygın olarak seslendiklerinden, kamusal ortak paydayı göz önünde bulundurmakla mükellef olarak kamusal bir mal ya da kamusal bir alan olmalarıdır.

Kanaatimizce, insanların oturma odasında bulunan radyo ve televizyonları takip etmelerinin, herhangi bir emek ya da ücret gerektirmemesi de bu araçların diğer medyalara göre daha fazla izlenmesinin önemli nedenlerinden biridir. Zira gazete ya da dergi okumak için, evden çıkmak, belli bir ücret ödemek ve o gazeteyi ya da dergiyi okumak için belli bir emek sarf etmek gerekmektedir. Oysa radyo ve televizyon yayınlarını

³⁵ Batmaz: a.g.e., s. 38 – 39.

takip etmek için bunların hiçbirine gerek yoktur. Kuşkusuz tüm bunlar, radyo ve televizyon yayıncılarının topluma karşı daha fazla sorumlu olmalarını gerektirirken, devletin de bu alanı kamu yararına uygun biçimde düzenlemesini gerektirmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkarak, Toplumsal Sorumluluk Kuramı, bu çalışmanın temel bakış açısını oluşturmaktadır.

D. Sovyet – Tekel Kuramı

Mutlak demokrasiye ulaşma isteğini sınıfsız bir toplumda gerçekleştirmeyi amaçlayan Sovyetler Birliği, bu hedefine ulaşmak için kitle iletişim araçlarını Komünist Parti'nin sesi olarak kullanmaya çalışmıştır. Otoriter Kuram'da devletten bağımsız halde bulunan kitle iletişim araçlarının devlet tarafından sıkı denetiminin aksine, Sovyet – Tekel Kuramı'nda, araçlar tamamen devlet tarafından yönetilmektedir³⁶.

Sovyet – Tekel Kuramı'nda devlet ve partiye ait olan kitle iletişim araçlarının görevi, devlet ve parti içinde birliği sağlaması, Komünist Parti'nin ifade aracı olması ile bir propaganda ve kışkırtma aracı olarak kullanılmasıdır³⁷.

Birtakım özelliklerinin halen Kore, Çin ve Küba gibi ülkelerde görüldüğü Sovyet – Tekel Kuramı, Otoriter Kuram'a benzemekle birlikte, kendine has birtakım özellikleri olan daha farklı bir yaklaşımdır. Kitlelerin hükümetler tarafından sürekli bir propaganda ile yönlendirilmesinin, muhalif, hatta en basit farklı düşüncenin bile sansür edilmesinin, en azından basın özgürlüğünün birçok uluslararası metinde yer aldığı bir dönemde, 20. yüzyılın ikinci yarısında ne kadar kabul göreceği önemli bir soru işaretidir.

³⁶ Vural: a.g.e., 28 – 29.

³⁷ Özgen: a.g.e., 106.

E. Gelişme Aracı Kuramı

Gelişme Aracı Kuramı, ekonomik ve teknolojik yönden dışa bağımlı bulunan; bunun yanında iletişim sektöründe de teknik ve uzmanlık bakımından yetersiz olan ülkeler tarafından oluşturulmuştur. Temel amacı, kitle iletişim araçlarının bu ülkelerin gelişmesine katkıda bulunması olan bu Kuramın medyaya yüklediği en önemli işlevler, varolan ulusal politikayla tutarlı bir yayıncılık anlayışına sahip olmak, ulusal dile ve kültüre önem vermek ile siyasi ve coğrafi yakınlığı bulunan ülkelerle ilgili haberlere öncelik vermektir. Ayrıca bu Kuram, aracın denetimi bakımından devlete önemli yetkiler tanımaktadır. Buna göre devlet, ülkenin gelişimiyle ilgili alınan kararlar doğrultusunda – ulusal politikaya uygun bir biçimde – araca müdahale etme ve yayınlara sansür koyma hakkına sahiptir³⁸.

Gelişme Aracı Kuramı'nın uygulanmasını Afrika ülkelerinde görmek mümkündür. Ayrıca bu anlayışın uygulanmasına örnek olarak, Türkiye'de televizyon yayıncılığına başlanılan ilk yıllar verilebilir. Televizyonun Türkiye'de yayına başlaması yönünde kamuoyu oluşturanların bu araca dair fikirleri büyük ölçüde kalkınmacı bir biçimde şekillenmiştir. Eğer kalkınmanın çok önemli bir parçası, nüfusun eğitim – öğretim seviyesinin yükseltilmesi ise o zaman “görüntü” unsurunu kullanan televizyonu, radyoya göre çok daha etkili bir araç olarak görmek mümkündür³⁹. Türkiye'de halen, mevzuatta yer alan yayın ilke ve esaslarında radyo ve televizyonun “eğitim” ve “kültür” işlevlerine değinilmektedir. Bunlara çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ayrıntılı bir biçimde değinilecektir.

Kanaatimizce, Gelişme Aracı Kuramı, kitle iletişim araçlarına, toplumun gelişmesi adına olumlu işlevler yüklese de, devlete verdiği önemli kontrol yetkisi nedeniyle birtakım riskleri de beraberinde taşımaktadır. Zira, Kuramın ortaya koyduğu, “mevcut ulusal politikayla tutarlılık” gibi niteliği

³⁸ Vural: **a.g.e.**, 30 – 31.

³⁹ Erol Mutlu: **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005, s. 75 – 76.

belirsiz kavramların, kitle iletişim özgürlüğünü sınırlayıcı müdahalelerin önünü açabileceğini tahmin etmek pek de zor değildir.

F. Demokratik – Katılma Kitle İletişim Kuramı

Demokratik – Katılma Kitle İletişim Kuramı, Toplumsal Sorumluluk anlayışına göre biçimlendirilmiş kamu yayın kuruluşlarının karşısında, tekelleşmiş olan özel yayın kuruluşlarına tepki olarak doğmuştur. Kuramın savunucularına göre, medyada ortaya çıkan tekelleşme, yayıncıların kamu yararına hizmet etmelerini engellemekte ve küçük grupların araca ulaşmasını olanaksızlaştırmaktadır. Bu nedenle, demokrasinin özü gereği halkın yönetime katılmasını sağlamak için hangi grubun temsilcisi olursa olsun herkesin kitle iletişim araçlarına ulaşması sağlanmalı ve tekelleşme engellenmelidir⁴⁰. Bu Kuram, katılımcı demokrasi uygulamasına da uygun düşmektedir.

Demokratik – Katılma Kitle İletişim Kuramı'nda, kitle iletişim araçlarının denetlenmesinde en önemli rolü halk oynamaktadır. Bunun dışında, yayın kuruluşları, yargı denetimine de tabidir⁴¹.

Demokratik – Katılma Kitle İletişim Kuramı'nda savunulan çoğulculuk ve halkın kitle iletişim araçlarına ulaşması gibi düşünceler, 1947'deki Basın Özgürlüğü Komisyonu'nda belirtilen, kitle iletişim araçlarının “toplumdaki tüm çıkar gruplarını temsil etmesi” işlevine benzemektedir. Ancak bu Kuramın, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın aksine, medyada yaşanan tüm sorunları tekelleşmeye bağladığı ve tekelleşmeden kaynaklanmayan diğer sorunları göz ardı ettiği söylenebilir.

⁴⁰ Vural: **a.g.e.**, s. 31 – 32.

⁴¹ Işık: **a.g.e.**, s. 42.

III. TOPLUMSAL SORUMLULUK KURAMI'NA GÖRE YAYIN İLKE VE ESASLARINI BELİRLEYEN VE YAPTIRIM UYGULAYAN MERCİLER

Önceki sayfalarda belli başlı Kitle İletişim Kuramları açıklanırken, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın, bu çalışmanın bakış açısı olarak kabul edildiği ifade edildi. Bu kısımda ise, yayın ilke ve esaslarının uygulanması bakımından Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın öngördüğü merciler olan “yayın kuruluşları” ve “özdenetim kuruluşları” ile “devlet denetimi” ele alınmaya çalışılacaktır.

A. Yayın Kuruluşları

Yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bakımından düşünüldüğünde, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın öngördüğü ilk merci, “yayın kuruluşları”dır. Yayın ilke ve esaslarının, tek tek yayın kuruluşları tarafından oluşturulup bunların programcılar, sunucular, haberciler ve yapımcılar, yani yayın mensupları tarafından uygulanması, hem “sorumlu” bir yayıncılık anlayışının önünü açacak hem de yayıncılık alanındaki devlet denetimini en aza indirecektir.

Yayın kuruluşlarının yayın ilkeleri yoluyla kendi kendini denetlemesi, ABD'de bazı gazete, radyo ve televizyon kuruluşlarında sıkça görülen bir durumdur. Ancak bu durumun en güzel örneği, İngiliz kamu yayın kuruluşu BBC (*British Broadcasting Corporation*)'dir. Yayınlarında tarafsızlık, dürüstlük, müstehcenlik gibi hususlara dikkat eden BBC, bu şekilde siyasî baskılardan uzak kalmaya çalışmaktadır⁴².

Yayın kuruluşları tarafından oluşturulan yayın ilke ve esaslarına uygun olmayan programlar söz konusu olduğunda uygulanacak en temel yaptırım, sakıncalı programın yayın ilkelerine uygun hale getirilinceye dek denetleyici

⁴² Işık: a.g.e., s. 76.

birimler tarafından yayınlatılmamasıdır. Ancak bir yayın kuruluşunun yayın ilke ve esasları oluşturmasındaki temel amaç, yayın kuruluşunda çalışanların söz konusu ilkeleri özümseyip kendi özdenetimlerini sağlamalarıdır

B. Özdenetim Kuruluşları

Yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bakımından düşünüldüğünde, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın öngördüğü ikinci merci, "özdenetim kuruluşları"dır.

"Gönüllü kuruluşlar" olarak da kabul edilen özdenetim kuruluşları, idare örgütü içinde yer almayan ve yargı mercii olarak da nitelendirilemeyecek olan, gönüllü basın – yayın mensuplarının bir araya gelmesiyle oluşmuş kuruluşlardır. Kendi yayın ilkelerini oluşturup uygulayan yayın kuruluşlarında olduğu gibi, özdenetim kuruluşları da devlet otoritesinin basına müdahalede bulunmasını önlemek ve kamuoyu karşısında saygınlığı olan bir basın – yayın alanı yaratmak amacıyla varlıklarını sürdürmektedir⁴³.

Basın – yayın alanında en yaygın özdenetim kuruluşu olan "Basın Konseyi" uygulaması, ilk kez 1916'da İsveç'te ortaya çıkmış ve bu sistemin en başarılı örneğini 1953'te İngiltere'de kurulan İngiliz Basın Konseyi vermiştir. Bu tarihten sonra 1956'da Federal Almanya'da, 1961'de Avusturya'da, 1962'de Güney Afrika Birliği'nde, 1963'te İsrail'de, 1964'te Güney Kore'de, 1965'te Hindistan'da ve 1968'de Gana'da Basın konseyleri kurulmuştur⁴⁴.

Türkiye'de ise basın konseylerinin ilk örneği, 27 Haziran 1938'de kanun ile kabul edilen Basın Birliği'dir. Basın Birliği Yasası'na göre tüm gazeteciler Basın Birliği'ne üye olmak zorundaydı. Önemli amaçlarından biri "mesleğin şeref ve vakarını korumak" olan Basın Birliği, gazetecilere

⁴³ İçel, Ünver, a.g.e., s.237.; Neşe Erkelli Kızıl, **İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto – Kontrol**, İstanbul, Beta Yayınları, 1998, s. 24.

⁴⁴ İçel, Ünver, a.g.e., s. 237; Vedat Demir, **Medya Etiği**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006, s. 41.

meslekten üç aya kadar uzaklaştırma ve hatta birlikten çıkarma kararı verebilmekteydi⁴⁵.

1946'da dağılan Basın Birliği'nden sonra ele alınacak diğer bir özdenetim kurulu ise Basın Şeref Divanı'dır. Divan, 27 Mayıs 1960 askerî darbesinin ardından Abdi İpekçi'nin girişimiyle kurulan ve basın temsilcilerinden oluşan bir komitenin, 24 Temmuz 1960'ta yürürlüğe koyduğu "Basın Ahlâk Yasası"nın uygulanmasını gözlemek amacıyla kurulmuştur. Divan'ın görevi, Basın Ahlâk Yasasına aykırı tutum ve davranışları inceleyerek uygunsuzlukları kamuoyuna bildirmek olarak belirlenmiştir⁴⁶.

Türk Basın Tarihinde "yayın ilkeleri" üzerine oturtulmuş ilk özdenetim kurumu olan Basın Şeref Divanı, büyük ümitlere karşın daha ilk yılın sonunda sorumsuz yayınları önlemekte yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun üzerine Basın İlan Kurumu, 1962 yılında, Divan tarafından hakkında bir yıl içinde 3 ihtar 1 takbih veya 2 takbih cezası verilen gazete ve dergilerin ilanlarının süreli olarak kesileceğini ifade eden bir karar almıştır. Ancak bu uygulamanın basında büyük tepkilere yol açması, Divana karşı açılan davaların basın kuruluşlarının lehine sonuçlanması ve ileriki yıllarda Divanın iyice etkisiz hale gelmesi nedeniyle bu Kurum zamanla dağılmıştır. Kuşkusuz böyle bir sonucun oluşumunda, Türk basınında kuşaktan kuşağa geçen ahlâki standartların olmamasının da büyük etkisi olmuştur⁴⁷.

Türk Basın Tarihi'nde ele alınacak son konsey ise, Basın Konseyi'dir. Basın Konseyi, daha özgür ve daha saygın bir basına kavuşmak hedefiyle, 6 Şubat 1988'de 141 gazetecinin imzasıyla kurulmuştur. Konsey, bu hedefin gerçekleşmesi amacıyla, gazetecileri meslek ilkeleri etrafında buluşturmuş ve bu doğrultuda 16 maddeden oluşan Basın Meslek İlkeleri'ni belirlemiştir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde, Basın Konseyi tarafından

⁴⁵ Zeynep Alemdar, **Oyunun Kuralı "Basında Özdenetim"**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s. 77.

⁴⁶ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2003, s. 369.; Erkelî Kızıl, **a.g.e.**, s. 118.

⁴⁷ Alemdar, **a.g.e.**, s. 87 – 97.; Erkelî Kızıl, **a.g.e.**, s. 127 – 133., ayrıca bkz. Ertuğrul Özkök, "Tartışma", **Özgür Bir Toplumda Basının Görevi**, 1986 yılı 9. Seminer Tutanakları, İstanbul, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No.9, 1986, s. 42.

oluşturulan yayın ilkelerine (Basın Meslek İlkeleri), bu ilkelerin ihlallerine ve Konsey'in yaptırımlarına ayrıntılı bir biçimde değinilecektir.

Basın – yayın alanını düzenleyen özdenetim kuruluşları olan basın konseylerinin en önemli özelliklerinden biri, yayın ilke ve esasları oluşturmalarıdır. Bu konuda birkaç örnek vermek daha açıklayıcı olacaktır. Belçika Basın Konseyi tarafından uygulanan ve 1947 yılında kabul edilen yayın ilkeleri, gazetecinin her koşulda kamu yararına ve gerçeğe hizmet etmesi gerektiğini öngörmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Federal Alman Basın Konseyi ise, *“biçim ve içeriğiyle belirli bir grubun dinî ve ahlâkî duyarlılığını incitebilecek haber, yorum ve resimlerin yayınının”* basının sorumluluk anlayışı ile bağdaşmayacağını ve *“hiç kimsenin ırk, inanç ve milliyeti yüzünden ayrıma tabi tutulamayacağını”* kabul etmiştir. Yunanistan'da 12 Ekim 1971'de yayınlanan meslek ahlâk kuralları, gazetecilerin iftira, karalama, küfür, rüşvet ve aşırma gibi yollara başvurmaması gerektiğini, gazetecilik meslek ve onuruna uyulması gerektiğini ve her insanın saygınlığına ve onuruna saygı duyulmasını öngörmüştür. Son olarak Yeni Zelanda Basın Konseyi ise, gazetecilerin, kamuoyunun güvenine lâyık olması gerektiğini, bilgi ve doküman elde etmede dürüst yollara başvurulmasını, meslek sırrının gizliliğinin korunmasını ve başkalarının derin üzüntülerinin gizliliğine saygı gösterilmesini kabul etmiştir⁴⁸.

Yukarıda sayılan Basın Konseylerinden sonra, ABD'de, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen Ulusal Yayıncılar Birliği'nden (*National Association of Radio and Television Broadcasters – NAB*), bahsetmek yerinde olacaktır. 1922'de kurulan ve 1958'de bugünkü adını alan Birliğin 3000'den fazla radyo ve 500'den fazla televizyon kuruluşu olmak üzere birçok üyesi bulunmaktadır. Derneğin en önemli özelliği ise radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen kapsamlı bir etik kod oluşturmuş olmasıdır.

⁴⁸ Alemdar: **a.g.e.**, s. 58 – 68.

NAB tarafından oluşturulan etik kodda, ilk olarak televizyonun bir eğitim ve kültür aracı olduğu belirtilmektedir. Bu durum, yayıncılığın yalnızca tecimsel bir faaliyet olarak kabul edilmediğinin güzel bir örneğidir. “Genel Program Standartları” olarak yayınlarda, “çocuklara karşı sorumluluk”, “kimsenin din, dil, ırk, cinsiyet vb. nedenlerle kınanmaması ve aşağılanmaması”, “tüm dinlere saygı gösterme”, “evliliğin ve ailenin kutsallığına önem verme”, “sigara içmenin, içki içmenin ve eşcinselliğin olumlu bir davranış gibi yansıtılmaması”, “fal ve astroloji gibi içeriklere yer verilmemesi”, “lotarya yapılmaması” gibi esaslar öne çıkmaktadır.

Radyo ve televizyon yayıncılığını özdenetim yoluyla düzenleyen diğer bir özdenetim kuruluşu olan Kanada Yayın Standartları Konseyi’ne (*The Canadian Broadcast Standards Council – CBSC*) de kısaca değinmek faydalı olacaktır. 1990’da kurulan Konsey, temel olarak, yayınlarda kimsenin din, dil, ırk, milliyet, yaş ve cinsiyet gibi nedenlerden dolayı aşağılanmamasını, programlarda kadın ve erkeğin eşit bir biçimde temsil edilmesi gerektiğini, haberlerin doğruluk içerisinde yayınlanmasını ve haberlerde kamu hassasiyetlerinin göz önünde bulundurulmasını, dinî içerikli programlarda yayıncıların sorumlu davranmasını, reklam içeriklerinin saldırgan ifadeler taşımamasını ve objektif olmasını öngörmektedir⁴⁹.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, basın – yayın alanını düzenleyen özdenetim kuruluşlarının en önemli amacı, yayın ilke ve esasları oluşturarak yayın içeriklerinin bu ilke ve esaslara uygun olmasını denetlemektir. İçeriklerin aykırılığı halinde ise, yayın kuruluşlarına özdenetim kuruluşları tarafından genellikle “uyarı” ve kınama” gibi moral yaptırımlar uygulanmaktadır. Kanaatimizce özdenetim kuruluşlarının yetkilerinin moral yaptırımlarla sınırlı kalması olumludur. Zira “maddî yaptırım” ve özdenetim kavramları birbirleriyle bağdaşmamakta ve Basın Şeref Divanı örneğinde olduğu gibi olumsuz sonuçlara neden olmaktadır.

⁴⁹ **CAB Code of Ethics**, (Erişim) <http://www.cbcs.ca/english/codes/cabethics/ethics.htm>, 12 Temmuz 2007.

C. Devlet

Yukarıdaki iki başlıkta, yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bakımından, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın en önemli ögesi olan "özdenetim" in üzerinde duruldu. Bu başlıkta ise, "acaba yayıncıların kendi özdenetimlerini sağlayamadıkları durumlarda ne olacak?" sorusuna "devlet denetimi" bağlamında cevap aranmaya çalışılacaktır.

Yayıncılık alanındaki devlet denetiminin ilk şekli, kamu yayın kuruluşları üzerindeki denetimdir. Bu bağlamda, zaten kontrolü devletin elinde bulunan kamu yayın kuruluşlarının uymak durumunda olduğu yayın ilke ve esasları ile yayınların bu ilke ve esaslara uygun olması için uygulanacak denetim biçimi bir kanunla belirlenmektedir. Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde değinilecek olan TRT, uymak durumunda olduğu "yayın esasları" ile bu durumun somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Kamu yayın kuruluşlarının dışında, günümüzde yayıncılık alanındaki devlet denetiminin en önemli aktörlerinin, bağımsız idarî otoriteler (*independent regulatory agencies*) olduğunu söylemek mümkündür. Bağımsız idarî otoriteler (BİO), yapısı ve işleyişi erkler arası işbirliğine dayanan ve sermaye piyasası, enerji, bankacılık, rekabet, yayıncılık gibi alanları düzenleme, denetleme ve yönlendirme ile görevli; gerektiğinde yaptırım uygulama yetkisine sahip, bağımsız, tarafsız ve özerk kamu tüzelkişileridir⁵⁰.

Bağımsız idarî otoritelerin dünyadaki ilk örneği, 19. yüzyıl sonlarına dayanmaktadır. Bu bağlamda, ABD'de, 1887 yılında eyaletler arası ticareti düzenlemek amacıyla çıkarılan bir kanun ile demiryolu taşımacılığı alanında

⁵⁰ ayrıntılı bilgi için bkz.: Müslüm Akıncı, **Bağımsız İdarî Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.; Ali Ulusoy, **Bağımsız İdarî Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.

federal düzeyde kurulan ve tekelleşmeyi önleme amacı taşıyan Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu, ilk BİO olma özelliğini taşımaktadır⁵¹.

BİO'lara duyulan asıl ihtiyaç, 20 yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmıştır. Radyo ve televizyon yayıncılığının kısa tarihçesine değinilirken de belirtildiği gibi, özellikle 1973 Petrol Krizi sonrasında büyük ölçekli kamu kuruluşları yavaş yavaş özel sektöre devredilmeye başlanmış, ulus – ötesi şirketler yaygınlık kazanmış; piyasalar katı kurallardan arındırılmaya (deregülasyon) başlanmış; Avrupa'da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında "devletçi" politikalarının sonu gelmiştir.

Özellikle 1980'lerle birlikte, BİO'lara ihtiyaç duyulmasının, ekonominin siyasetten arındırılması süreci dışındaki diğer önemli nedenleri ise, gelişen teknoloji nedeniyle bazı hassas alanların klasik idari ve yargısal yöntemlerle etkin bir şekilde organize edilmesinin zorlaşması, yayıncılık, finans, bankacılık, sermaye piyasası, rekabet gibi hassas alanlarda ortaya çıkan ve yerleşik idari yapıyla etkin bir şekilde denetlenemeyen büyük ölçekli yolsuzluklar ile özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yabancı sermayeyi ve uluslararası yatırımları çekebilmek için özerk ve tarafsız yapıda çalışan kurumlara ihtiyaç duyulmasıdır.

İngiltere'de "bekçi köpekleri" (*guard dogs*) olarak adlandırılan BİO'lar⁵², her ne kadar ekonominin siyasetten arındırılması sürecinin birer parçası olsalar da, artık özel sektörün elinde bulunan ve yukarıda sayılan "hassas" sektörleri, bu sektörleri elinde bulunduran "güç"lere karşı korumayı da amaçlamaktadır. Bu nedenle BİO'lar, - her ne kadar liberalleşme sürecinin parçaları olsalar da – ünlü iktisatçı Adam Smith'in "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" şeklindeki görüşünün karşısında yer almaktadırlar.

Devlet denetiminin bir unsuru olsa da, bağımsız ve özerk olması nedeniyle devlete de belli bir mesafede bulunan BİO'ların en önemli

⁵¹ Sonay Bayramoğlu, **Yönetişim Zihniyeti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 250.

⁵² Bayramoğlu, **a.g.e.**, s. 254.

özelliklerinden birisi de kurucu bir kanunla kurulmalarıdır. Kurucu kanunlar aynı zamanda, BİO'lara önemli yetkiler de vermektedir. Bunlar, düzenleme yetkisi, izleme ve denetim yapma yetkisi, danışma ve yönlendirme yetkisi ile yaptırım uygulama yetkisidir. Bununla birlikte, BİO'lar tarafından alınan tüm idarî kararlar, yargı denetimine tabidir⁵³.

Kanaatimizce, radyo ve televizyon yayıncılığının, devlete de belli bir mesafede bulunan bağımsız idarî otoriteler tarafından düzenlenip denetlenmesi oldukça olumludur. Kuşkusuz, yayıncıların kendi özdenetimlerini sağlaması, kitle iletişim özgürlüğünün sağlanması bakımından çok önemlidir. Ancak yayıncıların reyting kaygısı ya da benzeri nedenlerle kamu yararını ve toplumsal sorumluluğu bir kenara bıraktıkları durumlarda, Liberal Kuram'ın öngördüğü gibi, yayıncılara hiçbir müdahalede bulunulmamasını savunmak da olanaksızdır. Bunun en temel nedeni, radyonun ya da televizyonun karşısında sakıncalı içeriklere karşı savunmasız bir durumda bulunan çocuk ve gençlerin bulunabileceği, haksız yayınlar yoluyla kişilerin itibarlarının zedelenebileceği ve insan onurunun hiçe sayılabileceğidir. Dolayısıyla bu olumsuzlukların önlenmesi amacıyla birtakım müdahalelerde bulunulması, kuru kuruya bir "devlet müdahalesi" yerine, kitle iletişim özgürlüğünün daha yararlı kullanılması için "devletin üzerine düşen görev" olarak algılanmalıdır.

Yukarıdaki düşüncelerden yola çıkarak, yayıncılık alanında görev yapan bağımsız idarî otoritelerin en temel görevinin, yayınların, kurucu kanunlarında belirtilen ilke ve esaslara uygunluğunu denetlemek, söz konusu yayın ilke ve esaslarının daha kolay anlaşılmasını ve uygulanmasını sağlayan yönetmelikler çıkarmak ve aykırı yayınlara yaptırım uygulamak olduğu söylenebilir. Kuşkusuz burada, BİO'ların sınırlarını çizen kanunlar da önem taşımaktadır. Yayın ilke ve esasları bakımından düşünüldüğünde, kanunda yer alan ifadeler açık, kolay uygulanabilir ve yayın yoluyla ortaya

⁵³ ayrıntılı bilgi için bkz.: Akıncı, a.g.e.; Ulusoy, a.g.e.

çıkabilecek sorunların tümünü kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde yaptırımlar da yayıncıların aynı ihlâli tekrar yapmasını önleyici biçimde düzenlenmelidir.

Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nı açıklarken de belirtildiği gibi, ABD'de Federal Radyo Komisyonu ve 1934'te kurulan Federal İletişim Komisyonu, yayıncılık tarihinin ilk bağımsız idarî otoriteleridir. Avrupa'da, yayıncılık alanını düzenleyen BİO'ların ilk örneğini ise, 1954 yılında çıkarılan Televizyon Kanununa dayanılarak kurulan Bağımsız Televizyon Otoritesi (*Independent Television Authority – ITA*) oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Fransa'da 1982'de çıkarılan Kanunla Görsel – İmitsel İletişim Yüksek Kurulu (*Haute Autorite de L'Audiovisual*) ve Almanya'da, özel yayıncılığın düzenlenmesi için 1991'de Eyalet Medya Kurulları oluşturulmuştur. İtalya'da ise, 1990'da çıkarılan Kanunla Garantörler Kurulu göreve başlamıştır. Yayın ilke ve esasları bağlamında dünyada radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen bağımsız idarî otoritelere çalışmanın ikinci bölümünde geniş bir biçimde yer verilecektir.

Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyip denetleyen bağımsız idarî otorite ise, 20.04.1994 tarihinde yürürlüğe giren 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun"a dayanılarak kurulan RTÜK'tür. 3984 sayılı Kanunda yer alan ve RTÜK tarafından uygulanan yayın ilkelerine, yaptırımlara ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlara da çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yer verilecektir.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

- 20 yüzyılın ilk çeyreğinde başlayan radyo ve televizyon yayınları insan hayatında giderek önem kazanarak bugüne ulaşmıştır. Günümüzde Avrupa'da ve Türkiye'de, kişi başına düşen günlük televizyon izleme oranı, 3,5 – 4 saat civarındadır.

- İnsan hayatında bu kadar önemli bir yere sahip olan radyo ve televizyon yayınları üzerinde nasıl bir denetim olmalıdır? Radyo ve televizyon yayıncılığı gibi son derece karmaşık ve etkili bir alanı tek bir organın ya da mercinin denetlemesi yeterli olmayacağı gibi bu durum, kitle iletişim özgürlüğü ve “kamu yararı” açısından da sakıncalıdır. Konunun “kitle iletişim özgürlüğü” bakımından sakıncası, yüzyıllarca önce ortaya çıkan Otoriter Kuram’ın “ifade özgürlüğü”nü yok sayarak tek denetim organı olarak devleti yetkili kılmasından kaynaklanmaktadır. “Kamu yararı” bakımından ortaya çıkan sakıncanın nedeni ise, Liberal Kuram’ın ortaya koyduğu denetim sisteminde yatmaktadır. Liberal Kuram, her ne kadar “kitle iletişim özgürlüğü”ne önemli katkılarda bulursa da, tüm denetim organlarını dışlayarak, sorumluluğu yalnızca yayıncıya bırakmaktadır. Bu durumda, “eğer yayıncılar reyting vb. kaygılar neticesinde özdenetimi bir kenara bırakıp kamu için zararlı olmaya başarlarsa ne olacak?” sorusu akıllara gelmektedir. Liberal Kuram’daki bu açığı, yayın ilkeleri oluşturan merciler bakımından üçayaklı denetim mekanizmasıyla Toplumsal Sorumluluk Kuramı kapatmaktadır.
- Yayın ilke ve esasları bakımından değerlendirildiğinde, Toplumsal Sorumluluk Kuramı, özdenetimin birer unsuru olan “yayın kuruluşlarının denetimi” ve “özdenetim kuruluşlarının denetimi”ni öne çıkararak “kitle iletişim özgürlüğü”nü güvence altına almaktadır. Ancak Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nda, Liberal Kuram’ın aksine, özdenetimin sağlanamadığı durumlarda “kamu yararı”nın sağlanması ve özgürlüklerin daha etkin bir şekilde kullanılması amacıyla devlet denetimine de yer verilmektedir. Söz konusu devlet denetimi, yayın ilkelerinin ve yaptırımların kanunla düzenlenip bağımsız idarî otoritelerce uygulanmasıyla gerçekleşmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

YAYIN İLKE VE ESASLARININ ULUSLARARASI BELGELERDE VE ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE DÜZENLENMESİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

Bugün, basın ve haberleşme özgürlüğünün çağdaş demokrasilerdeki yeri, liberal görüşten önemli bir biçimde ayrılmıştır. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, günümüzün basın ve haberleşme özgürlüğü anlayışı, devletin bu özgürlüğün gelişmesinde tarafsız bir tutum takınmasını, ancak bazı aktif önlemleri de alması gerektiğini kabul etmektedir. Basın ve haberleşme özgürlüğünü kolektif bir özgürlük, sosyal bir hak niteliğinde gören bu yeni akım, uluslararası metinler ve yapısal olarak birbirinden farklı devletler tarafından izlenmiştir⁵⁴. Çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak önceki bölümde değinilen Toplumsal Sorumluluk Kuramı ve bu Kuramın öngördüğü yayın ilke ve esaslarının özellikle Türkiye'nin de uyum çabasında olduğu Avrupa Birliği mevzuatında ne şekilde yer aldığı kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Sonraki başlıklarda ise, çeşitli devletlerin mevzuatlarında yer alan yayın ilkeleri, dört farklı örnek üzerinden incelenmiştir. Düzenleme konusunda örnek bir ülke olması nedeniyle İngiltere ile diğer ülkelerden daha farklı ve daha demokratik bir yapıya sahip olan ABD'nin üzerinde oldukça fazla durulan bu kısımda, AB'nin yeni üyesi Litvanya ile özdenetimi öne çıkaran Kanada örneklerine de yer verilmiştir. Aynı zamanda bu örnekler, dördüncü bölümde kapsamlı bir biçimde incelenecek olan Türkiye (özellikle RTÜK) için referans noktalarını oluşturmaktadır.

I. ULUSLARARASI DÜZENLEMELER

Avrupa Birliği'nde, birtakım yayın ilke ve esasları ortaya koyarak radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen ve tüm üye devletler için bağlayıcı olan

⁵⁴ İçel, Ünver, a.g.e., s. 54.

üst metinler, Sınırsız Televizyon Direktifi ve Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'dir.

A. Sınırsız Televizyon Direktifi (Television without Frontiers Directive)

Geçmiş, 18 Nisan 1951'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran Roma Antlaşması'na kadar giden "Birleşik Avrupa Pazarı" ideali, 80'lerin ekonomik koşulları çerçevesinde gerçekleştirme yoluna girmiş ve 1987'de "Tek Avrupa Senedi"nin yürürlüğe girmesiyle bu idealin tamamlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu hedef çerçevesinde, Maastricht'te 1992'de imzalanan Avrupa Birliği Antlaşması'na kadar, 300'ün üzerinde Topluluk direktifi ile Avrupa'da tüm sınırlar ortadan kaldırılacak, ekonomiler tek ve büyük bir Avrupa Pazarı ölçeğinde genişleyecektir. Ekim 1989'da kabul edilip Ekim 1991'de yürürlüğe giren Sınırsız Televizyon Direktifi, işte bu hedefler sonucunda ortaya çıkmıştır⁵⁵.

Çıkış noktası ekonomik nedenler olan ve AB medya politikası çerçevesinde uzun ve yorucu bir hazırlık ve çalışmadan (örn. White Paper ve Green Paper) sonra Haziran 1997'de son şeklini alan Sınırsız Televizyon Direktifi, yedi bölümden oluşmaktadır. 6. maddesinde "Avrupa Eseri" kavramını ön plana çıkaran ve söz konusu eserlerin toplam yayın süresi içindeki ağırlığını artırmaya çalışan Direktifin IV. bölümünde reklam ile sponsorları düzenleyen maddeler ile V. ve VI. bölümlerin yayın ilkeleri olarak düzenlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, "Küçüklerin ve Kamu Düzeninin Korunması" başlıklı V. bölümün 22 ve 22a şeklinde düzenlenen maddeleri şunlardır⁵⁶:

⁵⁵ Cem Pekman, *Televizyonda Özelleşme, Avrupa'da Yayıncılığın Değişim Süreci*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, s. 103.

⁵⁶ 89/552/EEC sayılı "Sınırsız Televizyon Direktifi"nin 97/36/EC sayılı 30 Haziran tarihinde yapılan değişikliklerle aldığı son şekil.

Madde 22

1- Üye Devletler, yargı yetkileri dahilindeki yayıncıların televizyon yayınlarında, çocukların fiziksel zihinsel veya ahlâki gelişimlerini ciddi şekilde olumsuz etkileyebilecek programlara, özellikle pornografi veya gereksiz şiddet içeren programlara yer vermemelerini sağlamak için uygun önlemleri alırlar.

2- Paragraf 1'de alınabilecek önlemler, yayının yapıldığı bölgede bulunan çocukların bu tür yayınları görmelerine veya duymalarına engel olabilmek için yayın saatlerinin belirlenmesi veya teknik araçların kullanılması halleri istisnası kaydıyla çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlâki gelişimlerini etkilemesi muhtemel diğer programlara da uygulanabilir.

3- Buna ilaveten, bu tür programların şifresiz yayınlanması haline, Üye Devletler, bu programlardan önce sesli bir uyarının yapılmasını veya yayın süresince görsel bir sembolle tanımlanmasını sağlarlar.

Madde 22a

Üye Devletler, ırk, cinsiyet, din veya milliyetçilik bazında kin ve nefret duygularına sevk eden unsurlara yayınlarda yer verilmemesini temin ederler.

Bu maddeler incelendiğinde ortaya çıkan ilk sonuç, söz konusu yayın ilkelerinin iki maddede ifade edilmelerine rağmen, temelde “çocukların ve gençlerin korunması”, “toplumun korunması” ile demokratik bir anlayış çerçevesinde “bireyin korunması”nı amaçlamasıdır.

Direktifi'nin öngördüğü diğer bir ilke “Cevap Hakkı”dır. Demokrasinin temel gereklerinden olan ve “birey hakları”nın korunmasını amaçlayan cevap hakkını VI. bölümün 23. maddesinde güvence altına alan Direktif, aynı zamanda Üye Devletlere cevap hakkı için yeterli zaman dilimi tanımlarını ve cevap hakkının tam olarak uygulanmasını şart koyarak bir anlamda cevap

hakkının temel standartlarını belirlemekte ve bir başka söylemle, cevap hakkına ilişkin “esas”ları bu standartlar çerçevesinde üye devletlere bırakmaktadır. Ayrıca bu maddede dikkat çeken bir diğer nokta, gönderilen cevabın “kamu ahlâkı standartları”na uygun olmaması halinde yayınlanmaması gerektiğidir. Bu durum Sınırsız Televizyon Direktifi’nin “kamu yararı”nı ön planda tuttuğunun ve hiçbir hakkın sınırsız olmadığına en güzel göstergesidir.

Sınırsız Televizyon Direktifi’nin, IV. bölümünde değinilen reklamlar, tele-alışveriş ve sponsorlarla ilgili ilkelerini de kısaca özetlemekte fayda vardır. Söz konusu ilkeler temel olarak şunlardır:

- a) Reklam ve tele-alışverişte bilinçaltı teknikler kullanılamaz, yanıltıcı reklam ve tele-alışveriş yasaktır.
- b) Televizyon reklamı ve tele-alışveriş, insan onurunu zedeleyemez; ırk, cinsiyet veya milliyet konularında ayrımcılık içeremez, dini veya politik inançlara saldırıda bulunamaz.
- c) Tütün ürünleri ile ilgili her çeşit televizyon reklamı ve tele-alışveriş yasaktır.
- d) Televizyon reklamı, çocuklarda ahlâki ve fiziksel zararlara sebebiyet verecek şekilde yapılamaz.
- e) Sponsorlar destekledikleri programların içeriğine müdahale edemez ve haber programlarını destekleyemez.

B. Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (The European Convention on Transfrontier Television)

Avrupa Toplulukları (Birliği) gibi, Avrupa’da yayıncılık alanının düzenlenmesinin bir ayağını da Avrupa Konseyi (AK) oluşturur. 1949 yılında kurulan ve Avrupa Kıtasında Parlamenter demokrasi ile yönetilen ülkeleri üye kabul eden Avrupa Konseyi’nin temel amacı, insan haklarını korumak, Avrupa’nın kültürel çeşitliliğini arttırmak ve ırklar konusunda önyargılar ve

hoşgörüsüzlük gibi sosyal problemlerle savaşmaktır. AK, 27 AB ülkesinin de içinde bulunduğu 46 üyeye sahiptir⁵⁷.

Avrupa Konseyi, kendi içinde yasal bağlayıcılığı olan pek çok sözleşmeyi kabul eden bir uluslararası kuruluştur. Yayıncılık alanı açısından düşünüldüğünde, bu Sözleşmelerden ilki, 10. maddesinde “ifade özgürlüğü hakkı”nı garanti altına alan 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme’dir (AİHS). Hükümleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından uygulanan Sözleşme, “ifade özgürlüğü hakkı”nı 10. maddesinde düzenlemekte ancak bu hakkın, demokratik toplumun gerekleri veya meşru bir amaç doğrultusunda kanunla kısıtlanabileceğini vurgulamaktadır⁵⁸.

Yayıncılık alanını düzenlemek amacıyla, AİHS’den sonra Avrupa Konseyi tarafından oluşturulan bir diğer metin, Mayıs 1989’da kabul edilmiş ve Eylül 1998 tarihinde değiştirilmiş olan Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (ASTS)’dir. ASTS, AB’nin Sınırsız Televizyon Direktifi’yle benzer hükümler taşıyan ve hukukî bağlayıcılığı olan bir anlaşmadır. Televizyon yayıncılığı alanında AB’nin kesin sınırları dışında da etkinlik gösterecek büyük ve güçlü bir Avrupa pazarı oluşturmaya dönük bir hedefin ürünü olan Sözleşme, iki yasal belge arasında eşgüdümü sağlamak amacıyla ancak Sınırsız Televizyon Direktifi’nin bu alanda daha üst bir hüküm içermediği durumlarda uygulanmaktadır⁵⁹.

Avrupa Birliği’nin kesin sınırları dışında da etkinlik göstermesinin bir sonucu olarak Türkiye tarafından 7 Eylül 1992 yılında imzalanıp, 4 Kasım 1993 tarihli ve 3915 sayılı Kanunla onaylanan ASTS, aynı zamanda AİHS’de yer alan, “ifade özgürlüğü hakkı”nın “demokratik toplumun gerekleri veya

⁵⁷ Avrupa Komisyonu Basım-Yayın ve İletişim Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği Nasıl Çalışır?**, Türkiye, 2006, s.7

⁵⁸ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, **a.g.e.**, s. 105 – 106.; İçel, Ünver: **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁹ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, **a.g.e.** s. 106 – 107.

meşru bir amaç doğrultusunda kısıtlanabileceği” ilkesinden yola çıkarak yayın ilkelerini düzenleyen bir metin konumundadır. Söz konusu yayın ilkeleri, Sözleşme'nin “Programlama Konuları” başlıklı ikinci bölümünün ağırlıklı olarak 7. maddesi ile 8 ve 9. maddeleri, üçüncü bölümünde “Reklamlar ve Tele-Alışveriş” ve dördüncü bölümde “Sponsorluk” başlıklarıyla düzenlenmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde yayın ilkelerinin Sınırsız Televizyon Direktifi'nde olduğu gibi “çocukların ve gençlerin korunması”, “bireyin korunması” ve “toplumun korunması” ile Direktif'ten farklı olarak, “demokrasiye katkı” olmak üzere dört temel amaca hizmet ettiği görülmektedir⁶⁰. 7. maddede düzenlenen “Yayıncının Sorumlulukları” şunlardır:

1. Tüm program hizmeti unsurları, sunuş ve içerik açısından, insan değerine ve başkalarının temel haklarına saygılı olacaktır.

Özellikle:

- (a) açık saçık olmayacak ve bilhassa pornografi içermeyecektir;*
- (b) şiddete uygunsuz şekilde önem vermeyecek ve ırksal nefreti kışkırtma eğiliminde olmayacaktır.*

2. Çocukların ve ergenlerin fiziki, zihinsel veya ahlâki gelişimine zarar verebilecek tüm program hizmeti unsurları, iletim ve alınma zamanı dolayısıyla onlar tarafından izlenebilecekleri zamanlara programlanmayacaktır.

3. Yayıncı, haberlerin gerçekleri ve olayları tarafsızca sunmasını ve fikirlerin serbest oluşumunu teşvik etmesini temin edecektir.

Sınırsız Televizyon Direktifi'nin aksine ASTS'nin kapsamlı bir açıklayıcı rapora sahip olması, hem yayın ilkelerinin sınırlarının neler

⁶⁰ Avrupa Konseyi Değiştirilmiş Avrupa Sınır Ötesi Televizyon Konvansiyonu ve Açıklayıcı Raporu, Strazbourg 1998.

olduğuna dair soru işaretlerini ortadan kaldırmış, hem de taraf devletlerin ve yayıncıların sorumluluklarının altını çizilmiştir. Bu bağlamda, ilk olarak söz konusu raporun, 7. maddenin başlığı olan ‐Yayıncının Sorumlulukları” ile ilgili olan açıklaması şöyledir: ‐Taraf Konvansiyonun uygulanmasını temin etmekten ve bu amaçla yerel yasal çerçevelerinde gereken yasal önlemleri almaktan sorumlu iken, yayıncının ilk etapta bu maddenin hükümlerine uymaktan sorumlu olacaktır.” Bu ifade, ASTS’nin Sınırsız Televizyon Direktifi’nin aksine yalnızca bir ‐üst metin” olarak değil, temel bir metin olarak kabul edildiğinin göstergesidir.

ASTS’nin 7. maddesine bakıldığında göze çarpan ilk husus, birinci paragrafta ‐insan değerine ve başkalarının temel hakları”na yapılan vurgudur. Açıklayıcı Raporda bu cümleden anlaşılması gerekenin ‐kadın ile erkek arasındaki eşitlik de dahil olmak üzere tüm insanların doğal saygıdeğerliği ve eşitliğine ilişkin İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin Önsözünde yer alan unsurlar” olduğu belirtilmektedir. Ayrıca 1a’da açık saçıklık ile pornografi tamamen yasaklanırken, 1b’de şiddetin gereksiz kullanımı ve ırksal nefreti körükleyebilecek yayınlara yer verilmeyeceği ifade edilmektedir. Rapor, 1a’daki açık saçıklığın ölçüsünün Handyside Davası⁶¹ içtihatları ışığında yorumlanması gerektiğini belirtmektedir. Rapor ayrıca, 1b’deki ‐gereksiz şiddet” ve ‐ırksal nefret” kavramlarını açıklamakta ve söz konusu maddenin amacının, toplumda mevcut olan bu şiddet ve nefretin televizyon program hizmetlerinde gösterilememesi değil, fakat bu şekildeki şiddete program

⁶¹ Richard Handyside isimli İngiliz yayıncının 1971 yılında ‐Küçük Kırmızı Ders Kitabı” isimli ve özellikle pornografinin zararsız olabileceğini belirten 208 sayfalık bir kitabı yayınlaması üzerine Savcılık Müstehcen Yayınlar Yasası’na göre yayınevinde arama yapmış,1069 kitap nüshasına, kitapla ilgili broşür,poster,kart ve yazışmalara geçici olarak el koymuştur.Yayıncının buna rağmen satışa devam etmesi sebebi ile ikinci bir arama yapılmış ve tekrar değişik sayıda kitap ile kitabın matrisleri zapt edilmiş,geçen zaman içerisinde ele geçirilemeyen 18.800 adet kitap başta okullar olmak üzere sipariş veren yerlerde satılarak tüketilmiştir.Aleyhine açılan dava sonucunda 25 pound para cezası ile 110 pound tutarındaki muhakeme masrafını ödemeye mahkum edilen yayıncının vaki temyiz talebinin reddedilmesi ve böylece iç hukuk yollarının tüketilmesinden sonra konu kendisine intikal eden AİHM, 7 Aralık 1976’da İngiliz Müstehcen Yayınlar Yasasına dayanan bu müdahalenin genel ahlâkı koruma amacı taşıdığı gerekçesi ile hukuka uygun olduğuna ve Sözleşme’nin ‐ifade özgürlüğü”nü düzenleyen 10. maddesine aykırılık teşkil etmediğine karar vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cevat Özel, **Müstehcenlik Kavramı**, (Erişim) <http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/mustehcenlik.htm>, 3 Ağustos 2006.

hizmetlerinde önemli bir yer verilmemesinin sağlanmak istendiğini belirtmiştir. Raporda bu amaçla, 30 Ekim 1997’de Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen elektronik ortamda şiddetin gösterilmesine ilişkin R (97) 19 sayılı Tavsiye⁶² ile “nefret söylemi”ne ilişkin R (97) 20 sayılı Tavsiyeye⁶³ atıfta bulunulmuştur. Görüldüğü gibi birinci paragrafa ait bu açıklamalar, “ifade özgürlüğü” ile “toplumsal sorumluluk” arasında güçlü bir bağ kurmaktadır.

Açıklayıcı Raporun üçüncü paragraf için getirdiği açıklama ise şöyledir: “..... *Bilgi kaynaklarının çokluğunu ve haber programlarının bağımsızlığını garanti etmeyi amaçlamaktadır. Program hizmetlerinden sorumlu olan kişiler ve haber hizmetlerinden sorumlu olan gazeteciler halka karşı yalnızca haberleri bildirme konusunda değil, olaylar ve gelişmelerle ilgili yorumları açısından da ahlaki sorumluluk taşımaktadırlar.*” Böylece yayıncıların temel görevi olan “haber verme” işlevinin önemine bir kez daha vurgu yapılmış ve ayrıca “.....*yorumları açısından da ahlaki sorumluluk taşımaktadırlar*” cümlesiyle, kanaatimizce habere konu olan kişi ve kurumlar ile izleyicileri koruma amacı güdülmüştür.

Yayıncının Sorumlulukları’ndan sonra Programlama Konuları’nın bir diğer başlığını Cevap Hakkı (*Right to Reply and Rectification*) oluşturmaktadır. Cevap Hakkını düzenleyen 8. maddenin birinci paragrafında “.....*bir yayıncı tarafından iletilen programlarla ilgili olarak bir cevap hakkını kullanma veya diğer benzeri yasal veya idari yollara başvurma fırsatına sahip olmasını temin edecektir. Özellikle, cevap hakkının kullanımının zamanlamasının ve diğer düzenlemelerinin bu hakkın etkin şekilde kullanılabilirlik şeklinde olmasını temin edecektir. Bu hakkın veya diğer benzeri yasal veya idari yolların etkili kullanımı hem zamanlama hem de usul açısından temin edilecektir.*” ifadesiyle cevap hakkı düzenlenmekte

⁶² Söz konusu tavsiyeye göre yayıncılar, program içeriklerinde gereksiz şiddetin temsilini (canlandırılmasını) engellemelidir.

⁶³ Söz konusu tavsiyeye göre, program içeriklerinde yer alan, ırkçı veya kin beslemeye, yabancı düşmanlığına, antisemitizme ve her çeşit hoşgörüsüzlüğe teşvik eden düşünceler, siyasal ifade özgürlüğü çerçevesine girmemektedir.

ve 9. maddede “Kamunun Bilgilere Erişimi” ile 9a’da “Kamunun Büyük Öneme Sahip Olaylara Erişimi” (*access to major events*) güvence altına alınmaktadır. Bu noktada devletler, kamunun, kendilerini yakından ilgilendiren olaylara ve toplum için büyük öneme sahip olaylara “ücretsiz televizyon”lardan canlı veya banttan izleme olanağından mahrum kalmaması için gerekli önlemleri alacak; bu bağlamda büyük öneme sahip ulusal ya da ulusal olmayan olayların listesini çıkaracaklardır.

Yukarıda değinilen temel yayın ilkelerinin dışında Sözleşme’nin üçüncü bölümünde Sınırsız Televizyon Direktifi’ne benzer biçimde “Reklamlar ve Tele-Alışveriş”e dair düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak, “Genel Standartlar” başlıklı 11. maddede, reklamların adil ve dürüst olması, 13. maddede “reklam ve tele-alışverişlerde bilinçaltı teknikler uygulanmaması”, 15 madde ise özellikle tütün gibi belirli maddelerin reklamlarının yayınlanmaması gibi ilkeler getirmektedir. Bunun dışında, belirli bir saat içindeki reklam kuşaklarının ve tele-alışveriş kuşaklarının oranının % 20’yi aşmaması ile filmler ve televizyon için yapılan filmler gibi görsel-işitsel eserlerin iletilmesi planlanan sürelerin kırk beş dakikadan daha uzun olması kaydıyla, her tam kırk beş dakikalık süre için bir defa kesilebilmesi öngörülmektedir. Eğer planlanan süreleri iki veya daha fazla tam kırk beş dakikalık süreden en az yirmi dakika daha uzunsa bir defa daha kesilmelerine izin verilir gibi esaslar içermektedir. IV. maddedeki “Sponsorluk” ise özellikle sponsorların destekledikleri programların içeriklerine müdahale etmemelerini ve sponsorun söz konusu yayından önce açıkça belirtilmesi gerektiğini düzenlemektedir.

II. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE RADYO VE TELEVİZYON YAYINCILIĞINDA GEÇERLİ OLAN YAYIN İLKELERİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

A. İngiltere

Dünyada televizyon yayınlarına başlayan ilk ülke olan İngiltere (1936)'de yayıncılık alanındaki devlet tekeli, 1955 yılında 15 ayrı bölgesel televizyon istasyonundan oluşan ve ITA (*Independent Television Authority*) tarafından denetlenen ITV'nin (*Independent Television*) kurulmasıyla ortadan kalkmıştır. Zamanla birtakım değişimlere uğrayan bu yapı, özellikle 80 sonrası dönemde Thatcher Hükümeti'yle birlikte kurallardan arındırılmaya (deregülasyon) başlamıştır⁶⁴. Bu gelişmelerin sonucunda, İngiltere'de artık kablosuz iletişim servislerinden telekomünikasyona, hatta tüm iletişim endüstrisini düzenleyen kapsamlı bir Kanun mevcuttur. 2003 yılında kabul edilen İletişim Kanunu (*Communications Act 2003*)'na dayanılarak kurulan Ofcom (*Office of Communications*), “elektro-manyetik spektrum”u düzenlemek, teknik olarak radyo ve televizyonların yüksek kalitede yayın yapmasını sağlamak, yayıncılık alanında çoğulculuğu sağlamak, izleyicileri zararlı içerikten korumak; “dürüstlük ilkesi” ve “mahremiyetin korunması”nı sağlamakla yükümlüdür⁶⁵.

1. Yayın İlkeleri

Yayın ilkeleri bağlamında incelendiğinde Ofcom, yayın içeriklerini düzenlemek amacıyla İletişim Kanunu'na dayanarak “Yayın Kodları” (Broadcasting Codes) isimli 88 sayfadan oluşan bir kitapçık yayınlamıştır. Bu kitapçık “18 Yaşından Küçüklerin Korunması”, “Zarar ve Şiddet”, “Suç”, “Din”, “Fikir ve Görüşlerin Yayınlanmasında Tarafsızlık ve Ölçülülük”, “Seçim ve

⁶⁴ Bülent Çaplı, *Televizyon ve Siyasal Sistem*, 2. Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2001, s. 70 – 71.

⁶⁵ *Ofcom's Specific Duties Fall Into Six Areas*, (Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 17 Aralık 2006.

Referandumlar”, “Dürüstlük İlkesi”, “Mahremiyetin Korunması”, “Sponsorluk” ve “Tecimsel Konular” olmak üzere 10 temel başlıktan oluşmaktadır⁶⁶.

a. 18 yaşından Küçüklerin Korunması

Bu bölümün ilk paragrafında Ofcom, buradaki maddelerin, ikinci bölümdeki maddelerle aynı çerçevede okunması gerektiğini belirtmektedir. “Kontekst” kavramı, iki bölümü birbirine bağlayan ve bir anlamda Ofcom’un bazı ihlâllere yaptırım uygulamadan önce göz önünde bulundurduğu, **programın içeriği, programın yayınlandığı kanal, programın yayın saati, programdan önceki ve sonraki yayınların neler olduğu, programın içeriğindeki şiddet ve zararın derecesi, programı izleyenlerin yaklaşık sayısı ve bu izleyicilerin programdan beklentileri, programın içeriğiyle ilgili olarak izleyicilere bilgi verilip verilmediği ve izleyicilerin söz konusu programdan etkilenme olasılıkları** gibi unsurlardır.

Bu bölümün temel amacının, “18 yaşından küçüklerin, fiziksel, zihinsel ve ahlâki gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek yayınlardan bu kişileri korumak” olduğu belirtildikten sonra, zararlı olabilecek içeriğin televizyon için 21.00 – 05.30 saatleri dışında, radyo için ise – kesin bir süre belirtilmemekle beraber - “kahvaltı ve okula gidiş saatleri” gibi çocukların yoğunlukla dinleyebilecekleri saatler”de yayınlanamayacağı ifade edilmiştir.

Bu bölümde, çok büyük bir kamusal yarar olmadıkça, yetişkin olmayanların izleyebileceği ya da dinleyebileceği zamanlarda, yasadışı ilaçların kullanımı, ilaçların amacı dışında kullanımı, eritken maddelerin amacı dışında kullanımı ve alkole özendirici unsurların yayınlanması, yayınlarda sözlü veya fiziksel şiddet kullanımı, argo ve uygunsuz dil kullanılması, cinsel ilişki içeren yayınların, eğitim vb. amaçlar taşımadıkça yayınlanması ile büyücülük ve doğaüstü olayları gerçekmiş gibi ele alan yayınlara yer verilmesi yasaklanmıştır. Yetişkin olmayanların izleyebileceği

⁶⁶ Ofcom Broadcasting Code, (Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 17 Aralık 2006.

ya da dinleyebileceği zamanlarda yayınlanan erotik unsurlar ise ancak kontekste göre haklı sayılabilecek durumlarda mazur görülecektir. Ayrıca bu bölümde, programlarda yer alan 18 yaşın altındaki kişilerin fiziksel ve duygusal hassasiyetlerine ve saygınlıklarına özen gösterilmesi de güvence altına alınmıştır.

Çocukların ve gençlerin korunmasını amaçlayan bu bölümde, “gençlerin ve çocukların fiziksel zihinsel ve ahlâki gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilecek unsurlar”ın neler olduğu açıkça ve ayrıntılı bir biçimde belirtilmiştir. Sınırları olabildiğince kesin olarak çizilen Ofcom Yayın Kodları’nda, “zararlı içerik”leri sınırlayan saatleri radyo için kesin bir biçimde belirtilmeyerek sorumluluğu büyük ölçüde kendi üzerine almaktadır. “Çok büyük bir kamusal yarar taşımadıkça” ifadesi de, Ofcom’a bırakılan inisiyatifin diğer bir göstergesidir.

b. Zararlı İçerik ve Şiddet

İlk bölümle bağlantılı olarak bu bölümün amacı, söz konusu zararlı içerikten yalnızca yetişkinlerin korunmasını sağlamak değil, aynı zamanda gençlerin ve çocukların da korunmasını sağlamaktır. Yayıncıların, şiddet, seks, argo ve uygunsuz dil kullanımı, yaş, cinsiyet, ırk ayrımcılığı gibi uygunsuz içerikleri ancak kontekste uygun olması halinde yayınlatabilecekleri öngörülmüştür. Bu bölümle ilgili diğer temel prensipler, program içeriklerinde suça göz yumma, suça özendirme ile şiddet ve anti – sosyal davranışlara özendirici öğelerin kesinlikle yer almaması, önemli bir kamu yararı olmadıkça ve program içeriği gerektirmedikçe intihar yöntemleri ile insanların kendilerine zarar verme yollarının içerikte bulunmaması, büyücülük, fal ve doğaüstü olayları gerçekmiş gibi ele alan programların mümkün olduğunca objektif bir biçimde yayınlanması ve söz konusu faaliyetlerin gerçek hayata dair tavsiyeler içermemesi ve yarışma programlarının adil bir biçimde hazırlanması, kuralların ve ödüllerin önceden kesin olarak belirtilmesidir.

c. Suç

Amacı hem “bireyin korunması” hem de “kamu düzeninin korunması” olan bu bölüm, *“büyük bir kamusal yarar olmadıkça, programlarda suç teknikleri ayrıntılı bir biçimde yayınlanmamalıdır”* ve *“yayıncılar insan yaşamını korumak amacıyla özellikle uçak kaçırma, çocuk kaçırma gibi durumlarda ellerinden gelen sorumluluğun en iyisini gerçekleştirmelidir”* gibi hükümler içermektedir.

d. Din

Hem birey haklarının korunması, hem de toplumsal gerilimlere yol açmayacak nitelikteki yayınlarla “toplumun korunması”nı hedefleyen bu bölümde ilk olarak dinî programların tanımı yapılmaktadır. Buna göre dinî programlar, *“temel konusunu veya önemli bir bölümünü dinî meselelerin oluşturduğu programlar”* olarak tanımlanmaktadır. Bölümün önemli maddeleri, yayıncıların dinî yayınlarda ölçülü ve sorumlu davranması ve bu tür yayınlarda uygunsuz, açık saçık içeriklere yer vermemesi ve aynı zamanda bu tür yayınlarda hiçbir dinî görüş, din ve mezhebe hakaret edilmemesi, bunlar hakkında sövgü içeren ifadelere başvurulmamasıdır.

e. Fikir ve Görüşlerin Yayınlanmasında Tarafsızlık ve Ölçülülük

Demokrasinin bir gereği olarak tüm fikirlerin ne şekilde olursa olsun tarafsız bir biçimde aktarılmasını öngören bu bölümde, tarafsızlık, *“her görüşe eşit sürenin verilmesi ya da konuyla ilgili tüm dokümanların yayınlanması değil, izleyicilerin beklentileri doğrultusunda ele alınan konunun mümkün olduğunca çeşitlendirilmesi”* olarak tanımlanmaktadır. “Yorum Programları” ise *“herhangi bir grubun üyesi olan taraflı kişiler, gazeteciler, akademisyenler vb. gibi çeşitli kesimlerin görüşlerin temsil edildiği programlar”* olarak tanımlanmaktadır. Bu kısım ile ilgili önemli maddeler,

önemli bir kamusal yarar olmadıkça, haber bültenlerinde ya da haber programlarında hiçbir politikacının, sunucu veya haberci olarak görev yapmaması, yayıncının ya da röportaj yapan kişinin sorulara kişisel görüşlerini katması durumunda, bu durumun izleyicilere açıkça bildirilmesi, yorum programlarında mutlaka alternatif görüşlerin de temsil edilmesi gerektiği ve bu tür programlarda sunucular ya da programı yönetenlerin kendi konularından faydalanarak kendi görüşlerini empoze etmeye çalışmamalarıdır. Ayrıca “yorum programları”nın başlangıcında, programın “yorum programı” olduğunun izleyici ve dinleyicilere aktarılması gerektiği de ifade edilmektedir.

f. Seçim ve Referandumlar

Burada, önceki bölümde ifade edilen maddelerin aynı zamanda bu bölüm için de geçerli olduğunun belirtilmesinden sonra birtakım kavramların tanımlanması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda, seçimler: “*parlamento genel seçimleri, yerel hükümet seçimleri*”, belediye başkanlığı seçimleri, “*İskoçya Parlamento Seçimleri, Kuzey İrlanda seçimleri ve Avrupa Parlamentosu Seçimleri*”, referandumlar: “*yerel referandumların haricindeki bölgesel veya İngiltere çapındaki ulusal referandumlar*”, önemli partiler: *İngiltere için “Muhafazakâr Parti, İşçi Partisi ve Liberal Demokrat Parti”* seçim dönemi ise, “*Parlamento Genel Seçimleri ve İskoç Parlamentosu genel seçimleri için parlamentonun feshedildiğinin açıklanmasıyla, Avrupa Parlamentosu seçimleri içinse 25 gün önce başlar.*” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan sonra önemli kurallar, İngiltere’de seçimlere katılacak adayların veya referandumlardaki tarafların temsilcilerinin, haber sunuculuğu ya da muhabirlik yapmamaları gerektiği, seçmen bilgileri veya seçmen bölgeleriyle ilgili tartışma ve istatistiklerin yayınlanmasında mutlak tarafsızlığın esas olduğu, herhangi bir adayın, bir yayın kuruluşunda kendi seçmeni ve seçim bölgesini hedefleyen açıklamalar yapması durumunda, diğer “önemli parti” adaylarına da böyle bir haktan yararlanmak isteyip istemediklerinin sorulması gerektiğidir.

g. Dürüstlük İlkesi

Bu başlık ve bir sonraki başlık olan “Özel Hayatın Korunması”, yapısı gereği diğer bölümlerden farklıdır. Buradaki temel amaç, program içeriğine dahil olan, başka bir söylemle program içeriğinden doğrudan etkilenen kişi ve kurumlara karşı yayıncıların nasıl davranması gerektiğini düzenlemektir. Hem “katılımcılara adil biçimde davranılması”nı, hem de “gerçeklerin izleyicilere doğru bir biçimde aktarılması”nı amaçlayan bu başlığın önemli maddeleri şunlardır: “Bir kişi yayına katılımcı olarak davet edildiğinde, bu kişiye programın yapısı ve amacı hakkında bilgi verilmeli”, “programa neden çağırıldıkları konusunda açıklama yapılmalı”, “diğer katılımcıların özellikleri ve sorulacak soruların genel kapsamı açıklanmalı”; “tüm hak ve yükümlülükleri açıkça bildirilmeli”dir. Ancak kamusal yararın gerektirdiği durumlarda bu unsurların tamamına ya da bazısına uyulmayabilir.”, “Eğer katılımcı 16 yaşın altındaysa, söz konusu katılım, katılımcının velisinin izniyle olmalı ve bu kişilerden kapasitesinin ötesinde görüşler bildirmesi beklenmemelidir.”, “Canlı olarak yayınlanmayan programlarda, kurgu sırasında katılımcıların görüşleri bütünlüğü bozulmadan dürüstçe aktarılmalıdır.”, “Yayıncıların daha önceki herhangi bir programa ait içerikleri yeniden kullanması dürüstlüğe aykırı bir durum yaratmamalıdır.”, “Özellikle dramalar olmak üzere, programlarda gerçek olayların canlandırılması ve ele alınması kişi veya kurumları zedeleyebilecek nitelikte, dürüstlüğe aykırı bir biçimde yansıtılmamalıdır.”, “Eğer bir programda herhangi bir olumsuz iddiada bulunuluyorsa, söz konusu program, olayın muhataplarına cevap hakkı tanıyacak biçimde ve zamanda yayınlanmalıdır.”.

h. Mahremiyetin Korunması

Bu bölümle ilgili iki terim “mahremiyet ve “mazur gösteren haller”dir. Ofcom’a göre mahremiyet, kamusal alanlarda “yer” ve “yaşanılan olay”ın doğasına ve hatta söz konusu kişinin tanınmış olup olmamasına göre değişmektedir. Kişilere bazı durumlarda, kamusal alanda olmalarına karşın

mahrem alandaymış gibi davranılmalıdır. Çünkü kamusal alanda olsa bile, bazı durumlarda kamera ya da kayıt cihazlarla materyal toplamak mahremiyeti ihlâl edebilir. Şu da unutulmamalıdır ki; kamusal ilgi olsa bile tanınmış ya da sürekli göz önünde olan insanların ve bu insanların yakın çevrelerinin de özel yaşam hakkı vardır. Mazur gösteren haller ise Ofcom tarafından şöyle ifade edilmektedir: “Yayıncı mahremiyeti ihlâl ettiğinde bu ihlâli haklı çıkaran gerekçeler gösterebilmelidir. Eğer öne sürülen gerekçe “kamu yararı” ise, söz konusu “kamu yararı”nın “mahremiyet”e göre ağır basmasının nedenleri açıkça belirtilmelidir. “Örneğin bir suç olayını açığa çıkarmak, kamu güvenliğini korumak vb.” Mahremiyetin ihlâl edilebileceği hallerde ilgili kişi ya da kurumlara bu durum önceden bildirilmesi, herhangi bir kuruluşun içinde çekim yapmak için söz konusu kuruluşun ilgili yetkilisinden ya da yönetiminden izin alınması, hastane, hapisane, okul, karakol gibi hassas yerlerden görüntü ya da ses kaydı yapılmadan önce izin alınması, toplanan materyallerin programın içeriğiyle uyumlu olması, bir program için kullanılan materyallerin daha sonra başka programlarda kullanılması gibi ilkelerin tümü, mazur gösteren hallerde ihlâl edilebilir. Yine mazur gösteren haller ya da izin alınan durumlar dışında, kamusal alanda olsa, kişilerin kaza anındaki halleri veya acı içindeki durumları mahremiyeti ihlâl edici biçimde yayınlanmamalı, acılı kişilerle onları sıkıntıya sokabilecek biçimde röportaj yapılmamalı ve programlarda sıkıntıya girebilecekleri şekilde yer verilmemelidir.

Bu başlık ve bir önceki başlıkta dikkati çeken en önemli husus, “bireyi koruma” amacının biraz daha ileriye götürülmesi ve bireyin çıkarlarının, katılımcı olarak yer aldığı programlarda bile korunmasının amaçlanmasıdır.

I. Sponsorluk

Sınırsız Televizyon Direktifi'nin özellikle sponsorlukla ilgili 17. maddesini esas alan bu bölümün temel prensibi, radyolarda ve televizyonlarda haber bültenleri ve özellikle politik ve endüstriyel konuların

tartışıldığı haber programlarının sponsor alamayacağı, sponsorların programın yayın zamanını ve yayın içeriğini, yayıncının bağımsızlığını tehlikeye düşürecek biçimde etkilememesi gerektiği ve sponsorların sponsor oldukları programın başında ve sonunda isim veya logolarıyla açık bir şekilde belirtilmeleri gerektiğidir.

i. Tecimsel Konular

Tecimsel amaçlar uğruna editoryal bağımsızlığın tehlikeye girmesine engel olmak amacıyla oluşturulan bu başlık, özellikle reklamlarla ilgili birtakım kısıtlamalar getirmektedir: *“Yayınlarda reklam ve program unsurları birbirinden kesin olarak ayrılabilmeli”, “marka isimleri ya da logoları, programlarda aşırıya kaçacak biçimde yer almamalı” ve “İngiltere dışında üretilmiş programlar ve sinema için yapılmış filmler haricindeki yayınlarda, hiçbir ticari amaç doğrultusunda markalara ait ürünler gösterilmemeli”*dir.

Görüldüğü gibi, İngiltere’deki yayın ilkeleri, muğlâklıktan olabildiğince uzaktır. Bu bağlamda, özellikle, “dinî programlar”, tarafsızlık”, “seçimler”, “referandumlar”, “önemli partiler” ve “mahremiyet” gibi kavramlar kesin bir şekilde tanımlanmaktadır. Ancak her ne kadar muğlâklıktan uzak olsa da, “yayın ilkeleri”ni tamamen somut hale getirmek olanaksızdır. Örneğin Ofcom’un düzenlemesi yayın ilkelerini olabildiğince ayrıntılı bir biçimde açıklasa da, ilk iki başlık için ortaya atılan “kontekst” kavramı, bir ilkenin ihlâl edilip edilmediğine karar vermek için birçok değişken ortaya koymaktadır. Bu durumda, verilen kararlarda Kanunda yer alan yayın ilkesi değil, Ofcom’un ihlâl konu olan yayını nasıl yorumladığı önemlidir. Zira uygulayıcı, aynı zamanda yorumlayıcıdır.

Kitapçığın dikkat çeken diğer bir yönü ise, “Dürüstlük İlkesi” ve “Mahremiyetin Korunması” bölümlerindeki kapsamlı düzenlemelerle sadece izleyiciyi değil, özellikle programa katılan bireyleri de korumayı amaçlamasıdır. Tüm bu özellikleriyle İngiltere’de uygulanan yayın ilkelerinin

için hem özgürlükçü, hem de oldukça sıkı bir biçimde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. Kuşkusuz böyle bir düzenlemenin, köklü bir yayıncılık geleneğiyle ilişkisini göz ardı etmemek gerekir.

2. Yaptırım Uygulaması

Ofcom, yukarıda sözü edilen yayın ilkelerinin ihlâl edildiği durumlarda beş farklı yaptırım (*sanctions*) uygulayabilmektedir. Bunlar, ihlâli gerçekleştiren programın tekrar yayınlanmasını engellemek, ihlâlin gerçekleştiği yayın kuruluşunda söz konusu ihlâl ile ilgili düzeltme ya da bildiri yayınlamak, para cezası uygulamak, yayın kuruluşunun lisans süresini kısaltmak (BBC ve SC4 için uygulanamaz) ve yayın kuruluşunun lisansını iptal etmek (BBC ve SC4 için uygulanamaz) şeklinde düzenlenmiştir⁶⁷.

B. Litvanya

İngiltere'den sonra Avrupa'da yayın ilkeleri bağlamında değerlendirilecek olan bir diğer ülke, 1990'da Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını kazanan ve Avrupa Birliği'nin yeni üyelerinden olan Litvanya'dır.

Özel yayıncılığa 1992'de izin veren Litvanya'da, Radyo ve Televizyon Komisyonu (*Lietuvos Radijo ir Televizijos Komisija – LRTK*), yayıncılara lisans veren, yayın ilkelerini oluşturan ve yayınların bu ilkelere uygunluğunu denetleyen yapı konumundadır⁶⁸.

⁶⁷ **Outline Procedure For Statutory Sanctions in Content Cases**, (Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 18 Aralık 1006.

⁶⁸ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, **a.g.e.**, s. 36, 157.

1. Yayın İlkeleri

Litvanya’da radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkeleri, 1996 yılında çıkarılıp 2004’te son halini alan ve yazılı, görsel işitsel medyaların tümünü kapsayan “Kamunun Bilgi Edinme Kanunu” ile düzenlenmiştir. Temel yayın ilkeleri, cevap hakkı ve diğer konulara ilişkin esaslar, Kanunun üçüncü bölümünde, reklam ve sponsorlara ilişkin ilkeler ve Avrupa Eserleriyle ilgili esaslar ise dördüncü bölümde yer almaktadır⁶⁹. Üçüncü bölümde yer alan “Yayıncılık Alanında Bireyin Korunması İle Devlet Çıkarının Ve Kamusal Çıkarların Gözetilmesi” başlıklı bölüme ait hükümler aşağıdaki şekildedir:

a. Yayınlarda İnsan Haklarının ve İnsan Onurunun Korunması

Yayınlarda insan haklarının ve insan onurunun ihlâl edilmemesi amacıyla, bireylerin özel yaşam alanlarında izinsiz olarak fotoğrafları çekilmemeli, ses ve görüntü kaydı yapılmamalı; hiç kimsenin kişisel bilgileri, görüntü ve fotoğrafları bireylerin rızası alınmadan reklam amacıyla kullanılmamalıdır.

b. Mahremiyetin Korunması

Yayınlarda birey ve aile yaşamına saygı gösterilmeli ve önemli bir kamusal yarar olmadan, bireylerin özel yaşamına ait bilgiler yalnızca izin almak kaydıyla yayınlanmalıdır.

⁶⁹ **Law on Electronic Communications** , (Erişim) <http://www.rtk.lt/en/static.php?strid=27410&>, 23 Aralık 2007.

c. Cevap Hakkı

Bireyler, medya yoluyla onur ve saygınlıklarına saldırıda bulunulduğunda ya da kendileri hakkında yanlış ve önyargılı bilgiler yayınlandığında, söz konusu yayınlara ilgili cevap haklarına sahiptir. Bu hak, yanlış olan bilgileri yalanlamak, ya da yeni bir cevap metni göndermek suretiyle kullanılabilir.

d. Farklı Düşüncelerin Temsilinin Güvence Altına Alınması

Yayınlarda farklı düşüncelere saygı gösterilmeli, kamuyu ilgilendiren konular, medyada mümkün olduğunca fazla ve birbirinden bağımsız görüşler çerçevesinde ele alınmalıdır. Ayrıca, herhangi bir konudaki kamuoyu araştırmaları veya anket sonuçları yayınlanırken araştırmanın yapıldığı örneklem ile istatistikî sonuçlara dair olası hata payları mutlaka belirtilmelidir.

e. Çocukların Korunması

Yayınlarda pornografi ve gereksiz şiddet gibi, çocukların zihinsel ve ahlâki gelişimini olumsuz yönde etkileyecek unsurlara yer verilmemelidir. (Çocukların zihinsel ve ahlâki gelişiminin olumsuz yönde etkilenmesine dair ölçütler, “Çocukların Yayınlardaki Olumsuz Etkilere Karşı Korunması” adlı Kanununda düzenlenmiştir.) Çocuklara yönelik olmayan yayınlar, 23.00 – 06.00 saatleri arasında yapılmalı ve yayıncılar, ebeveynleri, çocuklarını bu tür yayınlardan uzaklaştırmaları için koruyucu ibareler kullanmalıdır. Eğer 23.00 – 06.00 saatleri arasında yayınlanan programlarda koruyucu ibareler kullanılmamışsa, söz konusu programlar, izleyiciler tarafından işitsel ve görsel olarak net bir biçimde ayırt edilebilmelidir.

f. Yayınlanması Yasak Olan İçerikler

“Anayasal düzeni silah soruyla değiştirmeye teşvik eden yayınlar”, “Litvanya’nın egemenliğine ve ülke bütünlüğüne karşı kışkırtıcı olabilecek

yayınlar”, “insanları din, dil, ulus, ırk, cinsiyet ve sosyal unsurlar yönünden kine teşvik eden yayınlar”, “pornografik yayınlar, bu yayınlara ait reklamlar, seks kanallarına ait reklamlar ya da insanları cinsel sapkınlıkla yöneltebilecek yayınlar”, “uyuşturucu maddelerin ya da benzeri ilaçların reklamları”, “insanlara yönelik iftira içeren, insan onurunu ve saygınlığını hiçe sayan, saldırgan nitelikteki haber ya da yayınlar”, “suçu kesinleşmeden insanların suçlu ilan edilmesi ve adlî makamların tarafsızlığını olumsuz yönde etkileyecek türde yayınlar yapılması” kesinlikle yasaktır.

g. Devlete Ait Bildirileri Yayınlama Zorunluluğu

Yayıncılar doğal felaketleri, büyük kazaları, savaşları, devletle ilgili olağanüstü durumları ve hükümet bildirimlerini hiçbir koşul aramadan yayınlamakla yükümlüdür. Savaş ya olağanüstü hal gibi durumlarda kamunun güvenliğini sağlamak amacıyla yayıncılara çeşitli sınırlamalar ya da yükümlülükler getirilebilir.

h. Telif Haklarının Korunması

Kamu için bilgi üreten kişiler, yayıncılar, gazeteciler, medyada bilim adamı ya da oyuncu ve diğer görevlerde çalışanların telif hakları Litvanya'nın kanunları çerçevesinde korunmaktadır.

Dördüncü bölümde ise, ilk olarak “Avrupa Eseri” kavramıyla ilgili olarak ASTS hükümlerine uyulacağı belirtildikten sonra reklam, sponsorluk ve tele-alışverişle ilgili birtakım hükümler getirilmektedir. Buna göre, reklamlar ve tele-alışveriş programları adil olmalı; insan onurunu zedeleyici nitelikte olmamalıdır. Reklamlar doğrudan çocukları hedef almamalı ve reklamlarda yer alan çocuklar tehlike içinde olarak yansıtılmamalı; hiçbir şekilde gizli reklam, bilinçaltı reklam ve tütün mamullerine ilişkin reklam yapılmamalıdır.

Dördüncü bölüm ayrıca reklamlara yönelik birtakım esaslar da getirmiştir. Buna göre, reklamlara ayrılan süre, günlük yayın süresinin %

15'inden fazla olamaz, bu süre tele-alışveriş programlarıyla birlikte günlük yayın süresinin en fazla % 20'sini kapsayabilir. Ayrıca sponsorlar, destekledikleri programların içeriklerine kesinlikle müdahale etmemeli ve yine destekledikleri programların başında ve sonunda logolarıyla birlikte açıkça belirtilmelidirler.

2. Yaptırım Uygulaması

Litvanya'nın düzenleyici ve denetleyici kuruluşu LRTK, yukarıda değinilen yayın ilkelerinin ihlallerinde, yayın kuruluşlarına “uyarı”, “lisansı askıya alma” ve “lisans iptali” gibi yaptırımlar uygulamasının yanı sıra, kamu ve özel yayın kuruluşlarının üst düzey yöneticilerine para cezası da verebilmektedir⁷⁰.

C. Amerika Birleşik Devletleri

Tarihçesine, Toplumsal Sorumluluk Kuramı açıklanırken değinilen ve en başından beri liberal yaklaşımıyla Kıta Avrupası'nın yayıncılık anlayışından farklılaşan ABD'de, telekomünikasyon ve yayıncılık alanının düzenlenip denetlenmesinden FCC sorumludur.

1. Yayın İlkeleri

a. Genel İlkeler

ABD'de, 1996 Federal İletişim Kanunu'nun mevcut olan yayın ilkeleri “Kamu Yararı İlkesi (*The Principle of Public Benefit*)” çerçevesinde “Adayların Faydalanma Hakkı Kuralı (*The Candidate Access Rule*)”, “Dürüstlük İlkesi (*The Fairness Doctrine*)”, “Eşit Fırsat Kuralı (*The Equal*

⁷⁰ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, a.g.e., s. 157.

Opportunity Rule)” gibi esaslara dayandırılmıştır⁷¹. FCC Medya Bürosu, kanunların, kendilerini yayınları sansürlemekten alıkoyduğunu belirterek, radyo ve televizyon yayıncılarının yayınlayacakları her programı seçme özgürlüğüne sahip olduğunu ve izleyicileri için en iyi hizmetin ne olduğuna dair kararları kendilerinin vereceklerini ifade etmekte ve bu nedenle, yayıncıları hiçbir şekilde yargılayamayacaklarını ve yayın kuruluşlarına artistik standartlar, program formatı, yayınlarda kullanılan gramer ve program kalitesi gibi konularda tavsiyede bulunamayacaklarını belirttikten sonra yayıncıların uyması gereken “Basit Kural ve Politikalar”ı şöyle sıralamaktadır⁷²:

(1) Adayların Faydalanma Hakkı Kuralı (The Candidate Access Rule)

Yayıncı kuruluşlar, kişi haklarına yapılan saldırılara karşı cevapları ve kanallarda yapılan politik yorumlara karşı cevapları yayınlamalı ve kamusal görevlere aday olan kişilere yayınlarında yer vermelidir. Bunun dışında hiçbir Federal Kanun, hiçbir zaman, yayıncı kuruluşlardan kamusal hizmetlere ve icraatlara dair duyuru ya da ilan yapmasını isteyemez.

(2) Dürüstlük İlkesi (The Fairness Doctrine)

Yayıncı kuruluşların yayın bantlarının saklanması, bu ilkenin uygulanması bakımından önemlidir. Özellikle yayınlarda kişi haklarına saldırılması ya da politik yorumlara başvurulması durumunda yayın bantlarının saklanması gereklidir. Kişi haklarına saldırı, kamu için önemli sayılabilecek bir olayın tartışılması sırasında bir kişinin ya da bir grubun karakterine veya haysiyetine saldırılması durumunda gerçekleşir. Böyle bir durumun gerçekleşmesinden en fazla bir hafta sonra yayıncı kuruluş, saldırıya uğrayan kişi ya da gruba

⁷¹ Çiftci, a.g.e., s. 47 - 51.

⁷² **The Public And Broadcasting**, (Erişim)

http://www.fcc.gov/mb/audio/decdoc/public_and_broadcasting.html, 24 Aralık 2006

yayının tarihini, saatini, türünü ve adını içeren bir tebligat yapmak, saldırıyı içeren programın kasetini, deşifresini ya da objektif bir özetini yollamak ve cevap hakkının kullanılması için teklif yapmak zorundadır. Politik yorumlar ise, seçime katılacak meşru bir adayın yayın sırasında yayıncı kuruluş tarafından kendi fikirleri bağlamında desteklenmesi ya da desteklenmemesi anlamındadır. Bu tür programlarda kullanılan ifadelerin yorum olduğu, söz konusu fikirler ifade edilmeden önce açıkça belirtilmelidir. Bu tür yayınlardan sonra en geç 24 saat içinde yayıncı kuruluş, söz konusu yayında eleştirilen adaylara ya da aynı göreve talip diğer adaylara yayının tarihini, saatini, türünü ve adını içeren bir tebligat yapmak, saldırıyı içeren programın kasetini, deşifresini ya da objektif bir özetini yollamak ve cevap hakkının kullanılması için teklif yapmak zorundadır.

(3) Eşit Fırsat Kuralı (The Equal Opportunity Rule)

Kamusal görevler için aday olanların radyo ve televizyon istasyonlarında kendilerini ifade etme hakkı vardır. Federal İletişim Kanunu'na göre söz konusu görev için tüm adaylara olabildiğince eşit fırsat hakkı tanınmalıdır. Ayrıca yayıncı kuruluşlar adayların yayın materyallerine hiçbir şekilde sansür koymamalıdır.

b. Özel İlkeler

Yukarıda belirtilen üç temel ilkenin dışında ABD'de yayıncılık alanını düzenleyen ilkeler kısaca şöyledir:

(1) Çocuklara Yönelik Programlar Bakımından

Lisans süreleri boyunca televizyon yayıncıları, hazırladıkları tüm programlarda ve çocuklar için hazırlanmış özel programlarda onların "eğitilmesine ve bilgilendirilmesine" katkıda bulunacaklardır. Burada "eğitmek

ve bilgilendirmek”, “16 yaş ve aşağısındaki bireylerin kavrayışlarını, enetellektüel, duygusal ve toplumsal ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olmak” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tür programlar 07.00 – 22.00 saatleri arasında yayınlanmalı; ayrıca söz konusu yayının çocuklar için hazırlandığı programın başında açıkça belirtilmelidir.

(2) Eleştiri Sınırı

Federal İletişim Kanunu'nun garanti altına aldığı ifade özgürlüğü, programların tüm öğelerini korur; hatta bu durum, programlarda insanların dini, ırkı, ulusu, cinsiyeti gibi özellikleri nedeniyle ciddi bir biçimde eleştirilmesini de kapsamına alır. Ayrıca Kanun, yayınlarda geleneklerin, kurumların, hükümetin ve hükümete bağlı kurumların eleştirilmesini ve hatta alay konusu edilmesi hakkını da güvenceye bağlar. Çünkü FCC'ye göre gerçek bir ifade özgürlüğünden söz edilmek isteniyorsa, insanlar yalnızca topluma hoş gelen fikirleri değil, çoğunluğun nefret ettiği şeyleri de dile getirme hakkına sahiptir.

(3) Müstehcenliğin Ölçüsü

Programlarda müstehcenliğin aşırılığına yer vermek yasaktır. Söz konusu aşırılığın ölçütü ise, ilgi çekmek amacıyla “seks”le ilgili öğelere aşırı biçimde yer verilmesi ile müstehcenliğin sanatsal, bilimsel ve politik unsurlardan yoksun olması şeklinde tanımlanmaktadır.

(4) Uygunsuz İçerik

Uygunsuz içerik kullanımı kanunca yasaklanmamıştır. Uygunsuz içeriğin tanımı, programda kullanılan dilin ya da içeriğin modern yayıncılık standartlarınca sınırlanan ölçüde şiddet, erotizm ve seks içermesidir. Bu tür yayınlar, 22.00 – 06.00 saatleri dışında yayınlanmamalıdır. Ayrıca yayınlarda kutsal değerlere karşı saygısızlık yapmak, her koşulda yasaktır.

(5) Rekabet Hakkında

Reklam ve rekabete yönelik yayınlar doğruluk ekseninde yapılmalı; içerik yanlış, yanıltıcı ve aldatıcı bilgilerden oluşmamalıdır.

(6) Aldatıcı Olabilecek Yayınlar

Suç, yıkım ve felaketlerle ilgili haberlere dair güvenilir olmayan bilgilerin yayıncı kuruluş tarafından güvenilir olmadığı biliniyorsa, bu bilgiler kesinlikle yayınlanmamalıdır.

Ayrıca bu maddeyle ilgili olarak “suç” ifadesi, “kanunlarca suç sayılan eylemler”, “yıkım ve felaket” ifadesi “gerçekleşmiş ya da yakın zamanda gerçekleşebilecek olan ve toplumu etkileyen şiddetli olaylar” ve “toplumsal zarar” ifadesi de “toplumun sağlığına, malına ve kamusal güvenliğe zarar verici nitelikte olan ya da hukukî soruşturmanın yönünü değiştirebilecek nitelikte veya kamusal görevlilerin görevlerinden dolayı sağlık ve güvenliklerinin tehlikeye atılabileceği durumlar” olarak tanımlanmaktadır.

(7) Reklamlara İlişkin Temel İlkeler ve Esaslar

Çocuklara yönelik televizyon programları haricinde reklam süreleriyle ilgili herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Ancak 12 yaş ve altındaki çocuklara yönelik programlarda, hafta sonu, saatte 10,5 dakikadan, hafta içi ise saatte 12 dakikadan fazla reklam yayını yapılmamalıdır. Bunun dışında, kanunlara aykırı olmadıkça saldırgan ifadelerden oluşan reklamların yayınlanmasına ilişkin herhangi bir sınırlama yoktur; bu tür yayınlardan rahatsız oldukları takdirde izleyicilerin ilgili yayın kuruluşuna başvurması daha doğru olacaktır. Aldatıcı reklamlarla ilgili sorunlarla ise Federal Ticaret Komisyonu ilgilenmektedir. Dolayısıyla, izleyiciler bu yöndeki şikâyetlerini Federal Ticaret Komisyonu’na iletmelidir. Ayrıca tütün ürünlerinin reklamı ile

bilinçaltı reklamların yayınlanması yasak olmakla birlikte, FCC'nin alkollü içeceklerin reklamına dair herhangi bir düzenlemesi bulunmamaktadır. Sponsorlar ise, sponsor oldukları programlarda açıkça belirtilmelidir.

Görüldüğü gibi ABD'de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenlemek amacıyla ortaya konulan ilkeler (özellikle reklamlarla ilgili olanlar), oldukça özgürlükçü bir seviyede bulunmaktadır. ABD'nin, önceki başlıklarda değinilen Avrupa Birliği mevzuatı, İngiltere ve Litvanya'daki düzenlemelerden farklılaşmasının en önemli nedeni, bu ülkenin, en başından beri Devlet – Hükümet Sistemi'ni uygulayan Avrupa'nın aksine, Özel – Ticari Sistem'i uygulamasıdır. Ancak buna rağmen, "kamu yararı"ni sağlamak amacıyla birçok hüküm bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken, yayıncı kuruluşların çocuklara yönelik "eğitici ve bilgilendirici" nitelikte program yapma zorunluluğudur.

2. Yaptırım Uygulaması

FCC söz konusu yayın ilkelerinin ihlali durumunda uyarı, durdurma, tazminat veya para cezası, ruhsatı kısa dönemli yenileme, ruhsatın yenilenmemesi veya geri alınması gibi yaptırımlar uygulamaktadır⁷³.

D. Kanada

Diğer devletlerle benzer biçimde, Kanada'da da radyo yayıncılığı 1920'lerde başlamış ve 1932 yılında Kanada hükümeti tarafından Kanada Radyo Yayıncılığı Komisyonu (*Canadian Radio Broadcasting Commission*) kurulmuştur. Günümüzde Kanada'da radyo yayınları, 1952'de başlayan televizyon yayınları ile birlikte Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon

⁷³ Çiftci, a.g.e. , s. 43 – 44.

Komisyonu (*The Canadian Radio – Television and Telecommunications Commission – CRTC*) tarafından denetlenmektedir⁷⁴.

Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon Komisyonu, Kanada Parlamentosu tarafından 1968’de Kanada Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon Kanunu (Canadian Radio-television and Telecommunications Commission Act) ile kurulmuştur. Görevi, ülkedeki tüm yayıncılık alanını ve telekomünikasyon sistemini düzenlemek ve denetlemek olan CRTC, bu yetkilerini Yayıncılık Kanunu (*Broadcasting Act*) ve Telekomünikasyon Kanunu’ndan (*Telecommunications Act*) almaktadır⁷⁵.

1. Yayın İlkeleri

Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon Komisyonu’nun yayın ilkeleri, Televizyon Yayınlarına Dair Düzenlemeler (*Television Broadcasting Regulations - 1987*)⁷⁶, Radyo Düzenlemeleri (*Radio Regulations - 1986*)⁷⁷ ve CRTC’nin, Yayın Standartları Konseyi (*Broadcasting Standards Council – CBSC*) gibi özdenetim kuruluşlarının yayın ilkelerini de dikkate alarak geliştirilen politikalar sonucunda oluşmaktadır⁷⁸.

a. Kanada Eserleri

Bir Programın Kanada eseri olması için programın yapımcısının Kanadalı olması, programın yaratıcı ekibinin Kanadalı olması ve programın masraflarının % 75’inin Kanadalılar tarafından karşılanması gerekmektedir. Radyolarda haftalık yayın akışında yer verilen popüler müziklerin % 35’i Kanada eseri olmalıdır. Buna ek olarak tecimsel radyo yayıncıları,

⁷⁴ **The History of Canadian Broadcasting**, (Erişim) <http://www.broadcasting-history.ca/>, 4 Ocak 2007; Çiftci, a.g.e., s. 35.

⁷⁵ **About the CRTC**, (Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/about.htm#mandate>, 4 Ocak 2007.

⁷⁶ **Television Broadcasting Regulations**, (Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/LEGAL/TVREGS.HTM>, 5 Ocak 2007

⁷⁷ (Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/LEGAL/Radioreg.htm>, 5 Ocak 2007

⁷⁸ **Ongoing Broadcasting Issues**, (Erişim) http://www.crtc.gc.ca/eng/consumer_b.htm, 5 Ocak 2007

pazartesten cuma gününe kadar 06.00 ile 18.00 arasında yayınladıkları pop müziği parçalarının en az % 35'ini Kanada eserleri arasından seçmelidirler. Özel televizyon kuruluşları ise, günlük yayın akışının % 60'ını, bunun dışında 18.00 ile gece yarısı (00.00) arasındaki programların % 50'sini Kanada eserlerine ayırmalıdır.

b. Temel Program İçerikleri

Programlarda hiç kimse din, cinsiyet, ırk, yaş ya da zihinsel ve fiziksel engelleri nedeniyle aşağılanmamalı, programlarda, kanuna aykırı içeriklere, güvenilir olmayan ve yanıltıcı haberlere yer verilmemelidir. Ayrıca programların görsel ve işitsel unsurları müstehcen olmamalı ve yayınlarda kutsal değerlere hakaret edilmemelidir.

c. Politik Yayınlar

Seçim ve referandum zamanlarında, siyasi partilere ve adaylara programlarda ve reklamlarda eşit şekilde yer verilmelidir.

d. Şiddet ve Cinsel İçerikli Yayınlar

CRTC, şiddetle ilgili olarak Yayın Standartları Konseyi'nin kodlarını da dikkate aldığını belirtmektedir. Buna göre, gereksiz şiddet içerikli programlar çocukların izleyebileceği zaman dilimi olan 21.00'den önce yayınlanmamalıdır. Aynı zamanda, şiddet içeren programlara uyarıcı ibareler konulmalıdır. Yayınlarda, 21.00 – 06.00 saatleri dışında uygunsuz dil kullanılmamalıdır ve 18 yaş ve üzeri izleyici kitlesinin izleyebileceği cinsel içerikli yayınlar çocukları korumak amacıyla 21.00 – 06.00 saatleri dışında yayınlanmamalıdır. Ayrıca, bu tür programlara uyarıcı ibareler konulmalıdır.

e. Reklamlara İlişkin Düzenlemeler

Tecimsel radyo yayınları için reklam sürelerinde herhangi bir kısıtlama mevcut değildir ancak Televizyon yayıncıları bir saatte en fazla 12 dakika reklam yayını yapabilirler ve tütün mamullerinin reklamının yapılması yasaktır. Çocuklara yönelik reklamlarda uygunsuz ve aldatıcı içerik kullanılmayacak ve çocuklara reklamı yapılan ürünü almaları için baskı yapılmayacaktır.

2. Yaptırım Uygulaması

Yayın ilkelerini ihlâl eden yayıncılar, 1976'da yargılama ve yaptırım uygulama yetkisini kazanan CRTC tarafından kamuoyuna teşhir edilebilmekte (bir tür uyarı), bunun yanında lisansın belli bir süre için askıya alınması veya lisans iptali gibi ciddi yaptırımlarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Yaptırım uygulama yetkisinin yanı sıra CRTC, bir özdenetim kuruluşu olan ve çalışmanın birinci bölümünde de değinilen Yayın Standartları Konseyi'ni resmî olarak tanımakta birçok yerde atıfta bulunmaktadır. Radyo – Televizyon ve Telekomünikasyon Komisyonu'nun internet sitesinin izleyici şikâyetleriyle ilgili bölümünde, izleyicilere şikâyetlerini Komisyon'a iletebilecekleri gibi aynı zamanda Yayın Standartları Konseyi'ne de iletebilecekleri belirtilmektedir⁷⁹. Yine aynı şekilde internet sitesinde, şikâyeti gerçekleştirenlerin, Komisyon'un verdiği kararı beğenmemeleri durumunda Yayın Standartları Konseyi'ne başvurabilecekleri belirtilmektedir⁸⁰.

Kanada'da radyo ve televizyon yayıncılığında özdenetimi öne çıkaran bu yapının, aynı zamanda Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın da öne çıkardığı

⁷⁹ **Complaints and Inquiries**, (Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/RapidsCCM/Register.asp?lang=E>, 6 Ocak 2007

⁸⁰ **How to file a Broadcasting Complaint**, (Erişim) http://www.crtc.gc.ca/eng/INFO_SHT/G8.HTM, 6 Ocak 2007

“yayıncının sorumluluğu” ile örtüşmesinin oldukça olumlu bir nitelik taşıdığı düşünülmektedir. Bu durum kuşkusuz, hukukî ihlalleri azaltmakta ve kaliteli yayıncılığa destek olmaktadır.

III. GENEL DEĞERLENDİRME

- İngiltere, Litvanya, ABD ve Kanada örneklerinin yanı sıra, 27 Avrupa Birliği ülkesinde ve Avrupa Konseyi'ne üye olan 46 ülkede, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkeleri, mevzuatlarda yer almaktadır. Dolayısıyla, radyo ve televizyon yayıncılığının “tecimsel bir faaliyet”ten öte, kamusal bir hizmet olduğu görüşü mevcuttur.
- Tüm örneklerden yola çıkarak değerlendirildiğinde, yayın ilkelerinin “birey”i, “toplum”u, “kamu düzenini” ve “devlet”i korumak amacıyla oldukça kapsamlı bir biçimde düzenlendiği ve sayıca fazla olduğu görülmektedir.
- Her ne kadar yukarıdaki ülkeler birbirlerinden birçok yönden farklılık gösterebilir de tüm ülkelerde (en liberal örnek olan ABD de dahil) “çocukların ve gençlerin korunması”na özen gösterilmekte, şiddet ve müstehcen içerikler yasaklanmaktadır.
- Her ne kadar yayın ilkelerinin sınırları kesin bir biçimde çizilse de (en yakın örnek İngiltere), yayınlarda ihlâl olup olmadığı konusundaki en önemli inisiyatifin, karar verici mercilerde olduğu (bağımsız idarî otoriteler) göze çarpmaktadır.
- Örnek ülkelerin tümünde, yayın ilkelerinin ihlallerinde “lisans sürelerinin kısaltılması” ve lisans iptali” gibi çok ciddi yaptırımlar uygulanmaktadır. Bunun dışında, genel olarak, örnek ülkelerde “yayın durdurma” ve “program durdurma” gibi yaptırımlara rastlanmamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAYIN İLKE VE ESASLARININ TÜRKİYE'DE DÜZENLENMESİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

Önceki bölümde, AB tarafından kabul edilen hukukî metinlerde yer alan ve çeşitli devletlerde uygulanan yayın ilke ve esasları ele alındı. Çalışmanın bu bölümünde ise, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığında geçerli olan yayın ilke ve esasları ile yaptırım uygulamasına değinilecektir.

I. MEVZUATTA YER ALAN YAYIN İLKELERİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

Türkiye'de radyo yayıncılığı yapılması 1920'li yıllara dayanmaktadır. 1924 yılında 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu çıkarılarak bunun yasal dayanağı oluşturulmuştur. Radyo yayıncılığına ilk defa 1927 yılında başlanılmış ve giderek geliştirilmiştir⁸¹.

Ülkemizde televizyon yayıncılığına ise 1968 yılında devlet tekeli olarak başlanmıştır. Ancak radyo – televizyon yayıncılığının her ikisinin birlikte anayasal dayanağı ilk defa 1961 Anayasasında öngörülmüştür (m.121): *“Radyo ve televizyon istasyonları, ancak Devlet eliyle kurulur ve idarecileri tarafsız bir kamu tüzel kişiliği halinde kanunla düzenlenir. Kanun, yönetim ve denetimde ve yönetim organlarının kuruluşunda tarafsızlık ilkesini bozacak hükümler koyamaz.”*

1963 yılında Anayasanın bu hükmüne göre, 359 sayılı TRT Kurumu Kanunu çıkarılarak, birtakım yayın ilke ve esasları öngörülmüştür.

⁸¹ Türkiye'de radyo yayıncılığının tarihçesi ve yasal dayanakları için bkz. İçel, Ünver, **a.g.e.**; Aziz, **a.g.e.**; Hasan Bıyıklı, **Kitle Haberleşme Hukuku**, Ankara, 1981; Uygur Kocabaşoğlu, **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna (1927 – 1964)**, Ankara, A.Ü SBF Yayınları, 1980.; Çiftci, **a.g.e.**

1982 Anayasası ile radyo ve televizyon yayıncılığı tekrar düzenlenmiştir (m.133): *“Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.”*

1983 yılında bu hükme dayanılarak 359 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılıp 2954 sayılı TRT Kanunu çıkarılmış ve yayın ilke ve esasları yeniden düzenlenmiştir (m.5). Bu ilkelere, bu bölümün “2954 Sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu”nda Öngörülen “Yayın İlkeleri“ ve Yaptırım Uygulaması” başlıklarında yer verilecektir.

1993 yılına kadar hukuken Devlet tekeli şeklinde süregelen radyo ve televizyon yayıncılığı, bu alandaki teknolojik gelişmeler, radyo ve televizyon yayın hürriyetinin ve bunun da içinde yer aldığı kitle iletişim hürriyetinin ve ifade hürriyetinin giderek gelişmesi, liberal akımlar, Batı’da Devlet tekellerinin birer birer ortadan kalkması, girişim serbestisi vb. nedenlerle Anayasanın 133. maddesinin değiştirilmesi ve 1994 yılında 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un çıkarılmasıyla çoğulcu sistem adı verilen sisteme dönüşmüştür. Yayın ilke ve esasları, TRT’yi de kapsayacak şekilde genel olarak ilk defa 3984 sayılı Kanunda ve bu Kanuna göre RTÜK tarafından 2003 yılında çıkarılan Yönetmelikte⁸² düzenlenmiştir.

Dolayısıyla, 2954 ve 3984 sayılı Kanunlarda öngörülen yayın ilke ve esaslarının hukukî dayanağı Anayasanın 133. maddesidir. Ancak 3984 sayılı Kanunun 35. maddesi, 15.05.2002 tarihinde 4756 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılarak TRT Kurumunun bu ilke ve esaslara uyma zorunluluğu sona ermiştir.

Aşağıda yayın ilke ve esasları, pozitif hukuk bağlamında incelenecektir.

⁸² R.G. 17 Nisan 2003 tarih ve 25082 sayılı Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik

A. 1982 Anayasası

Anayasalar yapıları gereği kanunların sınırlarını çizen temel hukuk metinleridir. Bu bağlamda, Türkiye’de halen yürürlükte olan 1982 Anayasası, çalışmanın konusunu oluşturan yayın ilkelerinin, kanunlarda hangi biçimlerde ve hangi sınırlarla yer alacağını belirlemektedir.

1982 Anayasasının kitle iletişimine ilişkin sistemi, önceki anayasalara göre, bu alandaki geçmiş deneyler de dikkate alınarak, daha ayrıntılı bir yapıya sahiptir. Ayrıca AB’ye uyum sürecinde yapılan değişiklikler ve özellikle 2001 değişikliği, 1982 Anayasası’nın yapısını daha özgürlükçü bir hale getirmiştir⁸³.

Geniş anlamda ifade özgürlüğü, bununla ilişkili olarak kitle iletişim özgürlüğü ve bunun içinde yer alan radyo ve televizyonların yayın özgürlüğünün birer temel hak ve hürriyet olmalarından hareketle, Anayasa’nın “temel hak ve hürriyet”leri düzenleyen kısmının birinci bölümünde “*Genel Hükümler*” başlığı altında 12. madde hükmü önem taşımaktadır. 12. maddenin birinci fıkrasında, “*Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.*” hükmü yer alırken, ikinci fıkrasında “*temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.*” hükmü öngörülmüştür. Buna göre, temel hak ve özgürlükler sınırsız olmadığı gibi kişilere, topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı da ödev ve sorumluluklar yüklemektedir. Çalışmanın birinci bölümünde üzerinde durulan Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın temelini de aslında Anayasanın m.12/2 hükmü oluşturmaktadır.

12. maddeden sonra, Anayasanın radyo ve televizyon yayınlarını doğrudan düzenleyen maddelerine değinmek gerekmektedir. Dünyadaki

⁸³ İçel, Ünver, a.g.e., s. 53.

örnekleri incelerken görüldüğü gibi, 1982 Anayasası da Toplumsal Sorumluluk Kuramının öngördüğü biçimde basın – yayın özgürlüğünü düzenlemekte ve bu özgürlüklerin daha verimli kullanılabilmesi amacıyla birtakım sınırlar getirmektedir. Özellikle, Anayasanın⁸⁴ 25., 26., 27., 31. ve 32. maddeleri, Türkiye’de yayın ilkelerinin hukukî düzenlenmesine temel oluşturmaktadır.

Basın – yayın özgürlüğü konusundaki en temel Anayasal düzenleme, 25. maddede öngörülen *“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir”* ifadesi ile bu maddenin ikinci fıkrasında belirtilen *“Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz”* hükmüdür.

Anayasanın 25. maddesi hükmü aynı zamanda, 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin⁸⁵, *“Herkes fikir ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, bir müdahaleye maruz kalmadan bir fikre sahip olma ve haber ve düşünceleri basın ve yayın araçları vasıtasıyla ülke sınırlarıyla bağlı olmaksızın arama, elde etme ve ulaştırma hakkını da içerir.”* şeklindeki 19. maddesi hükmüyle de uyumludur.

Anayasanın 26. maddesi ise, düşünceyi açıklama ve yayma hakkını düzenlemekte (*right to dissemination thought and opinion*), bu özgürlüğün önceki bölümlerde de değinildiği gibi, “bireyin korunması”, “toplumun korunması”, “Devletin korunması” gibi amaçlarla sınırlanabileceğini ifade etmekte ve diğer hükümlerinde sonraki başlıklarda incelenecek olan 2954 sayılı ve 3984 sayılı Kanunların dayanağını oluşturmaktadır. 26. maddenin birinci fıkrası şöyledir: *“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo,*

⁸⁴ 1982 Anayasası.

⁸⁵ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 1948.

televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.” Basın – yayın özgürlüğünün altı bu şekilde çizildikten sonra, 2001’deki değişiklikte sınırları net biçimde çizilen ikinci fıkrada, sınırlamaların hangi durumlar için geçerli olabileceğine değinilmiştir: *”Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlandırılabilir.*” Kanaatimizce, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’yle uyum sağlamak amacı taşıyan üçüncü fıkrada “haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümlerin, düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlandırılması anlamına gelmeyeceği” belirtilmekte, dördüncü fıkrada ise “düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunla düzenleneceği” ifade edilmektedir.

1982 Anayasasının 26. maddesi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile de uyum içindedir. Sözleşmenin⁸⁶ 10. maddesinin birinci fıkrası, *“Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tâbi kılmalarına engel değildir.”* şeklinde düzenlenmişken ikinci fıkra, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 26. maddesiyle tamamen benzer bir nitelik taşımaktadır: *“Kullanılması görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlükler, demokratik bir toplumda, zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın,*

⁸⁶ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), 1998.

başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

Basın – yayın hürriyetinin ve bu hürriyetin daha sağlıklı biçimde kullanılması amacıyla oluşturulan yayın ilkelerinin temelini oluşturan 25. ve 26. maddelerden sonra 27. maddeden bahsetmek gerekir. 27. maddenin birinci fıkrasında, *“Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.”* cümlesi yer almakta ancak ikinci fıkrada, bu hakkın, Anayasa’nın 1., 2. ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılmayacağına dikkat çekilmiştir. Bu madde bağlamında düşünüldüğünde, radyo ve televizyonların bilim ve özellikle sanatın ifade edilebileceği en önemli mecralardan oldukları söylenebilir. Hatta ilerideki başlıklarda görüleceği gibi, yayıncılık alanını düzenleyen birçok Kanunda bu unsurlara doğrudan ya da dolaylı biçimde atıflarda bulunmaktadır.

Konuyla ilgili diğer bir madde olan 31. maddenin birinci fıkrasında, *“Kişiler ve siyasî partiler, kamu tüzelkişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayım araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.”* ifadesine yer verilmiş ve ikinci fıkrasında ise 26. maddenin 2001’de değiştirilen ikinci maddesine benzer biçimde sınırlamalar getirilmiştir: *“Kanun, millî güvenlik, kamu düzeni, genel ahlâk ve sağlığın korunması sebepleri dışında, halkın bu araçlarla haber almasını, düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz.”* 32. madde ise, *Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir.”* Bu hüküm, 2954 sayılı “Radyo ve Televizyon Kanunu”nun 27. maddesinin temelini oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, 1982 Anayasası, önceki bölümde değinilen Avrupa'daki hukuk metinlerinde olduğu gibi, basın – yayın özgürlüğünü Toplumsal Sorumluluk Kuramı'nın öngördüğü “kamu yararı” kavramı çerçevesinde sınırlamakta ve Kuram'da belirtilen “Devletin sorumluluğu”nun nasıl olması gerektiğinin altını çizmektedir.

B. 3984 Sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun”da Öngörülen Yayın İlkeleri ve Yaptırım Uygulaması

1. 3984 Sayılı Kanun'da Öngörülen Yayın İlkeleri

3984 sayılı Kanunun 4. maddesi “Yayın İlkeleri” başlığı ile düzenlenmiştir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından uygulanan “Yayın İlkeleri”, Avrupa Birliği'ne uyum amacıyla çıkarılan ve 15.05.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4756 sayılı Kanun ile birtakım değişikliklere uğramıştır. O nedenle, konu iki başlık altında incelenecektir.

a. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yayın İlkeleri

3984 sayılı Kanunun ilk metninde (m.4) öngörülen yayın ilkeleri aşağıdaki şekildedir:

Radyo ve televizyon yayınları kamu hizmeti anlayışı içerisinde aşağıdaki ilkelere uygun olarak yapılır.

a) Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne,

b) Toplumun millî ve manevî değerlerine,

c) Anayasanın Genel Esaslar kısmında yer alan ilkelere, demokratik kurullara ve kişi haklarına,

- d) Genel ahlâk, toplum huzuru ve Türk aile yapısına,
- e) Anlatım özgürlüğüne, iletişim ve yayında çoğulculuk esasına,
- f) İnsanların ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dinî inançları dolayısıyla hiç bir şekilde kınanmaması ilkesine,
- g) Toplum şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlara imkân verilmemesi ilkesine,

Aykırı olmamak;

h) Türk milli eğitiminin genel amaçlarına, temel ilkelerine ve milli kültürün geliştirilmesi ilkesine,

ı) Yayınlarda adalet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına,

j) Kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırları ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan yayın yasaklarına,

k) Özel amaç ve çıkarlara hizmet eden ve haksız rekabete yol açıcı yayın yapılmaması esasına,

l) Haber ve olayların çabuk ve doğru bir şekilde sunulması ilkesine,

m) Çocukların ve gençlerin fiziksel, zihinsel, ruhsal ve ahlakî gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek yayın yapılmaması esasına.

n) Aksi, yargı kararıyla kesinleşmedikçe hiç kimsenin suçlu olarak ilan edilemeyeceği ilkesine,

o) Kişi ya da kuruluşların cevap ve tekzip haklarına saygılı olunması ilkesine,

p) Haberlere, spor programlarına ve reklamlara ayrılmış zamanlar hariç olmak üzere, yayıncıların, yayın zamanlarının en az yarısının yerli yapımlara ayrılmasını sağlamak, bu oranı, seyircilerin taleplerini göz önüne alarak veya

yayıncının haber verme, eğitim, kültür ve eğlendirme sorumluluklarını dikkate alarak, yayın türleri ve süreleri ile asgari niteliklerini de öngörmek suretiyle, aşamalı bir biçimde gerçekleştirmeleri hususlarına,

r) Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmamak ve bunların sonucunda dinleyici veya seyircilere ikramiye vermemek veya ikramiye verilmesine aracılık yapmamak, lotaryaya fırsat bırakmamak esaslarına,

s) Demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alanlardaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasi partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması esasına,

t) Radyo ve televizyon yayınlarının Türkçe yapılması, ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasında katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde haber iletilmesi amacıyla bu dillerin kullanılabilmesi,

Türkçeyi aşırılığa kaçmadan, özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanmak; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim ve bilim dili halinde gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak esasına,

u) Türk müzik sektörünün gelişimine katkıda bulunmak ilkesinden hareketle, müzik yapımcıları ve telif hakkı sahiplerinin haklarını tanımak ve ihlâl etmemek esasına,

Uygun olmak suretiyle yapılır.

b. 2002 Yılından İtibaren Yayın İlkeleri

Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde ve ayrıca radyo ve televizyon yayıncılığındaki gelişmelere paralel olarak, 2002 yılında 3984 sayılı Kanuna 4756 sayılı Kanunla getirilen değişiklik ve ilavelere göre "yayın ilke ve esasları" aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir (m.4):

(Değişik: 15.05.2002 – 4756/2) Radyo, televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasanın genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, millî güvenliğe ve genel ahlâka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılır. Yayınların Türkçe yapılması esastır. Ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasına katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde müzik veya haber iletilmesi amacıyla da yayın yapılabilir. (Ek:03/08/2002-4771/8 Mülga) (Ek15/07/2003 -4928/14)Ayrıca kamu ve özel radyo ve televizyon kuruluşlarınca Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınlar, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar, Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Radyo, televizyon ve veri yayınlarında uyulması gereken yayın ilkeleri şunlardır:

a) Türkiye Cumhuriyeti Devletin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayın yapılmaması.

b) Toplumunu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi.

c) Yayıncılığın, gerek yayın organı, gerekse hisse sahipleri ve üçüncü derece dahil olmak üzere üçüncü dereceye kadar kan ve sıhrî hısımları veya bir başka gerçek veya tüzel kişinin haksız çıkarları doğrultusunda kullanılmaması.

d) İnsanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle hiçbir şekilde kınanmaması ve aşağılanmaması.

e) Yayınların toplumun millî ve manevî değerlerine ve Türk aile yapısına aykırı olmaması.

f) (Değişik:03.08.2002-4771/8) Özel hayatın gizliliğine saygılı olunması,

g) Türk millî eğitiminin genel amaçlarının, temel ilkelerinin ve millî kültürün geliştirilmesi.

h) Türkçenin; özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili halinde gelişmesinin sağlanması.

ı) Kişilerin manevî şahsiyetlerine eleştiri sınırları ötesinde saldırıda bulunulmaması, cevap ve düzeltme haklarına saygılı olunması, soruşturulması basın meslek ilkeleri çerçevesinde mümkün olan haberlerin soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanmaması, saklı kalması kaydıyla verilen bilgilerin kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanmaması.

j) Yayıncılığın haksız bir amaç ve çıkara alet edilmemesi ve haksız rekabete yol açılmaması, ilân ve reklam niteliğindeki yayınların bu niteliklerinin şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanması, bir basın organının özel çabalarla yarattığı ürünün kendi ürünüymüş gibi sunulmaması, ajanslardan veya başka bir medya kaynağından alınan haberlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilmesi.

k) Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimsenin suçlu ilân edilmemesi veya suçluymuş gibi gösterilmemesi; kişileri suç işlemeye yönlendirecek veya korku salacak yayın yapılmaması.

l) Haberlerin yayınlanmasında tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerine bağlı olunması; özgürce kanaat oluşumunun engellenmemesi; haber kaynaklarının kamuoyunun yanıltılmasının amaçlandığı haller dışında gizliliğinin korunması.

m) *Halkı aldatacak, yanıltacak veya haksız rekabete yol açacak reklam yayınlarına yer verilmemesi.*

n) *Siyasî partiler ve demokratik gruplar arasında fırsat eşitliği sağlanması; tek yönlü, taraf tutan yayın yapılmaması; seçim dönemlerinde belirlenen seçim yasaklarıyla ilgili ilkelere aykırı davranılmaması.*

o) *(Değişik: 03/03/2004 – 5101/5) Yayınlarda, eser ve bağlantılı hak sahiplerini 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile tanınan hakların ihlâl edilmemesi.*

p) *Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi veya ikramiye verilmesine aracılık edilmemesi, lotarya yapılmaması, bilgi iletişim telefonları yoluyla yapılacak anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçlarının ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi.*

r) *Televizyonda bölünür ekran yoluyla ana program ile ilgili veya ilgisiz bilgiler veren konuları işleyen yayınların yapılmaması, çerçeveler veya alt yazı tekniği kullanılarak sürekli yayın yapılmaması, haberde konu ile ilgili olmayan görüntülerin verilmemesi, haberle benzerlik arz eden görüntülerin arşiv niteliğinin belirtilmesi.*

s) *Program hizmetlerinin bütün unsurlarının insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olması.*

t) *Yayınlara müstehcen olmaması.*

u) *(Değişik: 01.07.2005 - 5378/37) Kadınlara, güçsüzlere, özürlülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi.*

v) *(Değişik: 03/08/2002-4771/8) Yayınların şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmaması.*

y) Suç örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerinin yansıtılmaması.

z) Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlakî gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmaması.

2. 3984 Sayılı Kanunla Getirilen Yaptırım Uygulaması

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, radyo ve televizyon kuruluşlarına maddî yaptırım uygulama yetkisine sahip bir bağımsız idarî otoritedir. 3984 sayılı Kanunda öngörülen ve RTÜK tarafından uygulanan yaptırımlar, Avrupa Birliği'ne uyum amacıyla çıkarılan 4756 sayılı Kanun ile 2002 yılında değişikliğe uğramıştır. O nedenle konu, iki başlık altında incelenecektir.

a. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yaptırım Uygulaması

20.04.1994 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren 3984 sayılı "Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun"un "Müeyyideler" başlıklı 33. maddesi hiçbir değişikliğe uğramadan 2002 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Söz konusu madde şu şekildedir:

"Üst Kurul, öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlâl eden, yayın ilke ve esaslarına aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarır. Bu uyarıda, ihlâlin niteliği, ağırlığı ve tekrarı halinde sonuçları açıkça belirtilir."

"İhlâlin tekrarlanması halinde, ihlâlin ağırlığına göre izin uygulanması bir yıla kadar geçici olarak durdurulur veya yayın izni iptal edilir."

Görüldüğü gibi, 33. madde, "uyarı" ve "yayın durdurma" olmak üzere iki farklı ceza uygulamasını öngörmektedir. Ayrıca Kanun'da belirtilmemesine rağmen, 4. maddenin her bendi ayrı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin 4/1'dan daha önce uyarısı bulunan bir yayın kuruluşu, ancak 4/1'yı tekrar ihlâl ederse "yayın durdurma" cezası almaktadır. Farklı bir ifadeyle, 4/1'dan uyarısı

bulunan bir yayın kuruluşu, 4/d'yi ihlâl ederse farklı bir bendi ihlâl ettiği için yeniden uyarı cezası alacaktır. Ancak her bent için, bir “uyarı”yı takip eden tüm ihlâller, bir günden bir yıla kadar “yayın durdurma”yla cezalandırılmaktadır. Örneğin, j bendini dokuz kere ihlâl eden bir yayın kuruluşu için yaptırım uygulaması bir “uyarı”, sekiz “yayın durdurma” şeklinde gerçekleşmektedir. Ayrıca bu dönemde, yayın ilkelerini hangi programın ihlâl ettiğinin de bir önemi bulunmamaktadır. Örneğin 4/ı'yı ana haber bülteninin ihlâl etmesi nedeniyle daha önce “uyarı”sı bulunan bir yayın kuruluşunun “yayın durdurma” cezası alabilmesi için aynı bendi o yayın kuruluşunda yayınlanan herhangi bir programın tekrar ihlâl etmesi yeterlidir⁸⁷.

Ayrıca bu dönemde RTÜK, TRT yayınlarından da sorumludur. RTÜK'ün bu yetkisini 3984 sayılı Kanun'un 35. maddesi oluşturmaktadır:

“Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu bu Kanunda öngörülen yayın ilke ve esaslarına uygun yayın yapmakla yükümlüdür.

Yayın ilke ve esaslarının ihlâli halinde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu, ihlâlin niteliği ve ağırlığı açıkça belirtilerek Üst Kurul'ca uyarılır.

“Durdurmayı gerektirecek şekilde yayın yapılması halinde, Üst Kurul'un bu doğrultuda vereceği karar üzerine Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Genel Müdürü ve Yönetim Kurulunun görevi düşer.”

b. 2002 Yılından İtibaren Yaptırım Uygulaması

33. maddeye, 2002 yılında 4756 sayılı Kanunla getirilen değişiklik ve ilavelere göre, yaptırım uygulaması aşağıdaki gibi olmuştur:

Madde 33 – (Değişik: 15.5.2002-4756/16 md.)

⁸⁷ Bu bilgiler, 12 Mart 2007 tarihinde RTÜK Basın ve Halkla İlişkiler Müşaviri **Neriman Saraçoğlu** ve 28 Mart 2007 tarihinde RTÜK Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi Başkan Yardımcısı **Tülin Yavuz** ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir.

Üst Kurul, öngördüğü yükümlülükleri yerine getirmeyen, izin şartlarını ihlâl eden, yayın ilkelerine ve bu Kanunda belirtilen diğer esaslara aykırı yayın yapan özel radyo ve televizyon kuruluşlarını uyarır veya aynı yayın kuşağında açık şekilde özür dilemesini ister. Bu talebe uyulmaması veya aykırılığın tekrarı halinde ihlâlê konu olan programın yayını, bir ilâ oniki kez arasında durdurulur. (İptal üçüncü tümce: ANY.Mahk.in 21/9/2004 tarihli ve E.:2002/100, K.:2004/109 sayılı Kararı ile) Yayını durdurulan programların yerine, aynı yayın kuşağında ve reklamsız olarak, ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına Üst Kurulca hazırlattırılacak eğitim, kültür, trafik, kadın ve çocuk hakları, gençlerin fiziksel ve ahlakî gelişimi, uyuşturucu ve zararlı alışkanlıklarla mücadele, Türk dilinin güzel kullanımı ve çevre eğitimi konularında programlar yayınlanır.

Aykırılığın tekrarı halinde;

a) Ulusal düzeyde yayın yapan kuruluşlara, ihlâlin ağırlığına göre, yüzyirmibeş milyar liradan az olmamak kaydıyla ikiyüzelli milyar liraya kadar,

b) Yerel, bölgesel ve kablo ortamından yayın yapan kuruluşlara;

1. Kapsadığı yayın alanı itibariyle, bir milyondan fazla nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, ihlâlin ağırlığına göre, altmış milyar liradan az olmamak kaydıyla yüz milyar liraya kadar,

2. Kapsadığı yayın alanı itibariyle, beşyüz bin ilâ bir milyon arasında nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara ihlâlin ağırlığına göre, otuz milyar liradan az olmamak kaydıyla altmış milyar liraya kadar,

3. Kapsadığı yayın alanı itibariyle, ikiyüzelli bin ilâ beşyüz bin arasında nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, ihlâlin ağırlığına göre, yirmi milyar liradan az olmamak kaydıyla kırk milyar liraya kadar,

4. Kapsadığı yayın alanı itibariyle, ikiyüzellibinden az nüfusa ulaşan il ve ilçelere yayın yapanlara, ihlâlin ağırlığına göre, beş milyar liradan az olmamak kaydıyla on milyar liraya kadar,

c) Radyo yayınları için yukarıdaki miktarların yarısı kadar,

İdarî para cezası uygulanır.

Bu maddedeki para cezaları, her yıl Maliye Bakanlığınca ilân edilen yeniden değerlendirme oranında artırılır.

İhlâlin, ihlâl tarihinden itibaren, takip eden bir yıl içinde tekrarı halinde bu idarî para cezaları yüzde elli oranında artırılır. İhlâlin, ihlâl tarihinden itibaren takip eden bir yıl içinde üçüncü kez tekrarında ihlâlin ağırlığına göre izin uygulaması bir yıla kadar geçici olarak durdurulur.

4 üncü maddenin ikinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerindeki ilkelere aykırı yayın yapılması halinde uyarı yapılmaz ve yayın kuruluşunun yayını bir ay durdurulur. İhlâlin tekrarı halinde yayın süresiz olarak durdurulur ve yayın lisans izni iptal edilir.

Yayın izninin verilmesi için gerekli şartlardan birini kaybeden veya şartların uygunluğunu hile ile elde eden kuruluşların yayın lisans izni iptal edilir.

Uyarı cezasını gerektiren haller dışındaki ihlâllerde ilgili tarafın savunması alınır.

Cezaların uygulanış usulleri ile gerekçeli olarak kamuoyuna duyuru şekli yönetmelikle belirlenir.

33. maddede yapılan değişiklikle, önceki dönemde uygulanan “yayın durdurma” yaptırımını “a”, “b” ve “c” bentleriyle sınırlandırılarak, “program durdurma” ve “para cezası” gibi yaptırımlar eklenmiştir. Ancak en önemlisi, “yayın kuruluşuna yaptırım” uygulamasının yerine “programa yaptırım”

uygulamasının benimsenmiş olmasıdır. Ayrıca, önceki dönemde olduğu gibi, her yayın ilkesi ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

33. maddede yapılan değişiklikle, RTÜK'ün TRT yayınları üzerindeki yetkisine de son verilmiştir.

C. 2954 Sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu”nda Öngörülen Yayın İlkeleri ve Yaptırım Uygulaması

1. 2954 Sayılı Kanunda Öngörülen Yayın İlkeleri

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun yayın ilkeleri, 2954 sayılı Kanunun “Yayın Esasları” başlıklı 5. maddesinde yer almaktadır. Belirtmek gerekir ki, 3984 sayılı Kanunda (m.4) yayın ilkeleri kavramı kullanılırken 2954 sayılı TRT Kanununda (m.5) “yayın esasları” kavramı kullanılmaktadır. Kanımızca, kavram birliği açısından, yapılacak bir kanun değişikliği ile 2954 sayılı Kanunun 5. maddesindeki “yayın esasları” kavramı, yayın ilkeleri şeklinde değiştirilmelidir. 2954 sayılı Kanunun “Yayın Esasları” aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir:

a- Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak.

b- Atatürk ilke ve inkılapların kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirmek.

c- Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak.

d- Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek.

e- Genel ahlâkın gereklerini, millî gelenekleri ve manevî değerleri gözetmek.

f- Türk millî eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak.

g- Kolayca anlaşılabilir, doğru temiz ve güzel bir Türkçe kullanmak.

h- Toplumun beden ve ruh sağlığına zarar verecek hususlara yer vermemek.

i- Karamsarlık, umutsuzluk, kargaşa, dehşet, saldırganlık gibi olumsuz duygular uyandırmak ve telkin etmek amacına yönelik yayın yapmamak.

j- Kişilerin özel hayatlarına, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmak ve dürüstlük anlayışına bağlı kalmak.

k- Haberlerin toplanması, seçilmesi ve yayınlanmasında tarafsızlık, doğruluk ve çabukluk ilkeleri ile çağdaş habercilik teknik ve metodlarına bağlı olmak.

l- Haberler ile yorumların kaynaklarını açıklamak.

m- Kamuoyunun sağlıklı ve serbestçe oluşabilmesi için, kamuoyunu ilgilendirecek konularda yeterli yayın yapmak, tek yönlü, taraf tutan yayın yapmamak ve bir siyasi partinin, grubun, çıkar çevresinin, inanç veya düşüncenin menfaatlerine alet olmamak.

2. Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nda Yaptırım Uygulaması

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nda yaptırım uygulamasına değinmeden önce, bu kurumda gerçekleşen “yayın denetimi”ni kısaca açıklamak faydalı olacaktır.

2954 sayılı Kanunda yayınların denetimi 31. maddenin birinci fıkrasında, *“Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu'nun yayınlacağı programların son denetimi, Genel Müdür adına ve Genel Müdüre doğrudan bağlı Yayın Denetleme Kurulu Başkanlığı tarafından yapılır. Bu denetimin Usul ve Esasları yönetmelikle düzenlenir”* hükmü ile düzenlenmiştir.

TRT'de yayınların denetimi, üç hiyerarşik düzeyde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, “ilk denetim” aşamasıdır. “İlk denetim”, Radyo ve Televizyon Müdürlüklerince hazırlanan program metni, bant ve filmleri müdürlüğün kendi içinde denetlemesidir. Bu aşamada program ilk olarak, programcının çalışmakta olduğu şubedeki programcılar tarafından denetlenmekte, daha sonra ilgili şube müdürünün görüşüne sunulmakta ve son olarak programcının bağlı olduğu daire başkanlığına gönderilmektedir. Buradaki temel denetim kıstaslarını, ilgili programın yasaya, “yayın esasları”na ve Program Planlama Dairesinin hazırladığı plana uygun olup olmadığı oluşturmaktadır⁸⁸.

“İlk denetim”den sonra ikinci denetim aşamasını “müdürlük denetimi” oluşturmaktadır. Her program, bu basamakta da ilk basamakta denetlenen açılardan denetlenmektedir. Bu aşamada, denetime tabi olan program “tekrar denetimi gerekir” kararıyla geri çevrilirse, programcının gereken düzeltmeleri

⁸⁸ Vural, a.g.e., s.156.

yapıp, “İlk denetim” aşamasından başlamak üzere programın denetimini sağlaması gerekmektedir⁸⁹.

Programların denetlenmesinde son aşama ise, 2954 sayılı Kanununun 31. maddesine dayanılarak çıkarılan “Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu Programlarının Son Denetimi Hakkında Yönetmelik” ile getirilen Yayın Denetleme Kurulu’nun denetimidir. Yayın Denetleme Kurulu da programları yukarıda sayılan kıstaslara göre denetlemektedir⁹⁰. Bu bilgilerden yola çıkarak, TRT’de uygulanan “yayıncıdan önce denetim sistemi”ndeki en önemli yaptırımın “yayın esasları”na uymayan programların yayınlanmaması olduğunu söylemek mümkündür.

II. ETİK KURALLAR OLARAK YAYIN İLKELERİ VE YAPTIRIM UYGULAMASI

Önceki başlıklarda, Türkiye’de ve radyo ve televizyon yayıncılığını mevzuatta düzenleyen yayın ilkelerine değinilmeye çalışıldı. Üçüncü bölümün bu kısımda ise, Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın belki de en önemli unsuru olan “özdenetim”, diğer bir söylemle “yayıncının sorumluluğu”, yine yayın ilkeleri bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

A. Özdenetim Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkeleri ve Yaptırım Uygulaması

Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye’de özdenetimin tarihçesi ele alındı. Bu kısımda ise, toplumsal sorumluluk halkalarının içten üçüncü halkasını oluşturan, özdenetim kuruluşlarının denetimine yer verilecektir.

Türkiye’de, yayın ilke ve esasları uygulayan özdenetim kuruluşları Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Televizyon Yayıncıları

⁸⁹ Vural, a.g.e., s.157.

⁹⁰ Vural, a.g.e., s.157.

Derneği'dir (TVYD). Ancak Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, yayıncıların yalnızca "gazetecilik faaliyetleri" üzerine odaklanmış özdenetim kuruluşları olarak dikkat çekmektedir. TVYD'nin yayın ilke ve esasları ise oldukça yenidir. Bu bağlamda, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığının tüm unsurlarını denetleyen bir özdenetim kuruluşunun varlığından söz etmek mümkün değildir.

1. Basın Konseyi

Aşağıda, Basın Konseyi Yüksek Kurulu tarafından belirlenen ve sadece yazılı basına değil, görsel basına da uygulanabilecek, "Basın Meslek İlkeleri başlığı altında 16 adet ilke sayılmaktadır.

a. Basın Meslek İlkeleri

1) *Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı, bedensel özü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz, aşağılanamaz.*

2) *Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yada incitici yayın yapılamaz.*

3) *Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.*

4) *Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.*

5) *Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, yayın konusu olamaz.*

6) *Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.*

7) Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

8) Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün, bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz. Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.

9) Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilan edilemez.

10) Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.

11) Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyunu kişisel, siyasal ekonomik vb. nedenlerle yanıltmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.

12) Gazeteci görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.

13) Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.

14) İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri, tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

15) Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.

16) Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

b. Basın Konseyi'nin Yaptırım Uygulaması

Gönüllü bir özdenetim kuruluşu olan Basın Konseyi'nin, gazeteciler ve basın – yayın kuruluşlarına yalnızca “moral yaptırım” uygulama yetkisi bulunmaktadır.

Basın Konseyi'nin, basın – yayın organları ve basın – yayın mensupları hakkındaki şikâyetleri değerlendirip “uyarı” ve “kınama” yaptırımları uygulama yetkisi bulunmaktadır. Önceleri doğrudan doğruya harekete geçme imkânı bulunmayan Konsey, 28.02.1998'de yapılan Sözleşme değişikliği ile basına topluca yönelik iddiaları ve basın mesleğinin ahlâka aykırı özel çıkarılara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden ele alma hakkına sahip olmuştur. Basın konseyi, başvuru olmaksızın, kendiliğinden re'sen karar vermek durumundaysa “teşhir” ve “protesto” gibi farklı yaptırımlar da uygulayabilmektedir⁹¹.

2. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti

Her ne kadar bir “konsey” niteliği taşımasa da, Basın Konseyi'nden sonra, yalnızca gazetecilikle ilgili faaliyetler üzerinde yapılmış diğer bir özdenetim kurulu da Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'dir. 10 Haziran 1946'da kurulan Cemiyetin amacı, *dergi, radyo ve televizyon gibi yazılı, işitsel, görsel ve elektronik iletişim alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini; mesleğin geleneklerini, ahlâk ilkelerini korumak; herkesin bilgi edinme, gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı olan iletişim ve düşünce özgürlüğünü sağlamak, gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle ilerletmek ve yüceltmek şeklinde özetlenebilir*⁹².

⁹¹ Erkelli Kızıl, a.g.e., s. 146.

⁹² Türkiye Gazeteciler Cemiyeti,(Erişim) <http://www.tgc.org.tr/tarihce.html>, 7 Mayıs 2007

a. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, kurulduğundan yaklaşık 50 yıl sonra, 19 Kasım 1997’de yapılan genel kurulunda, bir Meslek İlkeleri İzleme Komitesi kurulmasını kararlaştırmış ve bu Komitenin hazırladığı taslak, Kasım 1998’de Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yönetim Kurulu’nca kabul edilerek kesinleşmiştir⁹³. Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi, yayın ilkeleri bağlamında, “*Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri*” ile “*Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları*”ndan oluşmaktadır.

“*Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri*” temel olarak, gazetecinin doğrulara saygı duymasını, ayrımcılık yapmamasını, insanlar ve topluluklar arasında nefreti körükleyici eylemlerde bulunmamasını, kamuoyunu yanıltmamasını, özel yaşamın gizliliğini ihlâl etmemesini, maddî ve manevî hiçbir çıkarın peşinden koşmamasını, tehdit ve şantaj gibi yöntemlere başvurmamasını öngörerek gazetecilik mesleğinin saygınlığını korumayı amaçlamaktadır.

Yukarıdaki ilkelerin dışında, Türkiye Gazetecileri Hak Ve Sorumluluk Bildirgesi’nde, Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları belirtilmiştir. Bunlar özetle, haber ve yorum ayrımının açıkça yapılması gerektiği, fotoğraf ve görüntünün güncel olup olmadığının belirtilmesi, haber – reklam ayrımının yapılması, gazetecilerin yargı ve yargı sürecine saygılı olmaları, çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda sanık, tanık ya da mağdur olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğraflarının yayınlanmaması ve ayrıca, çocuğun kişiliğini ve davranışlarını etkileyebilecek durumlarda, aile büyüğünün izni olmadan çocukla röportaj yapılmaması, cinsel saldırı mağdurlarının fotoğraflarının, görüntülerinin veya kimliklerinin açık kamu yararı olmadıkça yayınlanmaması, gazetecilerin, sanıkların ve suçluların akrabalarını, yakınlarını, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru

⁹³ Topuz, a.g.e., s. 374.

anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir etmemeleri ve intihar olaylarında haber çerçevesini aşan ve okuyucu veya izleyiciyi etki altında bırakacak nitelikte ve genişlikte yayın yapılmaması gerektiğidir.

b. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Yaptırım Uygulaması

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından oluşturulan etik ilkeler "tavsiye" niteliğindedir. Dolayısıyla, Cemiyet'in, yaptırım uygulama yetkisi bulunmamaktadır.

3. Televizyon Yayıncıları Derneği (TVYD)

RTÜK ile Televizyon Yayıncıları Derneği tarafından, Türkiye'de televizyon yayıncılığı alanında yaşanan sorunlar karşısında yayın kuruluşlarının, etrafında uzlaşacakları "Yayıncılık Etik İlkeleri" 25 Haziran 2007 tarihinde imzalanmıştır. Çeşitli üniversitelerin katkıda bulunduğu bu çalışmaya, Televizyon Yayıncıları Derneği, Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği ve Yerel ve Bölgesel Televizyonlar Birliği ile de bir toplantı düzenlenerek sektörde yer alan meslek örgütlerini de destek vermiştir⁹⁴.

a. Yayıncılık Etik İlkeleri

RTÜK ve TVYD tarafından imzalanan "Yayıncılık Etik İlkeleri" temel olarak, yayınlarda insan haklarına, temel hak ve özgürlüklere saygılı olunmasını, olayların doğru ve tarafsız bir biçimde yayınlanmasını, ırk, renk, dil, din ve cinsiyet bağlamında ayrımcılık yapılmamasını, cevap ve düzeltme haklarına saygılı olunmasını, özel hayata ve mahremiyete saygılı olunmasını, kadınların bir "nesne" gibi görülmemesini ve çocukların ve gençlerin

⁹⁴ **Yayıncılık Etik İlkeleri İmzalandı**, (Erişim)

http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ceb44980-c47e-4364-9b6a-1e3242552102, 24 Ağustos 2007.

uygunsuz içerikten korunmasını amaçlamaktadır (“Yayıncılık Etik İlkeleri”nin tamamı için bkz. Ek – III).

b. Yaptırım Uygulaması

“Yayıncılık Etik İlkeleri”ne uymayan yayın kuruluşları için herhangi bir yaptırım öngörülmemektedir.

B. Yayın Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkeleri

Bu başlıkta, çalışmanın birinci bölümünde ele alınan ve içerden dışarıya doğru ikinci sorumluluk halkasına denk gelen “yayın kuruluşlarının denetimi” ele alınacaktır.

1. Genel Olarak

Türkiye’de ulusal radyo ve televizyon yayıncılıkları ve medya tekelleri incelendiğinde, yalnızca Doğan Medya Grubu’nun kendi kendini denetlemek amacıyla yayın ilkeleri geliştirdiği görülmektedir. Bu durum, Türkiye’deki özdenetim anlayışının yetersizliğini de ortaya koymaktadır.

Kanal D, Star ve CNN TÜRK olmak üzere üç ulusal televizyon kanalı, Fenerbahçe TV, Beşiktaş TV, Dream TV, Dream Türk TV olmak üzere 4 kablolu televizyon kanalı ile Radyo D, Slow Türk ve CNN TÜRK Radyo olmak üzere üç ulusal radyo kanalına sahip olan Doğan Medya Grubu⁹⁵, kendi yayın kuruluşlarında çalışan meslek mensuplarının uymaları amacıyla ve kanımızca diğer yayın kuruluşlarına örnek olmak bakımından 2002 yılında yayın ilkelerini “Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri” başlığında düzenlemiştir

⁹⁵ **Medya, Doğan Yayın Holding**, (Erişim) <http://www.doganholding.com.tr/menu202.html>, 26 Mayıs 2007.

2. Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri

Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri temel olarak, gazetecinin çıkar ilişkilerinin dışında kalmasını ve doğrulardan ayrılmamasını, yayınlarda hiç kimsenin, ırk, cinsiyet, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları veya yaşı nedeniyle aşığılamamasını ve kınanmamasını, genel ahlâk anlayışını, din duygularını ve aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılmamasını, kişilerin ve kuruluşların, eleştiri sınırı ötesinde küçük düşürülmemesini, özel yaşama saygı gösterilmesini, şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı ve çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici yayınlardan kaçınılmasını amaçlamaktadır (“Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri”nin *tamamı* için bkz. Ek – IV).

III. GENEL DEĞERLENDİRME

- Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkeleri, Toplumsal Sorumluluk Kuramının üçayağını oluşturan “yayın kuruluşunun denetimi”, “özdenetim kuruluşlarının denetimi” ve devletin denetimi” gibi denetim alanlarından yalnızca “devletin denetimi”ni öne çıkarmaktadır.
- İlk bakışta Basın Konseyi, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti gibi özdenetim kuruluşlarının varlığı göze çarpsa da, bu kuruluşların yalnızca gazetecilik faaliyetlerini düzenlemek için kurulduğu ve geniş bir yelpazeye sahip radyo ve televizyon yayıncılığının diğer unsurlarını düzenleyen yayın ilkelerinin birçoğuna yer vermediği görülmektedir. Ancak bu durumun çözümü, yapıları gereği gazetecilik faaliyetlerini düzenlemek için kurulan bu kuruluşları değiştirmek yerine, ABD’de görev yapan Ulusal Yayıncılar Birliği ve Kanada’da görev yapan Yayın Standartları Konseyi gibi, yayın ilkeleriyle, yayıncılığın tüm alanlarını içine alan özdenetim kuruluşlarının oluşturulmasıyla mümkündür.

- Türkiye’de, özdenetim kuruluşlarının getirdiği yayın ilkelerinin sınırlı oluşuyla ortaya çıkan sorun, yayıncıların kendi kendilerini denetleyecek yayın ilkeleri oluşturmaması nedeniyle daha da büyümektedir. Yayıncılık alanında birçok aktör bulunmasına rağmen yalnızca Doğan Medya Grubu, özdenetimi sağlamak amacıyla birtakım yayın ilkeleri getirmekte, ancak bu ilkeler de gazetecilik faaliyetleri üzerinde yoğunlaşp radyo ve televizyon yayıncılığının diğer alanlarını göz ardı etmektedir.
- Türkiye’de özdenetim açısından var olan tüm bu sorunlar, teoride yayıncının kendi kendini denetleyemediği sonucunu ortaya çıkarmakta ve “devlet denetimi”nin etkin olduğu bir sistemin varlığına neden olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAYIN İLKE VE ESASLARININ İHLÂLİ, YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çalışmanın ikinci bölümünde çeşitli ülkelerin mevzuatlarında yer alan yayın ilkelerine ve yaptırım uygulamasına değinildi. Üçüncü bölümde ise Türkiye’de geçerli olan yayın ilke ve esaslarına ve yaptırım uygulamasına değinildi ancak bu konular üzerinde tartışmaya gidilmedi.

Bu bölümün temel amacı, Tez çalışmasının konusu olan, Türkiye’de yayın ilkelerinin ihlâli ile yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunları ilk üç bölümde verilen temel bilgiler ışığında ortaya koymak, ortaya çıkan sonuçlar üzerinden çeşitli tartışmalara gitmek ve çözüm önerileri üretmeye çalışmaktır.

I. 3984 SAYILI “RADYO VE TELEVİZYONLARIN KURULUŞ VE YAYINLARI HAKKINDA KANUN”DA ÖNGÖRÜLEN YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ VE YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR⁹⁶

A. 3984 Sayılı Kanunda Öngörülen Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı

1. Genel Olarak

Türkiye’de “reyting” kavramı, yayıncılık tarihinin gelişimiyle sıkı sıkıya ilintilidir. Önceki bölümden hatırlanacağı gibi, Türkiye’de 1936 yılından itibaren devlet tekeline gerçekleştirilen radyo yayınlarına 1968 yılında televizyon yayınları da eklenmiş ve yayıncılık alanındaki tekel, 1990’a kadar

⁹⁶ Bu başlıkta kullanılan tüm veriler, RTÜK Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi’nden alınmış, tasniflenmiş ve sayısal veriler haline getirilmiştir. İhlâllerle ilgili veriler Üst Kurul kararları olup yargı süreci sonunda ortaya çıkan kararlar değildir. Kararlarla ilgili yargı kararları tüm çabalara rağmen RTÜK Hukuk Müşavirliğinden alınamamıştır. Ancak, RTÜK uzmanlarının belirttiğine göre yayın kuruluşları tarafından yargıya götürülen RTÜK kararlarının yaklaşık % 80’i hukuka uygun bulunmaktadır.

devam etmiştir. Bu döneme kadarki süreçte, özellikle de 1964'ten itibaren devlet tekeli kullanan TRT'nin yayınlarında, daha çok radyo ve televizyonun toplumu bilgilendirme ve eğitme işlevleri öne çıkmış ve ticarî kaygılar geri plânda kalmıştır.

“Tecimsel olmayan” yayıncılık anlayışının temelleri, 1980'li yıllarda tüm dünyayı etkisi altına alan neo – liberal ekonomi politikaların Türkiye'deki yansımaları sonucunda sarsılmaya başlamıştır. Birçok alanda uygulanmaya başlanan özelleştirme politikaları ve özel sektörün desteklenmesi yayıncılık alanında da kendini göstermiş ve bir anlamda “devlet tekeli” o günün ekonomik koşullarına ayak uyduramaz hale gelmiştir.

Yukarıdaki gelişmelere paralel olarak, Magic Box Şirketine ait olan Star1 kanalı, 1990 yılında Federal Almanya üzerinden Anayasaya aykırı olarak Türkiye'ye yayın yapmaya başlamıştır⁹⁷.

Türkiye'de 1990'da fiili olarak özel yayıncılığın başlaması, “reyting kaygısı”nın ilk örneklerini ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Bu dönemde, ulusal televizyon kuruluşları tarafından Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi'nde öngörüldüğünün aksine ekranlarda ırkçı nefret duygularını kışkırtacak nitelikte yayınlar yapılmış, “Rum çocuğu”, “Kürt çocuğu” gibi ifadeler kullanılmış⁹⁸, kişilik hakları ihlâl edilmiş ve çocukları ve gençleri olumsuz yönde etkileyebilecek içeriklere yer verilmiştir.

Kanaatimizce, özel yayıncılığa geçiş süreci daha kontrollü, serbest piyasa anlayışı çerçevesinde fakat medyanın kendine özgü konumunu göz önünde bulundurarak ve fiili duruma imkân tanımadan, düzenleyici bir yasa çerçevesinde olmalıydı. Çünkü, Türkiye halen tam olarak yerleşmiş bir demokrasi anlayışı ve köklü bir basın – yayın geleneğinin bulunmaması, ilk yıllardan itibaren yayıncıların Toplumsal Sorumluluk Kuramının

⁹⁷ Kejanlıoğlu, a.g.e., s. 312.

⁹⁸ Kejanlıoğlu, a.g.e., s. 359.

öngördüğünün aksine hiçbir sorumluluk kaygısı taşımadan yalnızca ticarî kaygılarla hareket etmelerine neden olmuştur.

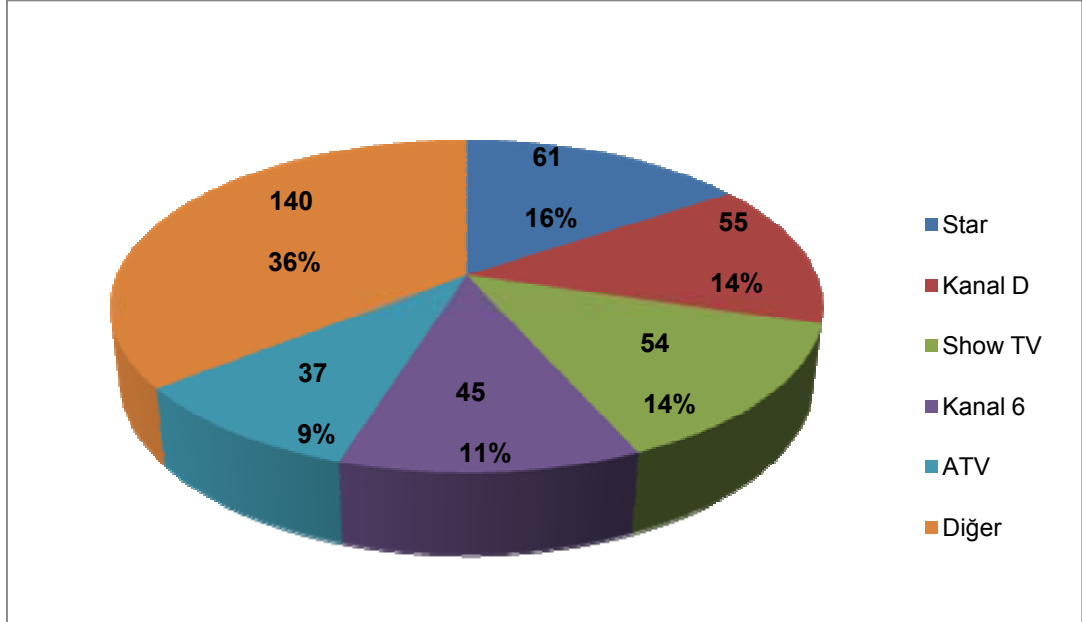
2. 1994 – 2002 Yılları Arasında Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı

Yaklaşık dört yıl süren “sınır tanımayan” yayıncılık anlayışı, RTÜK’ün göreve başlamasından itibaren yerini yayın ilkelerinin ihlâline bırakmıştır. Bu bağlamda, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesi, 20 Nisan 1994’ten 14 Mayıs 2002’ye kadarki süre içinde 15 ulusal televizyon kuruluşu tarafından 141 tanesi uyarıyı, 251 tanesi yayın durdurmayı gerektirecek şekilde 392 kez ve 19 ulusal radyo kuruluşu tarafından, 51 tanesi uyarıyı, 64 tanesi yayın durdurmayı gerektirecek şekilde toplam 115 kez ihlâl edilmiştir. Bu rakamlar, özellikle televizyon kuruluşları göz önünde bulundurulduğunda kulağa oldukça fazla gelmektedir.

Bu dönemde ilke ihlâllerinin bir hayli fazla olmasının yanı sıra, söz konusu ihlâllerin yayıncı kuruluşlara göre dağılımı da dikkat çekmektedir. 1994 – 2002 yılları arasında, 15 ulusal televizyon kuruluşu tarafından gerçekleştirilen toplam 392 ihlâlin 252’si, sırasıyla Star (Interstar), Kanal D, Show TV, Kanal 6 ve ATV’ye aittir (bkz. şekil – 2). Dolayısıyla 15 ulusal yayın kuruluşu içerisinde beş tanesinin, yayın ilkelerinin yaklaşık % 64’ini, geri kalan 10 tanesinin ise ilkelerin yaklaşık % 36’ini ihlâl etmesi, bazı yayın kuruluşlarının “reyting”i esas alan yayın politikalarının “sorumluluk” kavramının önüne geçtiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Rekabet Kurumu tarafından yapılan araştırmada⁹⁹, 1995 – 1998 yılları arasında televizyon kuruluşlarının reklam geliri paylarında, Show TV, ATV, Kanal D, ve Star’ın ilk dört sıra içinde olduğu görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, daha fazla reyting ve dolayısıyla daha fazla reklam almak için yayın ilkelerinin

⁹⁹ Gülseren Adaklı, **Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2006, s. 258.

sıkça ihlâl edilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan, “reyting kaygısı” ile yayın ilkelerinin ihlâli arasında doğru orantı olduğu söylenebilir.

**Şekil – 2: İhlâllerinin Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Göre Dağılımı
(Toplam İhlâl Sayısı: 392)**

Yayıncıların “reyting kaygısı”nı net biçimde açığa çıkarması bakımından o dönemin en fazla izlenen programlarından birtakım örnekler vermek yerinde olacaktır¹⁰⁰:

Örnek – 1

ATV’de 11 Mayıs 1999 tarihinde yayınlanan “Bay Turnike” adlı programda, *“Aşırı hız yapan erkekler, iktidarsız erkeklerdir. İktidarı olmayan erkekler, basma zevkini pedaldan alıyor. Böyle dalıyorlar ya, bunlara dallama diyorlar. Dallamalardan bir, iktidarsızlıktan iki, uzak duracaksınız”* gibi ifadeler yer verilmesi nedeniyle Kuruluşun yayını RTÜK tarafından bir gün süreyle durdurulmuştur.

¹⁰⁰ Cihangir Gener, “Radyo ve Televizyonlarda Genel Ahlâka Aykırı Yayınlar”, **RTÜK İletişim**, Sayı 24, Mayıs – Haziran 2001, s. 25 – 28.

Örnek – 2

İnterstar tarafından 28 Eylül 1999 tarihinde yayınlanan “Reyting Hamdi” programında bir kadın ve bir erkeğin ne yaptıkları anlaşılmayan belden yukarı çekimlerinde, *“ula dur be, patlama. Deliği tutturunca sokacağım elbet; ilk defa mı sokuyorsun? Hadi, sokacaksan sok artık. Muhtar olsaydı, elli kere sokmuştu; Lan kaltak, git o zaman muhtara soktur...”* ifadelerinin kullanıldığı, parodinin sonunda, *“Gavatın oğlu, manda tezeği, dallamanın oğlu, babayı alacaksın”* gibi argo kelimelere başvurulduğu görülmüş ve bu yayın nedeniyle Kuruluşun yayını RTÜK tarafından bir gün süreyle durdurulmuştur.

Örnek – 3

Kanal D kuruluşunca 27 Ekim 1999 tarihinde yayınlanan “Çarkıfelek” programında sunucu Mehmet Ali Erbil’in, başındaki tacı düzeltmeye çalışırken, *“Bu taca da sıçıcım yani. Ay ben bu tacın a..na koyum. Sıçayım, a bu ne lan”* ifadelerini kullandığı, bir telefon bağlantısı sırasında da *“oğlunun a..na koyum senin”* şeklinde, ağzından kaçtığını iddia ettiği bir beyanı belirlenmiş ve Kuruluşun yayını Üst Kurul tarafından bir gün süreyle durdurulmuştur.

Örnek – 4

Yine, 26 Ocak 2000’de Kanal D’de yayınlanan “Çarkıfelek” programında Erbil’in, konuk olarak katılan bir kişiye, *“Sen kelebek gibisin. Kelebek gibi bi soksana. Bi daha, bi daha, daha erkek ol. Hisset, erkekleri hisset. Hissediyor musun? Erkeğim de, erkeğim de.... Ne demişler, bugün dütüünü veren...”* şeklinde hitap ettiği gerekçesiyle Kuruluşun yayını Üst Kurul tarafından bir gün süreyle durdurulmuştur.

Örnek – 5

Interstar'ın, 2 Temmuz 2000 tarihinde yayınlanan “Ana Haber Bülteni”nde yer alan ve “Mehmet Ali Erbil Seçimini Yaptı” başlığıyla sunulan magazin haberinde, spikerin, *“Erbil’in gerçek aşkını açıklayayım: Kuşum Aydın”* şeklindeki anonsundan sonra, M. A. Erbil’in; *“Evet, yeni sevgilimin adını veriyorum. Aydın’la beraberim. Yeni şarkı çıktı, duydunuz mu? Kuşu Kalkmaz. Türkiye’de böyle bir problemimiz yok Allah’a şükür... Tanıştırayım, öküz kameramanım. Arkamda fortçu gibi dolaşır biliyorsunuz”* şeklindeki konuşmalarına yer verilmiştir. Bu konuşma nedeniyle Kanalın yayını RTÜK tarafından bir gün süreyle durdurulmuştur.

Örnek – 6

Radyo D’de, 17 – 18 Kasım 2000 tarihlerinde yayınlanan “Yastık Sohbetleri” adlı programda yer alan *“Geri zekalı dallama... Akıl, akıl gel... takıl... Bir abazanla konuşuyorum... kodum mu oturturum... Para verdim, domal... Artık domalacaksam, domalayım... Çocuklara bilgi vermek lazım, buna pipi derler, buna kuku derler... Sokmak fiilini olumsuz bir cümlede kullanınız. Sokmanın olumsuzu olur mu? Sokmanın her şeyi olumlu...”* gibi argo ve küfürlü ifadeler nedeniyle kuruluşun yayını Üst Kurulca bir gün süreyle durdurulmuştur.

En fazla ihlâlde bulunan yayın kuruluşlarından verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi, RTÜK’ün kurulmasını takip eden ilk sekiz yılda, ilkesiz ve sınır tanımayan yayıncılık anlayışı önemli ölçüde devam etmiş ve bu anlayış, özellikle dönemin fazlaca reyting alan programlarında ön plana çıkmıştır. Örneğin 27 Ekim 1999 tarihindeki yayını nedeniyle, yayın kuruluşuna yaptırım uygulanmasına neden olan “Çarkıfelek” programının yalnızca üç ay sonra aynı ihlâli tekrar ettiği görülmektedir. Kanaatimizce bu durum, programın yapımcısının ya da sunucusunun programı daha çok izlenir hale getirme çabalarının yanı sıra, yayıncı kuruluşun kaynaklanmaktadır. Zira,

“Çarkıfelek” programının sunucusunun hiçbir ahlâk anlayışınca kabul edilemeyecek sözleri için yayıncı kuruluşun herhangi bir önlem almaması ve benzer durumun üç ay sonra yeniden tekrar etmesi, bunun en net örneğini oluşturmaktadır. Ayrıca durum bununla da sınırlı kalmamaktadır. “Çarkıfelek” programında ifade ettiği sözler nedeniyle Kanal D’ye iki kez “yayın durdurma” yaptırımı uygulanmasına karşın aynı sunucunun benzer sözlerine Interstar, birkaç ay sonra, daha fazla izlenmek amacıyla ana haber bülteninde yer vermiştir.

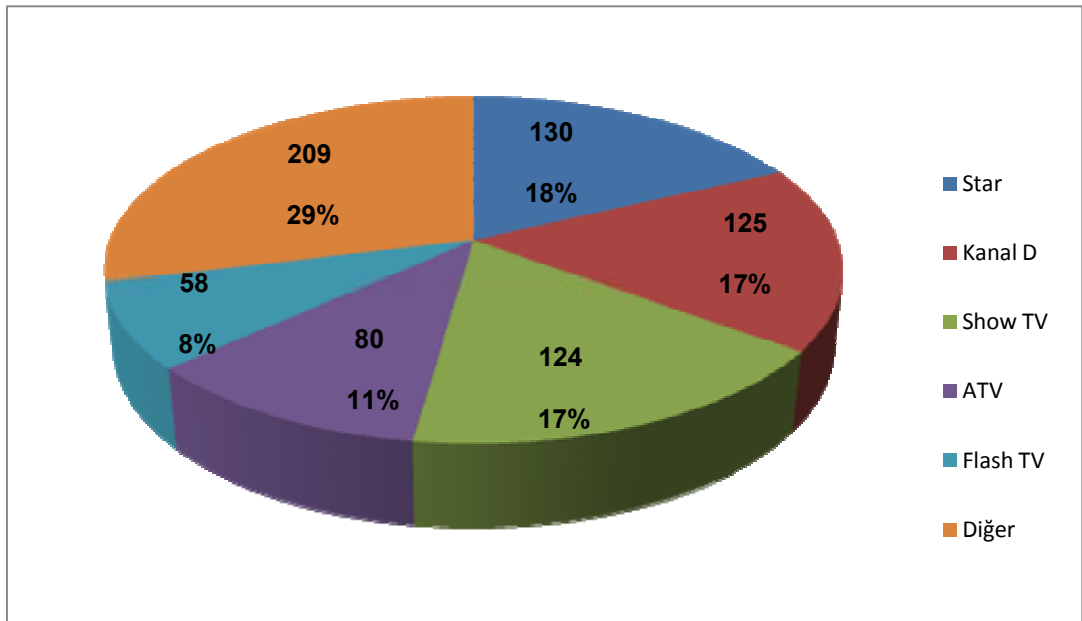
3. 2002 – 2007 Yılları Arasında Yayın İlkelerinin İhlâli ve Yayıncıların Reyting Kaygısı

Önceki başlıkta, RTÜK’ün göreve başlamasını takip eden ilk sekiz yıl içerisinde, özellikle ulusal televizyon kuruluşları göz önüne alındığında yayın ilkelerinin oldukça fazla ihlâl edildiğine değinildi. Ancak 15 Mayıs 2002 ile 28 Mart 2007 yılları arasındaki beş yıllık verilere bakıldığında, yayın ilkelerinin ihlâllerinde çok büyük bir artışın olduğu gözlenmektedir (Bu artışın nedenlerine sonraki başlıklarda değinilecektir). Bu dönemde, 19 ulusal televizyon kuruluşu, 591’i “uyarı”, 4’ü “özür dileme”, 106’sı “program durdurma”, 19’u “para cezası” ve 6’sı “yayın durdurmayı gerektirecek şekilde toplam 726 ihlâlde bulunmuştur.

Bu dönemde, ulusal radyo kuruluşlarının ihlâllerinde ise düşüş görülmektedir. 15 Mayıs 2002 ile 28 Mart 2007 arasında, 13 ulusal radyo kuruluşu, 39’u uyarı, 1’i “özür dileme”, 5’i “program durdurma” ve 7’si “yayın durdurma”yı gerektirecek şekilde, yayın ilkelerini toplam 52 defa ihlâl etmişlerdir. RTÜK uzmanları, söz konusu düşüşün temel nedeninin ulusal radyo kuruluşlarının, ulusal televizyon kuruluşlarının aksine RTÜK tarafından yeterince izlenememesi olduğunu ifade etmiştir.

Bu dönemde, özellikle ulusal televizyon kuruluşlarına bakıldığında yayın ilkelerinin ihlâllerindeki artışın önceki döneme göre yaklaşık olarak %

85 olduğu görülmektedir. Ancak bu dönemde, ihlâlde bulunan yayın kuruluşlarının sayısının 15'ten 19'a çıkması yanıltıcı olmamalıdır. Zira, önceki dönemde olduğu gibi, bu dönemde de "belli" yayın kuruluşları ihlâllerin önemli bölümünü gerçekleştirmişlerdir. 2002 ile 2007 arasındaki beş yıllık dönemde 726 ihlâlin 517'sinin sırasıyla, Star, Kanal D, Show TV, ATV ve Flash TV'ye ait olduğu görülmektedir. Başka bir söylemle, önceki dönemle benzer bir biçimde beş ulusal yayın kuruluşu, yayın ilkelerinin yaklaşık %71'ini ihlâl ederken, geri kalan 14 yayın kuruluşuna düşen pay % 29 civarındadır (bkz. şekil – 3). Hatırlanacağı gibi, bu dönemde en fazla ihlâli gerçekleştiren yayın kuruluşları olan Star, Kanal D, Show TV ve ATV, önceki dönemde de en fazla ihlâli gerçekleştiren ilk beş yayın kuruluşu içinde yer almaktadır.

Şekil – 3: İhlâllerin Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Göre Dağılımı (Toplam İhlâl Sayısı: 726)

Yukarıdaki bilgilerden sonra, yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden yayın kuruluşları ile "reyting kaygısı" arasında bağ kurmak anlamlı olacaktır. Programların izlenme oranlarının ölçülmesi ve raporlanması suretiyle uluslararası düzeyde hizmet veren AGB Anadolu A.Ş. (AGB) tarafından

yapılan bir arařtırmada¹⁰¹, ATV, Kanal D, STAR ve Show TV, Ocak – Mart 2003 tarihleri arasında ana yayın kuřaęında¹⁰² en fazla pazar payına sahip ilk dört kanal konumundadır. Yine aynı Şekilde, Doğan Grubu tarafından yapılan bir arařtırmada¹⁰³, 2004 yılını kapsayan verilerde, Kanal D'nin içinde bulunduğu Doğan Grubu televizyonlarının, ATV'nin içinde bulunduğu Merkez Medya Grubu televizyonlarının, Show TV'nin içinde bulunduğu Çukurova Grubu televizyonlarının ve o günlerde kontrolü TMSF'nin elinde bulunan Star'ın, 447 milyon €'luk televizyon reklam harcamalarının % 75'inden fazlasını elde ettiğini ortaya koymaktadır. Yine yapılan farklı bir arařtırma¹⁰⁴, Mart 2007 verilerine bakıldığında tam gün izlenme paylarında sırasıyla Kanal D, Show TV, ATV ve Star'ın ilk dört sırayı paylaştığını ortaya koymaktadır. Bu bilgilerden, Türkiye'de en fazla izlenen yayın kuruluşlarının, izleyici çekmenin yegâne yolunun toplumsal sorumluluğu hiçe saymaktan geçtiği fikrinde olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda, bu dönemde ilke ihlallerinin rakamsal niteliğine, ilke ihlallerindeki artışlara ve ilke ihlalleri ile "reyting" arasındaki ilişkiye yayın kuruluşları bazında değinilmeye çalışıldı. Bundan sonraki kısımda ise, 2002 – 2007 yılları arasındaki popüler program türlerine ve bu programlardaki bariz ilke ihlallerine çeşitli örneklerle değinilerek, ilke ihlalleri ile "reyting" arasındaki bağ kuvvetlendirilmeye çalışılacaktır.

a. Direnç Yarışmaları

Bu dönemde üzerinde durulması gereken ilk program türü, fiziksel ve ruhsal dayanıklılığı odak alan uzun süreli yarışma programları olarak tanımlanan¹⁰⁵ direnç yarışmalarıdır. Bu yarışma programlarının ilk rneği,

¹⁰¹ Adaklı, **a.g.e.**, s. 260.

¹⁰² Ana yayın kuşağı (prime time), 20.00 – 22.59 saatleri arasını kapsamaktadır.

¹⁰³ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁰⁴ **Martta Dokuz Kanalın İzlenme Payları Ne Oldu?**, (Erişim) <http://www.medyatava.net>, 25.04.2007

¹⁰⁵ RTÜK İzleme Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, **Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları**, Ankara, 2003, s. 15.

2001 yılında başlayan ve bu dönemde de bir süre devam eden ve özellikle, yarışmacıların birbirleriyle yaşadıkları gerilimden beslenen “Biri Bizi Gözetliyor” (BBG) yarışmasıdır. BBG’ye “s” ve “z” bentlerinden “uyarı” yaptırımı uygulanmıştır. Bunun dışında, 2003 yılından itibaren, “Popstar”, “Türkstar”, “Akademi Türkiye” gibi, yarışmacıların jüri üyeleri ile yaşadıkları gerilimi merkez alan yarışmalar öne çıkmıştır. Ancak bu dönemde yayınlanan yarışma programlarından en problemlileri, gelin adayları ve kaynana adaylarının “kurgulanmış” kavgalarına dayanan “evlendirme yarışmaları” olmuştur.

Show TV’nin 2004 yılı Ekim ayında yayınına başladığı “Gelinim Olur Musun”, gelin adaylarının ve anneleriyle birlikte damat adaylarının katıldığı bir yarışma programı olarak düzenlenmiştir. 2004 yılının en fazla reytingine ulaşan programı olan “Gelinim Olur Musun”, Türkiye’nin AB ile müzakere kararının alınacağı toplantının birçok televizyon kanalınca canlı yayınlarla verdiği 17 Aralık 2004 akşamı % 78’lik izlenme oranıyla birinci olmuştur¹⁰⁶. Bu denli yüksek reyting’e ulaşan “Gelinim Olur Musun” yarışmasını çeşitli kanallarda yayınlanmaya başlanan, “Size Anne Diyebilir Miyim”, “İkinci Bahar Gönüllerde”, “Biz Evleniyoruz”, “Kalplerde İkinci Bahar”, “Bir Prens Aranıyor”, “Sahte Gelin”, “Beyaz Atlı Prens” gibi evlendirme yarışmaları takip etmiştir.

Yüksek izlenme oranlarına ulaşan evlendirme yarışmalarının, yayın ilkelerini kısa sürede birçok kez ihlâl ettiği saptanmıştır. 2004 yılının sonundan itibaren yayınlanmaya başlanan sekiz evlendirme programında, 4. maddede belirtilen yayın ilkeleri, toplam 29 kere ihlâl edilmiştir. Tek tek programlar bazında incelendiğinde ise, 29 ihlâlin 13’ünün Kanal D’de yayınlanan ve birbirinin devamı niteliğinde sayılan¹⁰⁷ “Size Anne Diyebilir

¹⁰⁶ Ömer Serim, **Türk Televizyon Tarihi 1952 – 2006**, İstanbul, Epilson Yayınları, 2007, s. 293 – 294.

¹⁰⁷ 2002 yılında 3984 sayılı Kanunun 33. maddesinde yapılan değişiklikte birlikte, yayıncı kuruluşa ceza verilmesi yerine her programa ayrı ceza verilmesi ilkesi benimsenmiştir. Ancak Üst Kurul, aynı kanalda yayınlanan, formatı, yapımcısı ve sunucusu aynı olan programları birbirinin devamı olarak kabul etmekte ve öncekinin devamı olarak kabul edilen programa, önceki programa verilen yaptırımın bir üst basamağını uygulamaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak, Show TV’de yayınlanan “Biz

Miyim” ile “İkinci Bahar Gönüllerde” programlarına ait olduğu görülmektedir. “Size Anne Diyebilir Miyim” ilk olarak, 18.12.2004 – 27.12.2004 arasındaki tarihlerde 4. maddenin “e”, “s”, ve “z” bentlerini, ardından 06.04.2005 tarihinde “ı” ve “f” bentlerini ve 12.04.2005 tarihinde “v” bendini ihlâl ettiği için “uyarı” almış; aynı program daha sonra 03.03.2005 ve 15.03.2005 tarihli yayınında “ı” ve “z” bentlerini, “Gönüllerde İkinci Bahar” ise 22.04.2005 tarihinde “s” bendini, 07.05.2005 tarihinde “ı” bendini ve 14.05.2005 tarihinde “f” bendini tekrar ihlâl ettiği için “program durdurma” ve 23.11.2005 tarihli yayınında “z” bendini üçüncü kez ihlâl ettiği için “para cezası” almıştır. “Gönüllerde İkinci Bahar”ın, 16.04.2005 tarihli yayını için 4. maddenin birinci fıkrasından da “uyarı”sı bulunmaktadır. Yine aynı şekilde, Show TV’de yayınlanan “Bir Prens Aranıyor”, 02.03.2005 – 15.03.2005 tarihleri arasında toplam beş kez ihlâlde bulunmuş, bunun sonucunda “uyarı” ve program durdurma” yaptırımlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Show TV’de yayınlanan bir başka program olan “Biz Evleniyoruz” ise 04.03.2004 tarihinde “z” bendinden “program durdurma” aldıktan sonra, 08.05.2004 tarihinde “Kalplerde İkinci Bahar” aynı bendi tekrar ihlâl ederek “para cezası” almıştır. Kanal D’de yayınlanan “Sahte Gelin” ve “Beyaz Atlı Prens”in ise üçer “uyarı” yaptırımı bulunmaktadır.

Kısa bir süre içerisinde yayın ilkelerini toplam 29 defa ihlâl eden evlendirme programlarında, yarışmacılar arasında geçen diyaloglardan bazıları aşağıdaki gibidir¹⁰⁸:

Örnek – 1

2004 yılında yayınlanan “Gelinim Olur Musun” programından alınmıştır:

Evleniyoruz” ile “Kalplerde İkinci Bahar” ve Kanal D’de yayınlanan “Size Anne Diyebilir Miyim” ile “İkinci Bahar Gönüllerde” birbirinin devamı programlar olarak kabul edilmiş ve yaptırım uygulaması bu doğrultuda gerçekleşmiştir.

¹⁰⁸ Sedat Nuri Kayış, **Tanrım Reytingimi Korum**, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007, s. 26 – 28.

“Oğlum nasıl bir mide var sende... Ay mideni genişletme oğlum... Miden geniş mi senin. Kendine gel. Haddini bil... Kapa o çeneni... O yüzüğü taksın, parmağını koparırım. Kız senin ne olduğunu Türk milleti biliyor, yutturamazsın... İşin bitti, yürü, senin işin bu...”

Örnek – 2

2005 yılında yayınlanan “Size Anne Diyebilir Miyim” programından alınmıştır:

- *Yalakasın Yalaka...*
- *Yılan... Sen var ya yılsın, yılsın... Zehirlerini insanlara aktarıyorsun...*
- *Sen var ya çok pisliksin...*
- *Sen pisliksin ve yalakasın...*
- *Aptalsın ya, aptal...*
- *Bu kadar adi şerefsiz bir insan olamaz...*

Örnek – 3

2005 yılında yayınlanan “İkinci Bahar Gönüllerde” programından alınmıştır:

- *Nesin lan sen burada? Kimsin Sen burada?*
- *Ne bağıryorsun? Kendine gel...*
- *Lan sen dilencisin...*
- *Sensin dilenci...*
- *Konuşma lan...*
- *Sen hiçbir şekilde muhatabım değilsin...*
- *Defol karşımdan...*
- *Yıkıl, yıkıl, arsız dilenci...*
- *Yalancı bir serserisin sen...*

Örnek – 4

2005 yılında yayınlanan “İkinci Bahar Gönüllerde” programından alınmıştır:

- *Bizim bir ailemiz, haysiyetimiz, şerefimiz var.*
- *Senin mi haysiyetin var be, senin mi var... Nerede o şeref, kim kaybetmiş de o şerefi sen bulacaksın...*
- *Senin Allah belanı versin...*
- *Bu tür şeyler prim yapıyor ya devam et tabi...*
- *Tüh Allah belanı versin... Benim kadar taş düşsün başına...*
- *Boyun posun devrilsin senin...*

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi evlendirme programlarında, herhangi bir “kamu yararı” ya da mazur gösteren bir durum mevcut değilken, özellikle yarışmacılar arasında son derece seviyesiz tartışmalar yaşanmış ve bu durum, program içeriklerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak asıl dikkati çeken nokta, yayıncı kuruluşun daha fazla izlenmek amacıyla programın içeriğine herhangi bir müdahalede bulunmaması olmuştur. Bu durumun en açık kanıtı, Kanal D’de yayınlanan Size Anne Diyebilir Miyim ve Gönüllerde İkinci Bahar’ın 18.12.2004 ile 14.05.2005 tarihleri arasındaki yaklaşık beş aylık dönemde yedi farklı ilkedden toplam 12 ihlâlde bulunmalarındır. Bu konudaki diğer bir örnek ise Show TV’de yayınlanan Bir Prens Aranıyor yarışmasıdır. Üst Kurul, programa, 03.05.2005 tarihindeki yayını nedeniyle “e” ve “z” bentlerinden “uyarı” vermiş ve bu karar 09.03.2005 tarihinde tebellüğ edilmiştir. Ancak aynı program 15.03.2005 tarihinde “e” ve “z” bentlerini tekrar ihlâl ederek “program durdurma” cezası almıştır.

b. Reality Show Programları

Reality – Show programları, “eğlence programları” ve “gerçek insan hayatından yola çıkılarak oluşturulan programlar” kategorilerinin karışımı niteliğindeki “melez” programlardır¹⁰⁹.

2002 – 2007 yılları arasında yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden program türlerinden biri, *reality* kategorisinin içine giren “kadın programları” olmuştur. Kısaca tanımlamak gerekirse, kadın programları, şiddete ve tecavüze uğrayan ya da çevresiyle ciddi sorunları bulunan kadınların sorunlarını çözme amacı güden ve bu amaçla, programa katılan izleyicilerin ya da ekran başındakilerin de tartışmaya dahil edildiği program çeşididir.

Kadınların sorunlarını çözmek amacıyla ortaya çıkan “kadın programları”, yayıncıların reyting kaygısı sonucunda oldukça fazla eleştirilmiş ve hatta “toplumsal bir sorun” olarak nitelendirilmiştir. Bu durumun en temel nedeni ise, canlı olarak yayınlanan bu programlarda, programın yapımcısı veya sunucusu tarafından, ancak hukukun çözebileceği sorunların bir hâkim ya da savcıymış gibi çözülmeye çalışılması, olayın trajik yönünün ve sosyal boyutunun ikinci plana atılarak anlık çatışmalar ve gerilimler üzerine yoğunlaşılması olmuştur¹¹⁰.

Yukarıda belirtilen özellikleriyle “kadın programları”, yayın ilkelerini birçok defa ihlâl etmiştir. Bu dönemin en fazla izlenen “kadın programları” olan “Sabah Sabah Seda Sayan”, “Kadının Sesi” ve “Serap Ezgü ile Biz Bize”, 4. maddede belirtilen yayın ilkelerini yaklaşık bir buçuk yıl içinde toplam 35 defa ihlâl etmişlerdir. Bu programlar içinde “Sabah Sabah Seda Sayan”, 11 farklı bendi 21 defa ihlâl ederek, Türk yayıncılık tarihinin en fazla ihlâlde bulunan programı olmuştur. Söz konusu programın ihlâlleri arasında,

¹⁰⁹ Ahmet Çiftci, **Reality Show Programlarının Hukuk ve Etik Açısından Değerlendirilmesi**, Girne Amerikan Üniversitesinde 4 – 5 Mayıs 2006 tarihlerinde sunulan yayınlanmamış bildiri., s.9.

¹¹⁰ Serim, **a.g.e.**, s. 337.; Kayış, **a.g.e.**, s. 14.

“genel ahlâkın korunması”, “Türk aile yapısının korunması”, “özel hayatın gizliliğinin korunması”, “Türkçe’nin kurallara uygun kullanımı”, “insan onuru ve temel insan haklarına saygı gösterilmesi”, “kişilerin manevî şahsiyetlerine saldırıda bulunulmaması”, “Türk millî eğitiminin genel amaçlarının korunması”, “şiddet kullanımının özendirilmemesi” ve “gençlerin ve çocukların zararlı içerikten korunması” gibi ilkeler bulunmaktadır. Reyting kaygısıyla hiçbir “yayın ilkesi”ni dikkate almayan Programın içeriğine, yayın kuruluşu olan Kanal D tarafından da müdahale edilmemesi ise dikkat çekicidir. Bu konuda “e” bendinin defalarca ihlâlini gösteren bir örnek, konuyu daha iyi açıklayacaktır. İlk olarak 29.04.2004 tarihinde “e” bendini ihlâl ederek “uyarı” yaptırımını alan program, aynı bendi 16.02.2005 ve 22.12.2005 tarihlerinde ihlâl ederek sırasıyla “program durdurma” ve “para cezası” yaptırımları almıştır. Yine aynı şekilde, aynı programa, “z” bendini arka arkaya dört defa ihlâl etmesi nedeniyle “artırımlı para cezası” yaptırımını da uygulanmıştır.

Adı “Sabahların Sultanı” olarak değiştirilen “Sabah Sabah Seda Sayan” programının reyting oranlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. “Sabahların Sultanı”, en fazla izlenen 100 program içerisinde 04.09.2007 tarihinde 12., 05.09.2007 tarihinde 8. ve 06.09.2007 tarihinde 7. sıradadır¹¹¹.

Bu dönemde, kadın programları içinde en fazla tartışılan ve hatta bu programların “toplumsal bir sorun” olarak görülmesine yol açan program ise “Kadının Sesi” olmuştur. Bu durumun nedeni, kadınların sorunlarını çözmek amacıyla yayınlanan programın, olayların sosyal boyutunu göz ardı eden anlayışının “cinayet”lere kadar uzanan sorunlara yol açmasıdır. Yayın ilkelerini 11.04.2005 ile 23.02.2006 arasında yedi kez ihlâl eden “Kadının Sesi”nde bu duruma ilk örnek, 14 Nisan tarihinde yayınlanan program olmuştur. Kenan Alp isimli şahsın, eşi Tijen Alp’i, kendisini aldattığı gerekçesiyle bıçaklayarak öldürmesinden birkaç gün sonra gelinin ve damadın aileleri, söz konusu programda küfürleşmeye kadar varan bir

¹¹¹ (Erişim) www.medyatava.net/ratingengine.aspx, 10 Eylül 2007

tartışma yaşamış ve birkaç gün sonra iki aile arasında yaşanan silahlı kavgada bir kişi hayatını kaybetmiştir¹¹². Bu olaydan yaklaşık bir ay sonra, yine “Kadının Sesi” programına Elazığ’dan katılan Birgül Işık, programda söyledikleri nedeniyle İstanbul’dan Elazığ’a dönüşünde oğlu tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan sonra, “Kadının Sesi” programı, “toplumsal bir sorun” haline geldiği gerekçesiyle Kanal D yönetimi tarafından yayından kaldırılmıştır¹¹³.

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, verilen örneklerden de yola çıkarak, kadın programları hakkında birtakım saptamalarda bulunmuştur. Buna göre, “kadın programları”nda, toplumun yoksulluk durumunun ve duygularının kötüye kullanıldığı, aile içi olumsuz ilişkilerin teşhir edildiği ve programa katılan bireylerin aile mahremiyetlerinin ortadan kaldırıldığı, “kadın sorunlarının dile getirilmesi” adına kadının küçük düşürüldüğü, kötü muameleye maruz kalmış kadınların yaşantılarının çıkar amaçlı kullanıldığı ve sonuç olarak bu tür programların çocuk ve gençleri, cinsel, sosyal, psikolojik ve duygusal, ahlâki ve aile içi ilişkiler yönünden olumsuz etkileyebileceği kanaatine varılmıştır¹¹⁴.

Aşağıdaki örnekler, reality show’ların içinde sayılan kadın programlarının niteliği konusunda fikir vermesi bakımından önemlidir¹¹⁵:

Örnek – 1

“2005 yılında yayınlanan “Serap Ezgü ile Biz Bize” programına katılan bir kadın, çocuklarından birini döve döve öldürmek, diğerini ise döverek zekâ özürlü yapmakla suçlanmaktadır. Bir süre sonra, kadının eltisi, programa

¹¹² **Televizyona Neden Çıktınız Cinayeti**, (Erişim)

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=312135>, 2 Mayıs 2007.

¹¹³ **İkinci Olay Programı Bitirdi**, (Erişim)

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=320265>, 2 Mayıs 2007.

¹¹⁴ **Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri**, Ankara, RTÜK Yayınları, 2005, s. 78.

¹¹⁵ Kayış, a.g.e., s. 43 – 45, 67 – 68, 87 – 89, 111 – 114.

telefonla katılıp, *“Bu kadın çocuklarına aşırı derecede dayak atıyordu. Hatta çocuklarından birini döve döve öldürdü. Diğer çocuğunun yine dayak sonucu kalçasını çıkardı, kulağını patlattı çocuğu zekâ özürlü yaptı.”* ifadesini kullanmış ve olayın üzerine giden sunucu, konuk kadından *“Dövdüm Serap Abla... Kurtulsunlar diye yaptım... Ağlıyordu... Ben artık uğraşamadım Serap Abla... Psikolojim bozuldu... Kalmasın yani dedim...”* cevabını almıştır. Programın sonraki diyaloglarında da, kadının bir çocuğunu nasıl öldürdüğü, diğerini de nasıl sakat bıraktığı açıkça anlatılmıştır.

Hikâyesi çok iyi bilinen bir kadının özellikle çocuk ve gençlerin izleyebileceği bir zaman diliminde programa kasıtlı olarak çıkarılması nedeniyle, herhangi bir canlı yayın kazasından bahsetmek mümkün değildir. RTÜK, bu yayın için söz konusu kanala, 4. maddenin *“gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlâki gelişimlerini zedeleyecek türden programlar, bunların seyredilebileceği zamanlarda yayınlanamaz”* şeklinde düzenlenen “z” bendi gereğince ceza vermiştir.

Örnek – 2

Kanal D’de 2004 yılında yayınlanan “Sabah Sabah Seda Sayan” programında konuklar, oğlu intihar eden bir anne, gelini ve iki buçuk yaşındaki torunu konuk olarak katılmıştır. Programın ilerleyen bölümünde anne ile gelini arasında sert bir kavga başlamıştır:

- *Sen benim oğluma gelmeden önce kaç evlilik yaptın kim bilir? Dört mü, Beş mi?*
- *Yalan söylüyorsun sen. Sen benim çocuğumu aldın elimden.*
- *Sen bakamazsın ona. Allah bilir oğlum gibi onu da öldürürsün. Kaç evlilik yaptın sen onu söyle...*
- *Allah iki gözümü çıkartsın, bu çocuğun üzerine yemin ederim. Kim dört – beş evlilik yaptı?*
- *Alın şu karıyı gözümün önünden, utanmaz karı!..*

Program – ruhsal dünyası göz önüne alınmadan – iki buçuk yaşındaki çocuğun gözleri önünde, sunucunun da tahrikleriyle yalnızca reyting kaygısıyla ele alınmış, ölen kişinin bıraktığı notlar ve hatıra defteri tekrar tekrar ekrana getirilerek özel hayatın gizliliğine saygı gösterilmemiştir. Ayrıca programın hiçbir yerinde aile kurumunun saygınlığı göz önünde tutulmamıştır. Kanal D bu yayını nedeniyle, RTÜK tarafından 4. maddenin “*program hizmetlerinin bütün unsurları, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olmak zorundadır*” şeklinde düzenlenen “s” bendi gereğince cezalandırılmıştır.

Örnek – 3

Kanal D’de 2005’te yayınlanan “Sabah Sabah Seda Sayan” programına 21 kez evlenmiş ve son eşi, 17. eşinin kardeşi olan bir konuk çağırılmıştır. Programın ilerleyen bölümünde sunucu gerilimi arttırmış ve 17. eş Belgin Hanım ile 21. eş Fatma Hanım arasında telefon bağlantısı kurulmuştur:

- *Fatma, sana soruyorum yavrum... Evde bir gece, avluda eniştenle yattın mı, yatmadın mı?*
- *Asla!.. Yalancısın...*
- *Yattın mı, yatmadın mı? Dansöz kıyafetiyle eniştenin karşısında oynadın mı, oynamadın mı?*
- *Asla kabul etmiyorum, çok büyük yalan söylüyorsun...*
- *Ben yalan söylemiyorum... Ben kocamı aldattım, iki kere aldattım. İnkâr etmiyorum... Ama sen de dürüstçe, mertçe söyle... Ben Mahmut’la evliyken onunla yattığını söyle... Bak Fatma, bir daha soruyorum, yattın mı yatmadın mı?*
- *Yatmadım*
- *Allah cezanı versin. Yalan söylüyorsun...*

- *Mahmut, sana sesleniyorum... Elimde telefon mesajın var. Bu mesajı gazetelere veririm... Aynen şöyle yazıyor: Kız kardeşinle birlikte onu kaça sattınız... Porno film yapmak için mi sattın o...pu kadın...*

Görüldüğü gibi bu program da birçok açıdan sakıncalar taşımaktadır. Kamu yararına hiçbir şekilde hizmet etmeyen bu programda geçen diyaloglar, genel ahlâka ve Türk aile yapısına aykırıdır. Ayrıca program, gençlerin ve çocukların ekran başında bulunabileceği bir zaman diliminde yayınlanmış ve iki kardeş arasındaki kavgaya programın sunucusu tarafından müdahale edilmemiştir. Bu yayın nedeniyle Kanal D cezalandırılmıştır.

Örnek – 4

2005 yılında yayınlanan “Sabah Sabah Seda Sayan” programında “Size Anne Diyebilir Miyim” ve “İkinci Bahar Gönüllerde” programından yarışmacılar konuk olarak davet edilmiş ve bu yarışmacılar arasında ağız dalaşı yaşanmıştır:

- *Çok biliyorsun ya kokoş.. Terbiyeni takın kızım, tamam mı?..*
- *Takınmıyorum kızım, ne yapacaksın ya...*
- *Terbiyesiz... Sen beni tahrik edemeyeceksin kızım...*
- *Konuşma kokoş...*

Bu diyalogların ardından, programın sunucusu hiçbir müdahalede bulunmamış, söz konusu yarışmaların en kavgalı bölümleri tekrar tekrar ekrana gelmiş ve yatışmaya başlayan yarışmacılar yeniden tartışmaya başlamışlardır:

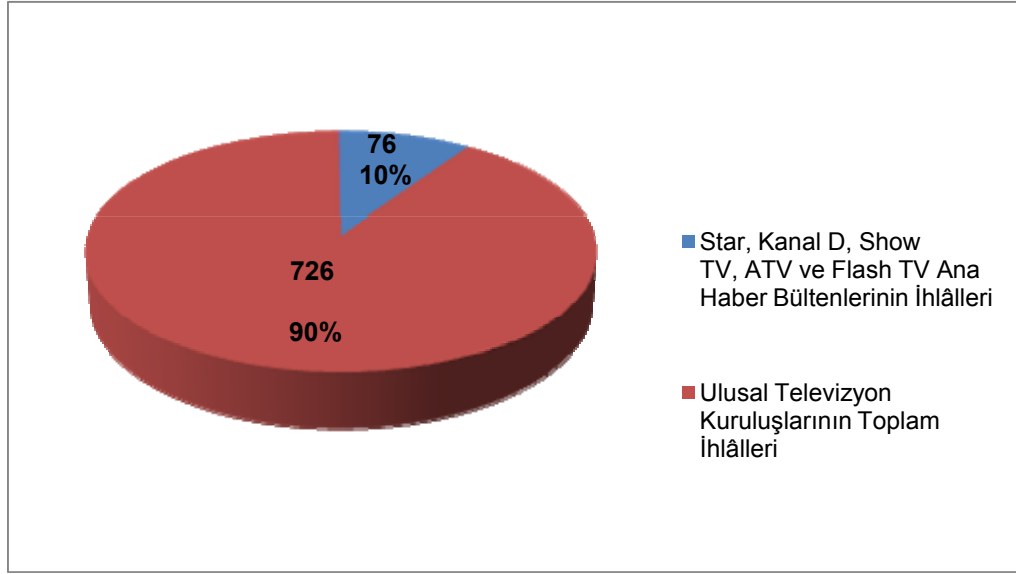
- *O karıyla aynı odada yatamıyorum, nefes bile alamıyorum...*
- *Karı sensin canım...*
- *Ya örtme, örtme, tamam mı?*

RTÜK, Kanal D'ye, bu programda yaşanan seviyesiz diyaloglar nedeniyle "özel hayatın gizliliğine saygılı olunmaması" ile "kişilerin manevî şahsiyetlerine eleştiri sınırları ötesinde saldırıda bulunulması" nedeniyle ceza vermiştir.

c. Haber Bültenleri

2002 – 2007 yılları arasında yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden program türlerinden biri de RTÜK'ün program sınıflandırmasında "haber" kategorisinde yer alan ana haber bültenleridir. Bu durum, Toplumsal Sorumluluk Kuramı'na göre, en temel görevi "haber vermek" ve kamuoyunu bilgilendirmek olan televizyon kuruluşlarının, görevlerini sağlıklı bir biçimde yerine getiremediğinin göstergesidir.

Yukarıdaki paragraflarda, son beş yıl içinde yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden televizyon kuruluşlarının Star, Kanal D, Show TV, ATV ve Flash TV olduğu ifade edilmişti. Söz konusu yayın kuruluşları, reytingi esas alan yayıncılık anlayışlarını ana haber bültenlerinde de sürdürmüşlerdir. Ana haber bültenleri bağlamında, beş yıllık süre içinde Star 21, Kanal D 12, Show TV 15, ATV 10 ve Flash TV 18 kez ihlâlde bulunmuştur. Bu beş ulusal yayın kuruluşunun yalnızca ana haber bültenlerinde gerçekleştirdiği toplam 76 ihlâl, 19 ulusal yayın kuruluşunun gerçekleştirdiği tüm ihlâllerin % 10'undan fazladır (bkz. şekil – 4).

Şekil – 4: Beş Ulusal Televizyon Kuruluşunun Ana Haber Bültenlerinde Gerçekleşen İhlâllerin Toplam İhlâller İçindeki Oranı

Beş ulusal yayın kuruluşunun ana haber bültenlerinde gerçekleştirdiği ihlâllerle, bu yayın kuruluşlarının ana haber bültenlerinde aldıkları reyting arasında sayısal bağ kurmak mümkündür. 02.05.2007 tarihli Rating Raporu'na göre¹¹⁶, 100 program içerisinde Kanal D ana haber bülteni 4., ATV ana haber bülteni 12., Show TV ana haber bülteni 13. ve Star ana haber bülteni 23. sırada bulunmaktadır.

Ana haber bültenlerinin yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden program türlerinden biri haline gelmesi, son yıllarda bu türün “tabloidleşme” adı verilen yapısal bir değişikliğe uğramasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Kısaca tabloidleşme, haber bültenlerinde içeriğin ve üslubun sansasyonelleşmesi ve sulandırılması olarak ifade edilebilir. Tabloidleşmenin diğer bir yönü ise, haberin dramalaştırılması, kimi zamanlarda ise bir “aksiyon filmi” haline dönüştürülmesidir. Bu tür bir habercilik anlayışı, habere konu olan olayı

¹¹⁶ 02.05.2007 tarihli TÜM Grubu Rating Raporu, (Erişim) <http://www.medyatava.com/rating.asp>, 4 Mayıs 2007.

önemsizleştirdiği gibi, habere konu olan kişiler üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır¹¹⁷.

Türkiye’de tabloidleşme, özellikle ana haber bültenlerinde, haberin dramalaştırılması biçiminde ortaya çıkmaktadır. Özellikle, trafik kazası, cinayet, doğal afet gibi olayları konu alan haberlerde, bir fon müziği ile birlikte, ölü ve yaralılar mozaiklenmeden gösterilmekte ve ölen kişilerin geride kalan yakınları ile ilgili bilgiler verilirken “duygu sömürüsü” öne çıkarılmaktadır. Bu bağlamda, ana haber bültenlerinde gerçekleştirilen 76 ihlâlin 11’i, 3984 sayılı Kanun’un 4. maddesini daha ayrıntılı bir biçimde açıklayan “Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik”te (bkz. Ek – II) *“Program hizmetlerinin bütün unsurları, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olmalıdır. İnsanların ölüm anları ve benzeri durumlar, duygu sömürüsüne yol açacak biçimde verilmemelidir...”* şeklinde düzenlenen “s” bendine aykırılıktan kaynaklanmaktadır. Haberin aksiyon filmi haline dönüştürülmesi de Türkiye’de fazlaca öne çıkan bir olgudur. Özellikle kapkaç, hırsızlık, yaralama, cinayet gibi olayları konu alan haberlerde “canlandırma” yoluyla olay yeniden kurgulanmakta ve “şiddet” içeren görüntülere defalarca yer verilmektedir. Bu bağlamda, 76 ihlâlin 12’si çocukları ve gençleri korumayı amaçlayan “z” bendine, 9’u ise, gereksiz şiddet kullanımını yasaklayan “v” bendine aykırılıktan kaynaklanmaktadır. Tabloidleşmeden kısmen bağımsız olarak, beş yayın kuruluşunun ana haber bültenlerinde, özel hayatın gizliliğini koruyan “f” bendi 5 kez, kişilerin manevî şahsiyetlerinin korunmasını öngören “ı” bendi 8 kez ve tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluğu esas alan “l” bendi 6 kez ihlâl edilmiştir.

Ana haber bültenleri, kamuoyunu bilgilendirmenin, televizyonların en temel işlevi olmasının bir sonucu olarak hiçbir zaman yayından kaldırılamayan, süreklilik arz eden programlardır. Ancak, yayın kuruluşlarının en önemli işlevlerini ikinci plana atarak, reytingi esas alan yayıncılık anlayışı,

¹¹⁷ Bülent Çaplı, **Medya ve Etik**, s. 91 – 92.; W. Lance Bennett, **Politik İllüzyon ve Medya**, Çev. Seyfi Say, İstanbul, Nehir Yayınları, 2000, s. 110 – 117.

basamaklı ceza sistemi göz önünde bulundurulduğunda, bu programların sürdürülebilirliğini ve hatta yayın kuruluşunun geleceğini tehlikeye atmaktadır. Örneğin, ana haber bülteni nedeniyle Üst Kurul tarafından daha önce, “z” bendinden “uyarı”, “program durdurma” ve “para cezası” verilen Flash TV’ye, aynı bendi tekrar ihlâl etmesi nedeniyle 15.02.2007 tarihinde “artırımlı para cezası” verilmiştir. Dolayısıyla, Flash TV ana haber bülteninin bir yıl içinde aynı bendi tekrar ihlâl etmesi, 33. maddeye göre, söz konusu yayın kuruluşunun lisans iptaline neden olacaktır. Yine aynı şekilde, ATV’nin de “z” bendini ihlâlden “uyarı”, “program durdurma” ve “para cezası” bulunmaktadır. Bu yayın kuruluşunun da aynı yayın politikasını sürdürmesi, “lisans iptali”ni gündeme getirecektir.

Aşağıda, bir ulusal televizyon kuruluşunun ana haber bültenine ait örneğe yer verilmiştir¹¹⁸:

Örnek – 1

2003 yılında, TGRT’de 19.00’da yayına giren “Ana Haber Bülteni”nde yer alan Peru Deniz Kuvvetleri Komando Okulu’nda acemi erlerin nasıl yetiştirildiğine ilişkin haberde acemi erler tarafından bir köpeğin yakalanması, çarmıha gerilmesi ve diri diri bıçakla kesilmesi mozaiklenmeden açıkça gösterilmiş, köpeğin iniltileri vahşet görüntüleri eşliğinde defalarca verilmiştir.

“İzlerken sadece çocukları ve gençleri değil, büyükleri de etkileyecek türden görüntülerin defalarca ve flulaştırılmadan verilmesinin bilinçli bir tercih olduğu düşünülerek” TGRT, RTÜK tarafından 4. maddenin “z” bendine aykırı yayın yaptığı gerekçesiyle uyarılmıştır.

¹¹⁸ Sedat Nuri Kayış, **Burası İrtica FM**, İstanbul, Birharf Yayınları, 2006, s. 157 – 160.

4. Çözüm Önerileri

Yukarıdaki başlıklarda, daha fazla izlenen yayın kuruluşlarında ve daha fazla izlenen programlarda, yayın ilkelerinin sıkça ihlâl edildiği ortaya konulmuştur.

Özel yayın kuruluşlarının yegâne gelir kaynağı reklamlardır. Daha çok izleyici çekme kaygısı, kamusal yarar – toplumsal ilgi ayrımında, toplumsal ilgiyi ön plana çıkarmakta ve toplumun ilgisini daha çok çekeceği umulan programlara fazla oranda yer verilmektedir. Farklı bir söylemle, yayıncılar toplumun nabzını ölçmekte ve kamusal yarar / kamusal ilgi ayrımı bakımından deyim yerindeyse “nabza göre şerbet vererek” kamusal ilgi doğuran yayınlara öncelik vermektedirler. Bu durum, programlarda kalite düşmesine ve yayın ilkelerinin ihlâlüne neden olmakta ancak izleyici çokluğu nedeniyle, reklam geliri artmaktadır. Toplum da, kamu yararı taşıyan programları seyretmektense, aile içi kavgaları, trajik olayları, gelin – kaynana ilişkilerini daha cazibeli bulmakta ve izlemektedir. Esasında bu husus, ülkedeki eğitim ve kültür seviyesiyle ilişkilidir. Eğitim ve kültür düzeyi yüksek olan ülkelerde bu tür programların izleyicisinin nispeten az olması gerekir. Bununla birlikte, insanlarda mevcut, başkalarının mahrem hayatını öğrenme dürtüsü, röntgencilik arzusu da bu programların izlenmesinde önemli etkenlerdir¹¹⁹.

Kanaatimizce, yalnızca reyting kaygısıyla “içi boş” programların yayınlanmamasını sağlamanın en etkili yolu, halkın eğitim seviyesinin yükselmesidir. Ancak bu, hemen gerçekleşebilecek bir gelişme değildir. O nedenle, önerilebilecek en gerçekçi çözüm, yayıncı kuruluşların kendi özdenetimlerini sağlaması ve yayın içeriklerini “kamu yararı” çerçevesinde düzenlemeleridir. Unutulmamalıdır ki, yayıncılık yalnızca kâr güdüsüyle hareket edilebilecek bir alan değildir. Ayrıca, “halk bunu istiyor” gibi bir

¹¹⁹ Ahmet Çiftci, *Reality Show Programlarının Hukuk ve Etik Açısından Değerlendirilmesi.*, s. 11.

gerekçe de bu durumu mazur göstermek için yetersiz kalmaktadır. İnsanların birtakım arzu ve dürtülerini harekete geçirdiği için izlenen bu programlar, toplumda birçok olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar, “reality – show” programları başlığında değinildiği gibi aile içi cinayetlere kadar uzanmakta, bunun haricinde aile kavramının, kültürün ve insanlık bilincinin yozlaşmasına neden olmaktadır.

Kuşkusuz, ihlâl sayısının fazla olmasında yayın kuruluşlarının ve üst düzey medya yöneticilerinin reyting kaygısının yanı sıra, yayın mensuplarının (muhabir, sunucu, yönetmen, yapımcı) alanda eğitilmiş ve bilinçli olmamasının da etkisi de bulunmaktadır. Günümüzde birçok yayın mensubu, iletişim fakültelerini bitirmeden bu alanda çalışmaya başlamakta ve çalıştıkları kurumlarda da herhangi bir “hizmet içi eğitim”e tâbi tutulmamaktadırlar.

Yayıncılık alanına eleman yetiştiren İletişim Fakülteleri de önemli sorunlar yaşamaktadır. İletişimin zengin ve ayrıcalıklı bir akademik faaliyet alanı olduğu görüşü dünyada kabul görmesine rağmen, Türkiye’de bu görüşe yeterince itibar edilmemektedir. Bu durumun bir sonucu olarak, İletişim Fakülteleri çoğu zaman, sektöre personel yetiştiren fabrikalar olarak görülmekte ve “iletişim” disiplininin altında yatan akademik konular bir kenara bırakılmaktadır¹²⁰.

Yukarıda belirtilen gerekçelerle, yayıncılık alanında çalışanların birçoğu, kamu adına kullandıkları geniş hak ve özgürlüklerin anlamını ve sınırını kestirememekte, dolayısıyla topluma zararlı olmaktadır.

Kanaatimizce, hassas bir alan olan radyo ve televizyon yayıncılığına hizmet eden yayın mensupları, “ifade özgürlüğü” kavramının sınırlarını ve ellerinde bulundurdukları özgürlüklerin nasıl kullanılması gerektiğini iyi bilmelidirler. İletişim fakülteleri ve / veya hizmet içi eğitim yoluyla, yayıncıların

¹²⁰ Mutlu, a.g.e., s.70 -71.

“ifade özgürlüğü”nün sınırlarını kavraması ve bunun sonucunda, “kamu yararı” anlayışının, “reyting” kavramının önüne geçmesi sağlanmalıdır. Yayıncıların bu bilinci kazanması, onlara, yalnızca kâr güdüsüyle hareket eden medya patronlarına karşı “mümkün olduğunca” direnme olanağı sağlayacaktır.

B. En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Önceki başlıkta, yayıncıların reyting kaygısı ile yayın ilkelerinin ihlalleri arasında sayısal bir bağ kurulmaya çalışıldı. Bu başlıkta ise, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan yayın ilkelerinden hangilerinin daha fazla ihlâl edildiği ve bu ihlallerin ne gibi sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulacaktır.

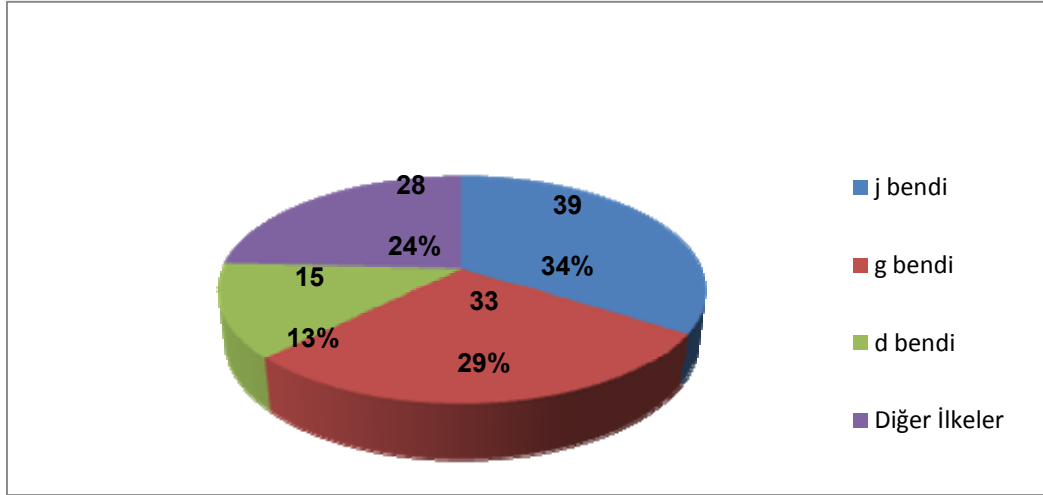
Çelenk¹²¹, RTÜK’ün kuruluşundan 2005’e kadar geçen süreçte ulusal televizyon kuruluşlarına en fazla, “genel ahlâk”, “çocukların ve gençlerin ruh sağlığının korunması”, “geleneklere uygunluk”, “vatanın bölünmezliği ve bütünlüğü” gibi yayın ilkelerini ihlâl ettikleri gerekçesiyle yaptırım uygulandığını ifade etmektedir.

Gerçekten de, 13 yılı kapsayan iki farklı dönemde, bazı yayın ilkelerinin ihlâl edilme oranının diğerlerine göre çok yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, aynı zamanda 19 ulusal televizyon kuruluşu içinde 5 ulusal televizyon kuruluşuna ait ihlallerin, toplam ihlâl sayısının % 71’ini oluşturması durumuyla da benzeşmektedir.

1994 – 2002 arasında ulusal radyolar bazında düşünüldüğünde 20 yayın ilkesinin 11’i ihlâl edilmiş ve toplam 115 ihlâlin 87’si üç yayın ilkesi arasında dağılmıştır (bkz. şekil – 5). Bu ilkeler sırasıyla, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırı ötesinde küçük düşüren ve iftira niteliği taşıyan yayınları

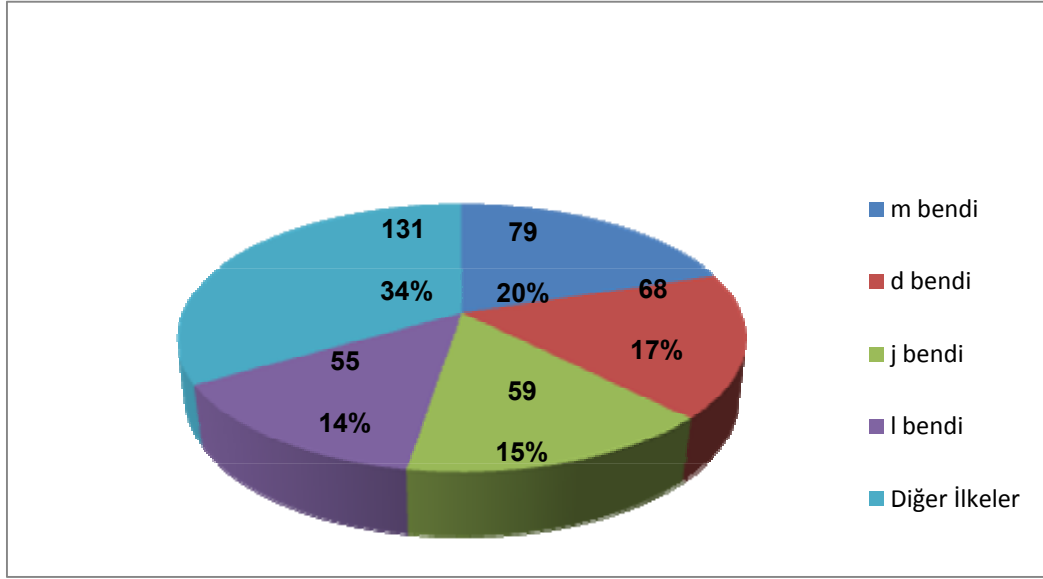
¹²¹ Sevilay Çelenk, **Televizyon Temsil Kültür**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2005, s. 242.

yasaklayan “j” bendi, toplumu şiddet, terör ve etnik ayrımcılığa sevkeden ve toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınları yasaklayan “g” bendi ile genel ahlâk, toplum huzuru ve Türk aile yapısını korumayı amaçlayan “d” bendidir.

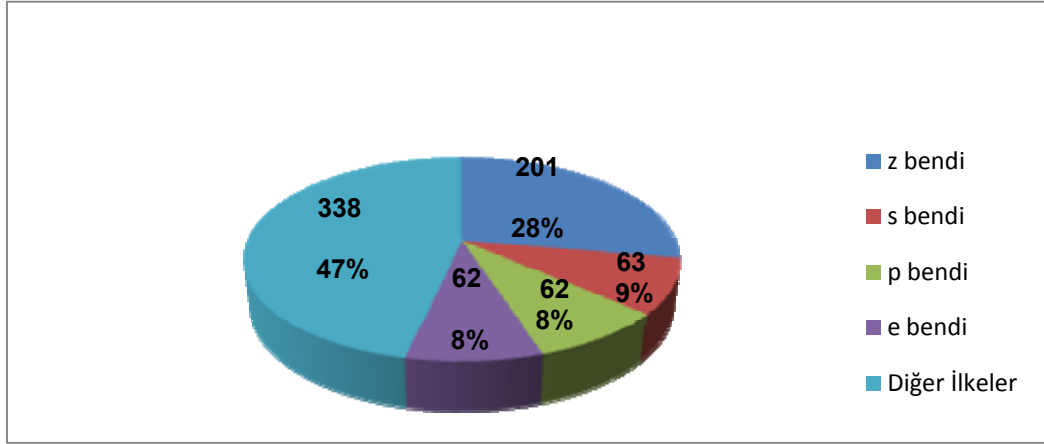
Şekil – 5: 1994 - 2002 Arasında Ulusal Radyo Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Yine aynı dönemde ulusal televizyon kuruluşları, 20 yayın ilkesinden 17’sini ihlâl etmiş ve toplam 392 ihlâlin 361’i dört yayın ilkesi arasında dağılmıştır (bkz. şekil – 6). Bu ilkeler sırasıyla, çocukları ve gençleri zararlı içerikten korumayı amaçlayan “m” bendi, genel ahlâk, toplum huzuru ve Türk aile yapısını korumayı amaçlayan “d” bendi, kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırı ötesinde küçük düşüren ve iftira niteliği taşıyan yayınları yasaklayan “j” bendi ile haber ve olayların doğru ve çabuk bir biçimde sunulmasını amaçlayan “i” bendidir.

Şekil – 6: 1994 - 2002 Arasında Ulusal Televizyon Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

2002 – 2007 arasında ise, ulusal televizyon kuruluşları, 4. maddenin birinci fıkrası dahil olmak üzere 24 yayın ilkesinin 20'sini ihlâl etmiş ve toplam 726 ihlâlin 388'i dört yayın ilkesi arasında dağılmıştır (bkz. şekil – 7). Bu ilkeler sırasıyla, zararlı içerikten çocukları ve gençleri korumayı amaçlayan “z” bendi, yayınlarda temel insan haklarını ve insan onurunu korumayı amaçlayan “s” bendi, millî, manevî değerleri ve Türk aile yapısını korumayı amaçlayan “e” bendi ile bilgi iletişim telefonları yoluyla dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi ve lotarya yapılmamasını öngören “p” bendidir. Bu dönemde ulusal radyo kuruluşları tarafından en fazla ihlâl edilen yayın ilkesi ise 14 ihlâlle 4. maddenin, kişi ve kuruluşlara eleştiri sınırı ötesinde saldırıda bulunulmamasını öngören “ı” bendidir.

Şekil – 7: 2002 - 2007 Arasında Ulusal Televizyon Kuruluşları Tarafından En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri

Yukarıdaki veriler Çelenk'in saptamasıyla benzeşmektedir. Ancak, "vatanın bölünmezliği ve bütünlüğü"nü korumayı amaçlayan, 4. maddenin "a" bendinin, ulusal televizyon kuruluşlarınca fazlaca ihlâl edildiğini söylemek mümkün değildir. "a" bendi, 1994 – 2002 arasında ulusal televizyon kuruluşları tarafından yalnızca beş kez ihlâl edilmiş, 2002 – 2007 arasında ise hiç ihlâl edilmemiştir. Zaten çalışmanın üçüncü bölümünde değinilen yaptırım uygulamasından da hatırlanacağı gibi "a" bendi fazlaca ihlâl edilebilecek bir yayın ilkesi değildir. Zira, 33. maddede 2002 yılında yapılan değişiklikle, "a" bendini ilk kez ihlâl eden yayın kuruluşlarına "bir ay yayın durdurma", ihlâlın tekrarı halinde ise "lisans iptali" yaptırımları uygulanmaktadır.

Aşağıda, ulusal radyo ve televizyon kuruluşları tarafından her iki dönemde de en "fazla" ihlâl edilen yayın ilkeleri olan, 4. maddenin "z" ("m"), "s", "e" ("d" ve "b") ve "p" ("r") bentlerine değinilecektir.

1. Zararlı İçerikten Çocukların ve Gençlerin Korunması

1994 – 2002 arasındaki dönemde, yayınlar "*çocukların ve gençlerin, fiziksel zihinsel, ruhsal ve ahlâki gelişimini olumsuz yönde etkileyebilecek*

yayın yapılmaması esasına,” uygun olmak suretiyle yapılır şeklinde düzenlenmiş olan “m” bendi ve 2002 – 2007 döneminde, “gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlâki gelişimini zedeleyecek türden programların, bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmaması.” biçiminde düzenlenen “z” bendi, ulusal televizyon kuruluşları tarafından en fazla ihlâl edilen yayın ilkesi olmuştur. 1994 – 2002 arasındaki dönemde, bu yayın ilkesinin ihlâlinin, tüm ihlâller içindeki oranı yaklaşık % 20 iken, 2002 – 2007 döneminde bu oran yaklaşık % 27’ye çıkmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünden de hatırlanacağı gibi, özellikle uluslararası belgelerde ve çeşitli ulusal düzenlemelerde, gençlerin ve çocukların, radyo ve televizyon yayınlarından korunması konusuna özel bir önem arz edilmiştir. Söz konusu ilke, Sınırsız Televizyon Direktifi’nin 22. maddesinde ve Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi’nin “Yayıncının Sorumlulukları” başlıklı 7. maddesinde düzenlenirken, özellikle İngiltere’de Ofcom, bu konuyu birçok maddeyle ayrıntılandırmıştır. Yine aynı şekilde, diğer Avrupa Birliği ülkelerinin ve ABD’nin de bu konuyla ilgili düzenlemeleri bulunmaktadır.

Acaba, gençlerin ve çocukların, zararlı radyo ve televizyon içeriklerinden korunması neden bu kadar önemlidir? Bilindiği gibi, çocukların gelişmesinde ve sosyalleşmesinde birçok faktör rol oynamaktadır. Bunlardan en önemlileri aile ve okuldur. Diğer iki faktör olarak, arkadaş çevresi ve televizyon gelmektedir. Zira, RTÜK tarafından 1999’da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, çocuklar günde ortalama 3.42 saat televizyon izlemektedir¹²².

Çocuklar tarafından yoğun bir biçimde izlenen televizyonun, bu izler kitle üzerindeki etkisine yönelik en önemli tartışma konusu “şiddet”tir. Bu bağlamda, şiddet içeriğinin çocuklardaki saldırganlığı ve anti – sosyal

¹²² Çaplı, a.g.e., s. 185.

davranışları etkileme sürecini açıklamak için geliştirilmiş birtakım kuramlar bulunmaktadır. Buna göre, “Uyarma Kuramı”, televizyondaki şiddete maruz kalmanın saldırganlığı artırdığını öne sürmekte, “Duyarsızlaştırma Etkisi” ise, medyadaki şiddet içerikli mesajların, şiddetin haklı görülebilir olduğunu öğrettiğini savunmaktadır. Bu konudaki en yaygın kuram olan Toplumsal Öğrenme Kuramı” ise, şiddet kullanımının haklı bir gerekçeye dayalı olarak gerçekleştirildiği televizyon sahnelerinin, özellikle büyük çocuklar tarafından taklit edildiğini açıklamaktadır¹²³.

Yapılan araştırmalarda, buradaki konuyla ilgili olarak kimi radyo ve televizyon yayınlarının, şiddetin dışında, gençlerde potansiyel riskli davranışlar olarak ifade edilebilecek rastgele cinsel ilişki, alkol, sigara ve uyuşturucu kullanımı, dolandırıcılık, hırsızlık, ehliyetsiz araba kullanma, düşük beden algısı ve obezite gibi durumları körüklediği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca, özellikle son yıllarda ülkemizde yayınlanan bazı yarışma programlarında başvuru alan “röntgencilik” ile birçok programda yer verilen çıplaklık, evlilik dışı kadın – erkek ilişkileri ve cinselliği ön plana çıkaran tavır ve tutumların sistematik bir duyarsızlaştırma yarattığı ve özellikle ana – baba kontrolünün zayıf olduğu – Türkiye’nin geniş bir kesimini oluşturan – düşük sosyo – ekonomik düzeydeki ailelerin çocuklarını olumsuz yönde etkilediği savunulmaktadır¹²⁴.

Aile, okul ve arkadaş çevresi gibi etmenlerin yanı sıra, çocukların ve gençlerin gelişiminde önemli etkileri olduğu savunulan zararlı televizyon içerikleri, Türkiye’de ana haber bültenlerinden dizi filmlere, reality – show programlarından yarışma programlarına kadar birçok farklı program türünde yer almaktadır. Aşağıdaki örnekler incelendiğinde bu durum daha net anlaşılacaktır.

¹²³ Mutlu: a.g.e., s. 177 – 180.

¹²⁴ **Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri**, s. 42 – 44.

Örnek – 1

Mahkeme kararından alıntıdır¹²⁵:

Davacı yayın kuruluşunun (Show TV) 06.06.2000 tarihinde yayınlanan Ana Haber Bülteninde ve 07.06.2000 tarihinde yayınlanan “Güne Merhaba” programlarında bir patlama sonucu yaralanan bir şahsın yakını hastanenin camını kırma ve kolunu bu camlarda kesmesine ilişkin görüntüleri defalarca yayınladığı ve bu yayınların çocuk ve gençleri fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkileyeceği gerekçesi ile 3984 sayılı Kanun’un 4 (m) ve 33. maddeleri uyarınca.....bir gün süre ile yayınların durdurulmasına karar verildiği.....konunun uzman bilirkişilerce, yayın kasetlerinin izlenip değerlendirilmesi sonucu hazırlanan raporda “söz konusu yayınların çocuklarda şiddeti doğal bir olaymış gibi algılamalarına ve onları ve olayları örnek almalarına sebep olacağından çocuk ve ergen ruh sağlığı açısından olumsuz etkilerinin olduğu” belirtilmiş olup, söz konusu rapor heyetimizce de benimsenmiştir. Bu durumda dava konusu işlemde hukuka aykırı bir yön bulunmamaktadır. Açıklanan nedenlerle davanın reddine karar verildi. (Ankara 8. İdare Mahkemesi 2001/1241E. 2001/1043 K.)

Yukarıdaki davaya konu olan ihlâl ve bilirkişi raporu, medyadaki şiddet içerikli mesajların, şiddetin haklı ve normal görülebilir olduğunu öğrettiğini savunan Duyarsızlaştırma Etkisi'nin açık bir örneğini oluşturmaktadır.

Örnek – 2

Bu örnek de, yukarıda belirtilen “evlilik dışı kadın – erkek ilişkileri ve cinselliği ön plana çıkaran tavır ve tutumlar”ı, çocukların ve gençlerin izleyebilecekleri zaman diliminde yayınlanmasıyla ilgilidir:

¹²⁵ Zakir Avşar, Gürsel Öngören, **Radyo ve Televizyon Hukuku**, Ankara, RTÜK Yayınları, 2003, s. 301.

Star'da yayınlanan ve stüdyonun yatak odası gibi düzenlendiği “İyi Geceler Öpücüğü” adlı programda, sunucu ile telefonla katılan konuk arasında şu diyaloglar geçmiştir¹²⁶:

- *Hem aldattım hem aldatıldım..*
- *Oo, iyi, eşit o zaman..*
- *Kesinlikle eşit..*
- *Önce sen mi aldattın, o mu aldattı?*
- *Kesinlikle ben aldatıldım...*
- *Sonra ne oldu?*
- *Sevgilim bana söyledi, aldattım diye... Af diledi... Ama ben de onu aldattım, arkadaşıyla...*
- *Onu, onun arkadaşıyla aldattıktan sonra kendinizi nasıl hissettiniz?*
- *Suçlu hissettim aslında. Ama inanılmaz bir keyif aldım. Gerçekten çok keyif aldım.*
- *Helal olsun sana, açık açık söylüyorsun.*

Bu yayın nedeniyle, “İyi Geceler Öpücüğü” programı, RTÜK tarafından “z” bendine aykırı olduğu gerekçesiyle cezalandırılmıştır.

2. Yayınlarda İnsan Onurunun ve Temel İnsan Haklarının Korunması

Yayınlarda insan onurunun ve temel insan haklarının korunmasını amaçlayan ve ilgili Yönetmelikte, “*Program hizmetlerinin bütün unsurları, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olmalıdır. İnsanların ölüm anları ve benzeri durumlar, duygu sömürsüne yol açacak biçimde verilmemelidir. Yayınlarda, sebepsiz korkular ve çelişkili duygular yaratacak, kaderciliğe veya intihara yönlendirecek unsurlara yer verilmemelidir.*” şeklinde ayrıntılandırılan 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinin “s” bendi, ulusal

¹²⁶ Kayış, **Tanrım Reytingimi Korum**, s. 131 – 132.

televizyon kuruluşları tarafından 2002 – 2007 arası dönemde, en fazla ihlâl edilen ikinci yayın ilkesi olmuştur. Ulusal televizyon kuruluşları tarafından beş yılda 63 kez ihlâl edilen “s” bendinin bu dönemdeki tüm ihlaller içindeki oranı ise yaklaşık % 8’dir.

4. maddede yer alan yayın ilkelerine, 2002 yılında yapılan değişiklik sonucunda eklenen “s” bendi, çalışmanın ikinci bölümünden hatırlanacağı gibi, Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi’nin “Yayıncının Sorumlulukları” başlıklı 7. maddesinin birinci paragrafında benzer bir cümleyle ifade edilmekte ve Sözleşme’nin Açıklayıcı Raporu’nda, bu cümleden anlaşılması gerekenin “kadın ile erkek arasındaki eşitlik de dahil olmak üzere tüm insanların doğal saygıdeğerliği” olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Ofcom, doğrudan insan onurunu korumaya yönelik bir başlık oluşturmasa da, “Yayın Kodları”nın “Mahremiyetin Korunması” başlığında, *“kamusal alanda bile olsa, kişilerin kaza anındaki halleri veya acı içindeki durumları mahremiyeti ihlâl edici biçimde yayınlanmamalı, acılı kişilerle onları sıkıntıya sokabilecek biçimde röportaj yapılmamalı ve programlarda sıkıntıya girebilecekleri şekilde yer verilmemelidir.”* ilkesine yer vererek içerik olarak “s” bendine benzemektedir.

4. maddede yer alan “s” bendinin temellerinden bir diğerini ise 1982 Anayasası oluşturmaktadır. Anayasa’nın başlangıç kısmında yer alan *“Her Türk Vatandaşının bu Anayasadaki temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak millî kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürdürme ve maddî ve manevî varlığını bu yönden geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu...”* ifadesi ve 17. maddenin birinci fıkrasında, kişilerin manevî hayatına tekrardan vurgu yapan *“Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.”* cümlesi, “s” bendine temel olarak kabul edilebilecek niteliktedir.

Kökenleri uluslararası düzenlemelere ve Anayasa’ya dayanan “s” bendinin en fazla ihlâl edildiği program türlerine bakıldığında, beş yıllık süreç

içinde “ana haber bültenleri” ve reality – show kategorisine giren “kadın programları”nın ilk sırada olduğu göze çarpmaktadır. Bu dönemde, “s” bendi, Ana Haber Bültenleri tarafından 17 kez ihlâl edilmiştir. “Yayıncıların Reyting Kaygısı” adlı bölümün “Haber Bültenleri” başlığından da hatırlanacağı gibi, televizyonların ana haber bültenlerinde yer alan ve özellikle trafik kazası, doğal afet ve cinayet gibi olaylarda, yaralı insanların ve bu insanların panik içindeki hallerinin defalarca gösterilmesi, ölenlerin ve ölenlerin yakınlarının yaşadığı acının, fon müziği eşliğinde hikâyeleştirilerek sunulması ve bu yolla habere konu olan olayın ve insan onurunun reyting uğruna ikinci plana atılması sıkça gözlenen bir durumdur.

“s” bendinin sıkça ihlâl edildiği diğer bir tür olan “kadın programları”nda ise, “kadın sorunlarının dile getirilmesi” adına kadının küçük düşürülmesi ve kötü muameleye maruz kalmış kadınların yaşantılarının çıkar amaçlı kullanılması ile insanlık onurlarının yok sayıldığı göze çarpmaktadır. Bu konuda, önceki başlığın “Reality Show Programları” kısmında yer alan Örnek – 2’ye bakmak yeterli olacaktır.

Her ne kadar, “s” bendinin ihlâlinde “ana haber bültenleri” ve kadın programlarının içinde yer aldığı “reality show”lar öne çıksa da, söz konusu ilke, “eğlence programları” tarafından da birçok kez ihlâl edilmiştir. Bu konuda verilebilecek en belirgin örnek, ATV’de yayınlanan “Ya Şundadır Ya Bundadır” adlı programdır. Programın 9 Haziran 2006’daki bölümünde, sunucu Mehmet Ali Erbil tarafından Hilmi Türe isimli kişinin pantolonu indirilmiş ve bu kişinin cinsel organı ekrana yansımıştır¹²⁷. Milyonlarca kişinin izlediği bir ulusal yayın kuruluşunda gerçekleşen ve insanlık onurunu ve itibarını hiçe sayan bu durum karşısında, daha önce “s” bendinden uyarısı bulunan “Ya Şundadır Ya Bundadır” programına, RTÜK tarafından 10.08.2006 tarihinde, o güne kadar verilmiş en yüksek “program durdurma”

¹²⁷ **Canlı Yayında Erbil Rezaleti**, (Erişim) www.hurriyet.com.tr/gundem/4558012.asp, 21 Haziran 2007.

yaptırımı olan 12 “program durdurma” yaptırımı uygulanmasına karar verilmiştir.

Önceki başlıkta, zararlı içerikten gençlerin ve çocukların korunması ele alınırken, radyo ve televizyon yayınlarının çocuklar ve gençler üzerinde olumsuz etkilere sahip olabileceği, ancak bu etkinin derecesinin bazı değişkenlere göre ve kişiden kişiye değişebileceği ifade edilmiş, dolayısıyla niteliği tam olarak ölçülemeyecek bir “zarar”dan söz edilmişti. Ancak “s” bendi söz konusu olduğunda aynı tespiti yapmak mümkün değildir. Zira ana haber bültenlerinde, özellikle yaralı insanların, ölenlerin, muhtaçların ve acı çeken insanların defalarca gösterilmesi ve adeta bir filmin parçasıymışçasına sunulması, canlı yayınlarda, sorunlara çare bulmak gerekçesiyle katılımcıların itibarlarının hiçe sayılması gibi örnekler, bu insanlara ve yakınlarına, bir başka deyişle, yayına konu olan kişilere doğrudan zarar verici niteliktedir.

3. Yayınlarda Genel Ahlâk, Toplumun Millî ve Manevî Değerleri ile Türk Aile Yapısının Korunması

1994 – 2002 arasında 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinin, yayınların “*Genel ahlâk, toplum huzuru ve Türk aile yapısına*” aykırı olmaması şeklinde düzenlenen “d” bendi, ulusal televizyon kuruluşları tarafından toplam 68 kez ihlâl edilerek en fazla ihlâl edilen ikinci yayın ilkesi olmuştur. “d” bendi, aynı dönemde ulusal radyo kuruluşları tarafından da toplam 15 kez ihlâl edilerek en fazla ihlâl edilen üçüncü yayın ilkesi olmuştur. Söz konusu yayın ilkesi, 2002’de yapılan değişiklikle, yayınların “toplumun millî ve manevî değerlerine” aykırı olmaması biçiminde düzenlenen “b” bendiyle birleştirilmiştir. Böylece, değişikliğe uğramış Kanunun 4. maddesinin “e” bendi, “*yayınların toplumun millî ve manevî değerlerine ve Türk aile yapısına aykırı olmaması.*” ifadesinden oluşmaktadır. 2002 – 2007 arasında “e” bendi, ulusal televizyon kuruluşları tarafından toplam 62 kez ihlâl edilerek, “p” bendi ile birlikte, en fazla ihlâl edilen üçüncü yayın ilkesi olmuştur.

Eski hâliyle, “d” ve “b”, şimdiki haliyle “e” bendi, muğlâk olduğu gerekçesiyle, kamuoyunda oldukça fazla eleştirilen yayın ilkelerinin başında gelmektedir. Bu konuyla ilgili eleştirilere, bu bölümün “Yaptırım Uygulamasında Yayın İlkelerinden Kaynaklanan Sorunlar” başlığında ayrıntılı olarak yer verilecektir. O nedenle bu başlıkta, ilk olarak “Türk aile yapısı”ndan ne anlaşılması gerektiğine değinilecektir.

Toplumun çekirdeği niteliğindeki aile, toplum hayatının en küçük birimidir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde, ailenin, toplumun tabî ve temel unsuru olduğu belirtilmiş ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde, evlenme çağına gelen erkek ve kadının, evlenmek ve bir aile kurmak hakkına sahip olduğu hükme bağlanmıştır. Aile, toplumun temeli olduğuna göre, ailenin, huzurlu ve sağlıklı bir şekilde yapılanmasının ve yürütülmesinin, toplumun geleceğe daha güçlü bir biçimde bakmasını sağlayacağını söylemek de doğru olacaktır¹²⁸.

İnsanların ilk önce, anne ve babasıyla iletişime girmeleri sonucu, ilk ve en önemli ve sosyalleşme araçlarından biri olarak kabul edilen ailenin¹²⁹, kendine özgü birtakım unsurları bulunmaktadır. Bunlar genel olarak, sevgi, saygı, eşler arasında sadakat ve fertlerin birbirlerine destek olmasıdır. Bu hususlar, hem doğacak çocukların, hem de toplumun yararınaadır. Ayrıca modern toplumlarda aile birliği kural olarak, kadın – erkek eşitliğine dayanmaktadır¹³⁰.

Acaba çağdaş toplumlardaki aileler için yukarıda sayılan unsurlardan farklı olarak Türk aile yapısı ne gibi özellikler taşımaktadır? Bunun için ilk olarak, eski Türk Devletlerine bakılmalıdır. Eski Türk Devletlerinde, aile kurumuna büyük önem verilmiş ve bir anlamda bu kuruma kutsallık atfedilmiştir. Bu dönemde, bazı toplumlarda kadınlar ikinci planda tutulurken,

¹²⁸ Ahmet Çiftci, **Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara, Gündüz Yayınları, 2006, s. 196 – 197.

¹²⁹ Necip Bilge, **Hukuk Başlangıcı**, Ankara, Turhan Yayınevi, 2006, s. 1.

¹³⁰ Çiftci, **a.g.e.**, s. 199 – 200.

Türk toplumlarında kadınların itibarlı bir yeri olmuştur. Türk toplumunda kadının önemi, İslamiyet'in kabulünden sonra, İslamiyet'in yanlış uygulanması nedeniyle azalsa da, bu durum 4 Ekim 1926'da Türk Medenî Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir. Türk Medenî Kanunu ile kadın – erkek arasındaki eşitsizlik giderilmiş ve iki tarafın karşılıklı arzusu ile kurulan ailenin karşılıklı anlayış, sevgi, saygı ve fedakârlıklar içinde sürdürülmesi için uygun zemin yaratılmıştır¹³¹.

Türk Medeni Kanunu ile Türk ailesinin yeniden kazandığı çağdaş konum, yapılan diğer düzenlemelerle pekiştirilmiştir. Anayasa'nın 41. maddesine 03.10. 2001 tarihli ve 4709 sayılı Kanun'la yapılan ilave ile "aile eşler arası eşitliğe dayanır" hükmü getirilmiştir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda da "aile düzenine karşı suçlar" düzenlenerek hileli evlenme, kötü muamele ve aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin ihlâli suç sayılmıştır. Ayrıca Türkiye'deki düzenlemelerde, birden fazla kadınla evlilik de yasaktır¹³².

Yukarıdaki düşünceler ve düzenlemeler dikkate alındığında, "Türk aile yapısı"ndan, kadın – erkek arasındaki eşitliğe dayanan, çok eşliliği dışlayan, sevgi, saygı, sadakat ve fedakârlığı esas alan bir aile yapısı anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, Türk Ailesi, Türk toplumunun yapı taşıdır. Yine aynı şekilde, "e" bendinin unsurlarından olan "manevî değerler" ifadesi de, özellikle dinsel değerler olarak algılanmalıdır. Dolayısıyla "e" bendi, İngiltere, Litvanya, ABD ve Kanada'daki düzenlemelerde olduğu gibi, yayınlarda dinsel değerlere saygı gösterilmesini öngörmektedir. Yine aynı şekilde "e" bendinde yer alan millî değerler ifadesi, kanaatimizce, ortak tarih ve ortak kültür gibi değerlere gönderme yapmaktadır.

"Türk Aile Yapısı"nın, millî ve manevî değerlerin zararlı radyo ve televizyon içeriklerinden korunması, yukarıda özellikleri sayılan yapının

¹³¹ Çiftci: a.g.e., s. 201 – 203.

¹³² Çiftci: a.g.e., s. 198 – 200.

yozlaşmaya maruz kalmaması ve uzun ömürlü olması gibi gerekçelere dayanmaktadır. Bu bağlamda, “e” bendi, zararlı içerikten çocukların ve gençlerin korunmasını hedefleyen “z” bendine benzetilebilir. Zira her iki yayının ilkesinin ihlâlinin olumsuz sonuçlara yol açabileceği bilinse de, ortaya çıkacak zararın miktarı ve niteliği üzerinde çıkarımda bulunmak güçtür.

3984 sayılı Kanununun 4. maddesinin “e” bendinde yer alan unsurlar, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nun yanı sıra, Basın Meslek ilkelerinde, “*Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.*” ifadesiyle ve Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri’nde “*Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.*” ifadesiyle korunmaktadır.

Aşağıda, 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinde yer alan ilgili yayının ilkesinin ihlâliyle ilgili bir örneğe yer verilmiştir¹³³:

Örnek – 1

2005 yılında TGRT’de yayınlanan “Serap Ezgü ile Kadının Sesi” programına bir adam ile onun imam nikâhıyla yaşadığı iki eşi konuk edilmiş, sunucu tarafından stüdyodaki katılımcılar arasında bir anket düzenlenerek “*acaba Mehmet Bey iki eşinden hangisine nikâh kıydırmalı?*” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Salondakiler “ilk eş” diye bağırırken sunucu, “Ha siz, dağdan gelmiş, bağdakini kovmasın istiyorsunuz.” cümlesiyle cevap vermiştir. Programa konuk olan iki kadın konuşmak istememesine rağmen, sunucu tarafından bu kişilere, program boyunca aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

¹³³ Kayış, a.g.e., s. 47 – 49.

“Mehmet Bey, bir akşam senin odana geliyor, bir akşam diğer eşinin odasında kalıyor. Peki o diğer odaya gittiğinde çok üzülüyor musun, ağlıyor musun?”

“Yani bir gece senin yanında, bir gece diğerinin yanında olmasına alıştın demek, öyle mi?”

Görüldüğü gibi, “e” bendinden yaptırım uygulanan bu programda, tek eşliliği ve resmî nikâhı esas alan Türk aile yapısına birçok aykırılık bulunmaktadır. Özellikle sunucu tarafından, üç eşin bir arada yaşadığı, erkeğin her gece bir eşin odasında kaldığı bir aile yapısı, sorunların çözümünden uzak bir üslupla öne çıkarılmıştır.

4. Bilgi İletişim Telefonları Yoluyla Dinleyici ve Seyircilere İkramiye Verilmemesi, Lotarya Yapılmaması

2002 – 2007 arası dönemde, ulusal televizyon kuruluşları tarafından “e” bendiyle birlikte en fazla ihlâl edilen yayın ilkesi, 4. maddenin, *“Bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve bunların sonucunda dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi veya ikramiye verilmesine aracılık edilmemesi, lotarya¹³⁴ yapılmaması, bilgi iletişim telefonları yoluyla yapılacak anket ve kamuoyu yoklamalarının, hazırlık aşamasından sonuçlarının ilânına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmesi.”* biçiminde düzenlenen “p” bendidir. Aynı yayın ilkesi, Kanunun değişikliğe uğramadan önceki halinde “r” bendinde yer almasına rağmen, ulusal televizyon kanalları tarafından sekiz yıllık dönemde yalnızca yedi kez ihlâl edilmiştir.

Söz konusu yayın ilkesinin temel mantığı, 320 Sayılı Kanun hükmünde Kararname hükümlerine göre, çekiliş düzenleme hakkının Millî Piyango İdaresi’ne ait olmasından kaynaklanmaktadır¹³⁵. “p” bendinin en fazla ihlâl

¹³⁴ Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre lotarya, “ad veya numara çekilerek oynanan şans oyunlarının genel adı”dır.

¹³⁵ Avşar, Öngören, **a.g.e.**, s. 285.

edildiği program türlerine bakıldığında RTÜK'ün "eğlence programları" kategorisine giren "yarışmalar"ın başı çektiği görülmektedir. 2002 – 2007 arasında ulusal televizyonlar tarafından "p" bendi kapsamında gerçekleştirilen 62 ihlâlin 33'ü bu türe aittir.

C. Yaptırımların Caydırıcılığı

1. Yaptırımların Uygulanması ve Caydırıcılığı

RTÜK'ün göreve başladığı 1994 yılından Mart 2007'ye kadarki dönemde ulusal radyo ve ulusal televizyon kuruluşları, yayın ilkelerini toplam 1285 defa ihlâl etmişlerdir. Birinci başlıkta, ihlâl sayısının bu denli yüksek olmasının başlıca nedeninin, yayın kuruluşlarının reyting kaygısı olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu başlığında ise, 3984 sayılı Kanunun 33. maddesinde belirtilen yaptırımların caydırıcılığının üzerinde durulacak ve yaptırımların niteliğinin, ihlâl sayısı üzerinde etkili olup olmadığı tartışılmaya çalışılacaktır.

Yayın kuruluşlarının reyting kaygısının dışında, 2002 yılında 33. maddenin, "yayın kuruluşuna yaptırım" yerine "programa yaptırım" yönünde değişmesinin bir sonucu olarak, 2002 öncesi ve 2002 sonrası dönemdeki ihlâller arasında, ulusal televizyon kuruluşları göz önüne alındığında ciddi bir orantısızlık olduğu görülmektedir. Ulusal televizyon kuruluşları, 1994 – 2002 arasındaki sekiz yıllık dönemde yayın ilkelerini 392 kez ihlâl ederken, 2002 – 2007 arasındaki beş yıllık dönemde bu sayı 726'ya çıkmıştır. Başka bir söylemle, henüz ikinci sekiz yıl dolmamış olmasına rağmen, artış % 85 civarındadır. Ulusal radyo kuruluşlarının ihlâl sayısının ise, 1994 – 2002 arasındaki dönemde 115, 2002 – 2007 arasındaki dönemde 52 olduğu görülmektedir. İki dönem arasındaki süre eşitsizliği göz önünde bulundurulduğunda, ulusal radyoların ihlâllerde küçük bir düşüş gözlenmektedir. Önceden de belirtildiği gibi RTÜK uzmanları, bu düşüşün

asıl nedeninin ulusal radyo kanallarının merkezden yeterince izlenememesinin sonucu olduğunu ifade etmiştir.

Yaptırımların caydırıcılığını ortaya koyması bakımından 3984 sayılı Kanunun 33. maddesinin ilk sekiz yıldaki haline kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Hatırlanacağı gibi, bu dönemde, ilk ihlâlde verilen bir “uyarı”dan sonra, ihlâlin tekrarında “yayın durdurma” veya “lisans iptali” olmak üzere iki farklı yaptırım uygulamasını öngören Kanun’da, 4. maddenin her bendi ayrı ayrı değerlendirilmekte, buna karşın yaptırıma konu olan program, herhangi bir önem taşımamaktadır. Farklı bir söylemle, uygulanan yaptırımlar yayıncı kuruluşa yönelik olmaktadır.

Bu dönemde, yaptırımın yayınlanan programlar yerine yayıncı kuruluşa verilmesi, aynı zamanda çeşitli eleştirilere de neden olmuştur. Akıncı’ya¹³⁶ göre, 1994 – 2002 arası dönemde, 3984 sayılı Kanunun 33. Maddesi, hukukun “cezanın kişiselliği” ilkesine aykırıdır. Bir programın, yayın ilkelerini ihlâl etmesi yüzünden kanala “yayın durdurma” yaptırımının uygulanması, bu yaptırımın yayın kurumunda çalışan tüm kişilere sirayet etmesine neden olmakta, kişisel sorumluluk kurumsal sorumluluğa dönüşmektedir. Bununla birlikte, izleyicinin görsel – işitsel hizmetten yararlanma hakkı elinden alınmaktadır.

“Yayıncı kuruluşa” yaptırım uygulaması dışında bu dönemde 33. madde, birçok yönden yoğun eleştirilere uğramıştır. Erkelli’ye¹³⁷ göre, “yayın durdurma” ve “lisans iptali” yaptırımları oldukça ağır, iletişim özgürlüğünü hiçe sayan, medya gerçeğine uygun olmayan yaptırımlardır. Bir “yayın durdurma” kararı, yayın kuruluşuna milyonlarca dolara mâl olmaktadır. Yine aynı şekilde, 33. maddede öngörülen yaptırımlar – özellikle de “yayın

¹³⁶ Akıncı, a.g.e., s. 193.

¹³⁷ Erkelli Kızıl, a.g.e., s. 185.

durdurma” yaptırımını – nedeniyle RTÜK’ün, özellikle yayıncılar tarafından “sansür kurulu” olarak tanındığı yönünde eleştiriler de mevcuttur¹³⁸.

Yukarıdaki eleştiriler ve dünyadaki RTÜK benzeri kuruluşlar da göz önünde bulundurulduğunda, ilk dönemde 3984 sayılı Kanundaki yaptırımların birçok sakıncalar taşıdığını söylemek mümkündür. İlk olarak Üst Kurul’a, tek bir ihlâl için, bir yıla kadar “yayın durdurma” veya “lisans iptali” gibi çok geniş bir takdir yetkisinin verilmesi ve hatta başlı başına “yayın durdurma” uygulamasının varlığı, yaptırımların “caydırıcı”lık taşıması bakımından önemlidir. Ancak görünürde caydırıcı olmasına rağmen “yayın durdurma” yaptırımının “sansür” niteliği taşıdığı söylenebilir. Çalışmanın ikinci bölümünden de hatırlanacağı gibi, Avrupa ülkelerinde ve ABD’de bu tür bir yaptırım mevcut değildir. Ayrıca bu uygulama, “kamunun haber alma hakkı”nı da zedeleyici niteliktedir. Yine aynı şekilde, bu dönemde “para cezası” veya yayıncının lisans süresinin kısaltılması gibi yaptırımlara rastlamak da mümkün değildir.

Acaba RTÜK, ilk sekiz yılda daha caydırıcı olmak için geniş bir takdir yetkisini ne şekilde kullanmıştır? Görünen odur ki, Üst Kurul, verdiği kararlarda ulusal televizyon kuruluşlarının ihlâllerini oldukça makul biçimde cezalandırmıştır. Bu dönemde, ulusal televizyon kuruluşlarına verilen 251 “yayın durdurma” kararının 234’ü, yani % 93’ü, “1 gün yayın durdurma” biçiminde olmuştur. Üst Kurul’un takdir yetkisinin üst sınırı ise, 14.11.2001 tarihli kararlar, Star’a verilen 15 günlük cezadır. Ancak, bu dönemde ulusal radyo kuruluşlarına uygulanan 64 “yayın durdurma” kararının yalnızca 30’u, yani % 46’sı “1 gün yayın durdurma” biçiminde olmuştur. Verilen 54 yayın durdurma kararı ise, 10 gün ve 10 günün altındaki sürelerdir. Buna karşın verilen durdurma kararlarının toplam 10 tanesi 10, 15, 30 ve 90 günlük süreleri kapsamaktadır. İki radyoya iki kez verilen “90 gün yayın durdurma” yaptırımları aynı zamanda, “yayın durdurma”nın üst sınırını oluşturmaktadır.

¹³⁸ D. Beybin Kejanlıoğlu, Gülseren Adaklı, Sevilay Çelenk, “Yayıncılıkta Düzenleyici Kurullar ve RTÜK”, **Medya Politikaları**, Ankara, İmge Yayınları, 2001, s. 134.

Bu dönemde uygulanan “yayın durdurma” yaptırımının caydırıcılığıyla ilgili net bir yorum yapmak olanaksızdır. Ancak ihlâl sayısı göz önünde bulundurulduğunda, bu düzenlemenin de caydırıcılık açısından birtakım sorunlar taşıdığı söylenebilir. Kanaatimizce, bu durumun en önemli nedeni, ulusal televizyon kuruluşlarının dört yıllık kanunsuz dönemden kalma alışkanlıkları ve uygulanan “yayın durdurma” yaptırımlarının % 93’ünün “1 gün” ile sınırlı kalmasıdır.

Yukarıdaki bilgilerden sonra, 33. maddenin “yayın kuruluşuna yaptırım” yerine “programa yaptırım” esasına dayanan yeni haline değinmek gerekmektedir. Ulusal televizyonlar açısından değerlendirildiğinde, ihlâllerin yaklaşık olarak % 85 oranında artması sonucunu doğuran bu düzenleme, her programı ayrı ayrı ele almakta, ihlâllerden programın yapımcısı ve sunucusunu sorumlu tutmakta ve bir anlamda, yayın kuruluşunun sahip olduğu “yayın politikası” ile programın yapımcısı arasındaki bağı koparmaktadır. “Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik”in 36. maddesine göre, bir yayın ilkesinin ilk kez ihlâl edilmesi durumunda “uyarı” metni, programın yapımcısına ve sunucusuna gönderilmekte ve ikinci yaptırım olan “program durdurma” ise, adından da anlaşılacağı gibi yine programı hedef almaktadır. Bir yayın ilkesinin, bir program tarafından ancak üçüncü defa ihlâlinde, konu yayın kuruluşunu ilgilendirir hale gelmekte ve para cezası uygulanabilmektedir.

2002 yılında 33. maddede yapılan değişiklik sonucunda yaptırım uygulamasının niteliğinin değişmesi, Akıncı’nın, yayın kuruluşuna yaptırım uygulanmasının “cezanın kişiselliği”ne aykırı olduğu ve kişisel sorumluluğun kurumsal sorumluluğa dönüştüğü yönündeki eleştirisiyle paralellik göstermektedir. Ancak, kanaatimizce, yaptırım uygulamasının caydırıcılığını tamamen ortadan kaldıran bu yeni durum, birçok yönden olumsuz özellikler taşımaktadır.

“Programa yaptırım” uygulamasının olumsuz sonuçlarına değinmeden önce, bu uygulamanın özüne dair birtakım tartışmalara yer vermek yerinde olacaktır. Bu amaçla ilk olarak, çalışmanın birinci bölümünde yer alan Toplumsal Sorumluluk Kuramı’na atıfta bulunmak gerekmektedir. Hatırlanacağı gibi, kurumsal sorumluluğu hiçe sayan yaklaşımların karşısında olan Agee, Ault ve Emery¹³⁹, toplumsal sorumluluğu biçimlendirirken iç içe geçmiş beş halkadan söz etmektedir. Bu bağlamda ilk halka, Akıncı’nın savunduğu ve yeni Kanun’un öngördüğü, tek tek yayıncıların sorumluluğunu, ikinci halka ise, teker teker medya kuruluşlarının kendi kurumsal ve özel standartları ile ahlâki kurallarını ifade etmektedir. Ancak Kanunun yeni halinde, Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın öngördüğünün aksine, yayın kuruluşlarının sorumluluğunun en aza indirildiği dikkati çekmektedir.

Kitle iletişim araçlarının, kamusal bir görev yaptıklarının bilincinde olarak, - hatta kamunun malı olan frekansları kullanmaları nedeniyle – birtakım kurallar ve ilkeler oluşturması tüm dünyada geçerli olan bir durumdur. Kitle iletişim araçları üzerindeki devlet müdahalesini ortadan kaldıran bu özdenetim yöntemi, özellikle ABD’deki yayın kuruluşlarında ve İngiliz yayın kuruluşu BBC’de görülmektedir¹⁴⁰.

Yayıncı kuruluşunun sorumluluğunu bir kenara bırakıp, ihlâllerden yalnızca programın yapımcısı ve sunucusunu sorumlu tutmanın olanaksızlığı bu bölümün “Yayıncıların Reyting Kaygısı” başlığında da ortaya konulmuştur. Hatırlanacağı gibi, 1994 – 2002 arası dönemde 15 ulusal televizyon kanalı tarafından gerçekleştirilen toplam 392 ihlâlin % 65’i Star, Kanal D, Show TV, Kanal 6 ve ATV tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine aynı şekilde 2002 – 2007 arası dönemde, 19 ulusal televizyon kanalı tarafından gerçekleştirilen 726 ihlâlin %71’i, Star, Kanal D, Show TV, ATV ve Flash TV’ye ait olduğu görülmektedir. Bu durum net biçimde ortaya koymaktadır ki, bazı yayın kuruluşlarının reytinge dayanan yayın politikası, ilke ihlâllerini

¹³⁹ Erciyes: **a.g.m.**, s. 50.

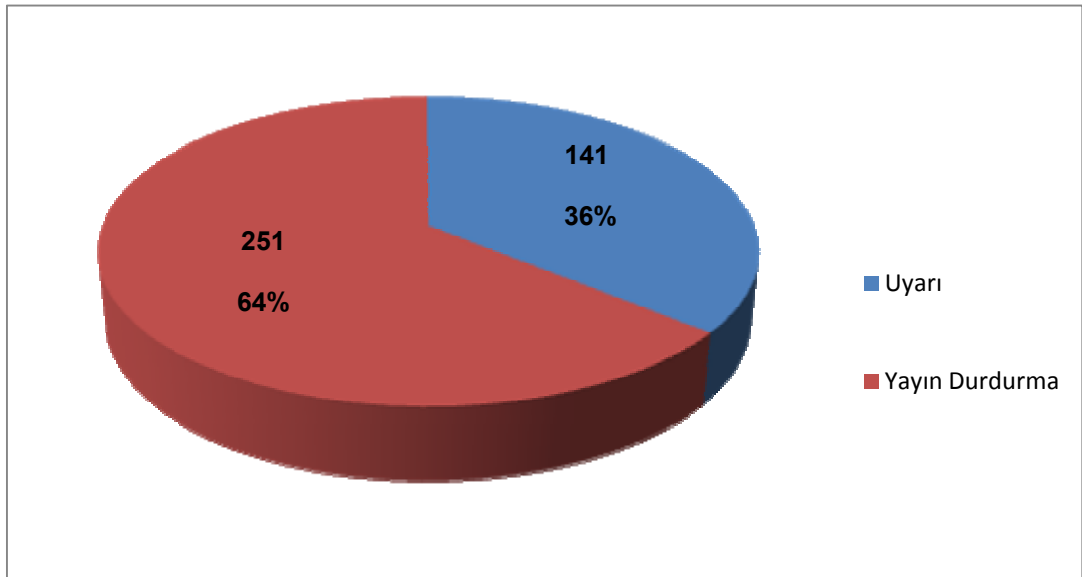
¹⁴⁰ Işık, **a.g.e.**, s. 75 – 76.

beraberinde getirmekte ve bu bağlamda, programın yapımcısının veya sunucusunun yayın kuruluşuna karşı “bağımsızlığı söz konusu olamamaktadır. Zira Toplumsal Sorumluluk Kuramının yanı sıra özel hukukta da önemli bir kurum olan “istihdam edenin sorumluluğu”ndan yola çıkarak söz konusu yapımcı veya sunucuların, yayın kuruluşları tarafından istihdam edildiğinin, ihlalleri gerçekleştiren programların kanal yönetiminin isteği doğrultusunda yayınlandığının ve bu programların gerektiğinde kanal yönetimi tarafından yayından kaldırıldığının unutulmaması gerekmektedir.

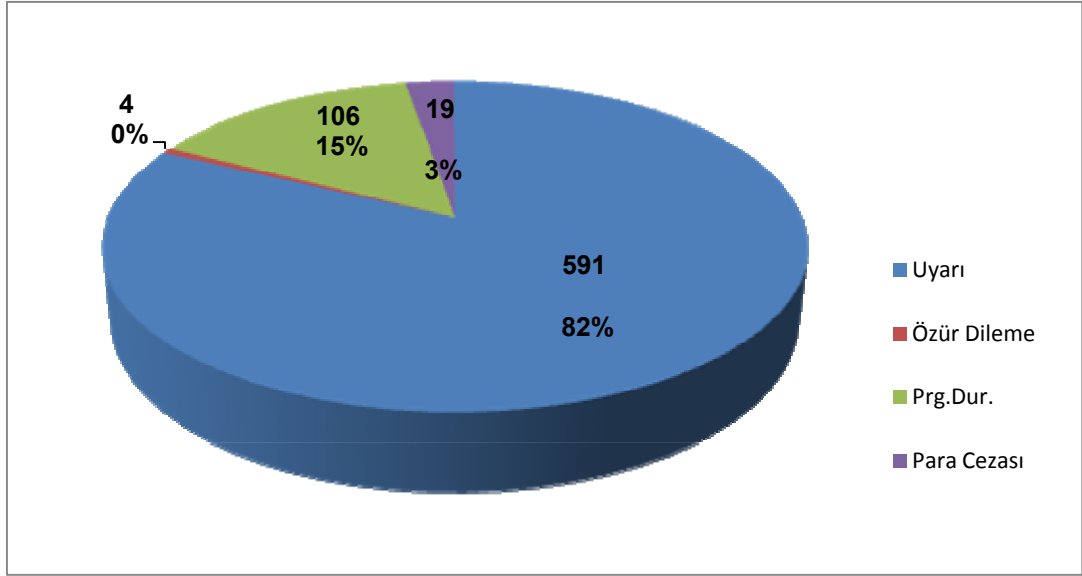
“Yayıncı kuruluşa yaptırım” uygulanması yerine “programa yaptırım uygulanması yönündeki değişiklik, ihlallerin artmasına hangi biçimde sebep olmuştur? Bu soruya bir örnekle yanıt vermek mümkündür. Hatırlanacağı gibi, eski uygulamada yayıncı kuruluşa, 4. maddenin ihlâl edilen her bendi için bir “uyarı” verilmekte ve ihlâlin herhangi bir programda tekrarı halinde, “yayın durdurma” veya “lisans iptali” yaptırımları uygulanmaktadır. Bu durumda 4. maddede bulunan yayın ilkelerinin sayısı göz önüne alındığında, teorik olarak bir yayın kuruluşu tüm ilkeleri bir kez ihlâl ettikten sonra (toplam 20 ihlâl), akabindeki tüm ihlâllerde “yayın durdurma” veya “lisans iptali” yaptırımıyla karşı karşıya kalmaktadır. Ancak 33. maddenin yeni haliyle birlikte bu durum değişmiş ve artık her program ayrı ayrı değerlendirilmeye başlanmıştır. Bir yayın kuruluşunun bir günlük yayın akışında ortalama 15 farklı program yayınlandığı düşünülürse, farklı yaptırım uygulaması kapsamına giren “a”, “b” ve “c” bentleri kapsam dışında bırakıldığında bu yayın kuruluşu teorik olarak bir günlük yayın akışı kapsamında, yaklaşık 300 ihlâl gerçekleştirdikten sonra “program durdurma” yaptırımı olan ikinci aşamaya geçebilecektir. Daha farklı biçimde açıklama gerekirse, bir yayın kuruluşunun bir günlük yayın kuşağındaki tüm programların, “program durdurma” yaptırımına kadar yaklaşık 300 kez yayın ilkelerini ihlâl etme hakkı bulunmaktadır.

“Programa yaptırım uygulaması” ile son yıllarda yayın ilkelerinin ihlallerine somut yaptırımlar uygulanmasının zorlaştığı görülmektedir. Sonraki

bölümlerde değinilecek olan, yargıdan kaynaklanan sorunlar ve Üst Kurul uygulamalarından kaynaklanan eksikliklerin de etkisiyle, ihlâllerin çok büyük bir kısmı “uyarı” ile cezalandırılmakta, ikinci ve üçüncü basamaklar olan “program durdurma” ile “para cezası” yaptırımlarına birkaç yıldan önce geçilememekte, bu durum yaptırımların caydırıcılığını önemli ölçüde ortadan kaldırmaktadır. 2002 – 2007 yılları arasında ulusal televizyon kuruluşları tarafından gerçekleştirilen 726 ihlâlin 591’i “uyarı”, 4’ü “özür dileme”, 106’sı “program durdurma” ve 19’u “para cezası” olarak cezalandırılmıştır. Farklı bir söylemle, uygulanan yaptırımların yaklaşık % 82’si “uyarı” olmuştur. Oysa ihlâllerin daha az olduğu 1994 – 2002 arası dönemde “uyarı” cezalarının oranı yaklaşık % 36 iken, caydırıcı yaptırım olan “yayın durdurma”ların oranı, yaklaşık olarak % 64’ür (bkz. şekil – 8 ve şekil – 9).

Şekil – 8: 1994 - 2002 Arasında RTÜK Tarafından Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Uygulanan Yaptırımlar

Şekil – 9: 2002 - 2007 Arasında RTÜK Tarafından Ulusal Televizyon Kuruluşlarına Uygulanan Yaptırımlar

“Programa yaptırım uygulaması”nın en dikkat çeken yönlerinden biri de, çok uzun bir zaman dilimini kapsamayan programlar üzerinde herhangi bir etki taşımamasıdır. Yıllarca süren ana haber bültenleri ve buna benzer yayın türleri dışarıda bırakıldığında, bir ya da iki sezon yayında kalan ve sürekli aynı yayın ilkesini ihlâl eden (örn. şiddet) dizi filmler çoğu zaman, yavaş işleyen uygulama sürecinin de etkisiyle, yalnızca “uyarı” ile cezalandırılmakta ve kimi zaman verilen “uyarı” ve “program durdurma” yaptırımları, söz konusu dizi yayından kaldırıldığı için aynı yayın kuşağında farklı bir programa uygulanmaktadır. “Programa yaptırım uygulaması” sisteminin programlar üzerinde herhangi bir caydırıcılık taşımamasına en güzel örnek, “Yayıncıların Reyting Kaygısı” başlığında değinilen “Sabah Sabah Seda Sayan” programıdır. Üç sene içinde, 11 farklı bendi 21 defa ihlâl eden ve 21 ihlâlin 11’i “uyarı” olarak cezalandırılan program, aynı yayının konseptini halen devam ettirmektedir. Özet olarak, kanaatimizce, “programa yaptırım uygulaması”, 2002 – 2007 arasında, ihlâllerin önceki döneme göre % 85 oranında artmasının en önemli nedenidir.

2. Çözüm Önerileri

Yukarıdaki eleştirilerden sonra, aşağıda 3984 sayılı Kanunun 33. maddesinin nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda birtakım öneriler sunulmuştur:

a. Frekans Tahsisi Yapılmalıdır

Şu anda Türkiye’de, TRT’nin kanalları hariç lisanslı olarak 24 tane ulusal televizyon kuruluşu yayın yapmaktadır. Ancak yapılan görüşmede, RTÜK uzmanları, havadaki frekansların en fazla 8 – 10 ulusal yayın kuruluşu tarafından sağlıklı bir biçimde kullanılabileceğini belirtmişlerdir. O nedenle, Avrupa ve ABD’de olduğu gibi ilk olarak frekans ihalesi yapıp, uygun bulunan 8 – 10 yayın kuruluşuna beş yıl için lisans verilmelidir. Ayrıca lisans hakkı kazanan her yayın kuruluşunun yaptırımlarının kaydedildiği bir “karne”si olmalıdır ve bir “yaptırım sınırı” belirlenerek bu sınırı aşan yayıncıların lisans süreleri kısaltılmalı ya da lisansları iptal edilmelidir. Bu durumda, boşalan frekanslar için yeni ihaleler açılmalıdır.

b. Programa Yaptırım Uygulamasından Vazgeçilmelidir

Yukarıdaki paragraflarda ifade edildiği gibi, yayın içeriklerinin sorumluluğu, programın yapımcısından ve sunucusundan daha fazla yayın kuruluşuna aittir. Ayrıca programın yapımcısı ve sunucusu üzerinde “istihdam edenin sorumluluğu” bulunmaktadır. Programa yaptırım uygulamasının bir sonucu olarak, 2002 – 2007 arası dönemde uygulanan yaptırımların % 82’si yalnızca “uyarı” ile cezalandırılmıştır. Bunun yanında birçok zaman, uzun yargı süreci nedeniyle – yaptırıma konu olan program yayından kaldırılmış olduğu için – “program durdurma” yaptırımı aynı saatte yayınlanan ilgisiz bir programa uygulanmaktadır. Bu nedenle, kanaatimizce, yaptırımların hedefi “yayıncı kuruluşlar” olmalıdır.

c. Basamaklı Yaptırım Uygulamasından Vazgeçilmelidir

Basamaklı yaptırım uygulamasında, yargıya intikal eden kararların uzun sürede çözüme kavuşması ve kimi zaman Üst Kurul'un yavaş çalışması gibi nedenlerle ikinci ve üçüncü basamak yaptırımlara çoğu zaman geçilememektedir. Basamaklı yaptırım uygulamasıyla ilgili diğer bir sorun da ikinci ve üçüncü basamaktaki cezaların orantısızlığıyla ilgilidir. Hatırlanacağı gibi, ulusal yayın kuruluşlarında aynı "yayın ilkesi"ni ikinci defa ihlâl eden programa "1 – 12 kez" program durdurma üçüncü defa ihlâl eden programa 125.000 YTL'den 250.000 YTL'ye kadar idarî para cezası uygulanmakta ve takip eden bir yıl içinde ihlâl'in tekrarı halinde bu ceza yüzde 50 oranında artırılmaktadır. Bu konuyla ilgili, Kanal D'de yayınlanan Kurtlar Vadisi dizisini örnek göstermek yerinde olacaktır. Dizinin yapımcıları¹⁴¹, dizinin gecede 4,5 milyon dolar kazandığını ifade etmektedir. Farklı bir söylemle, Kurtlar Vadisi'nin gecede yaklaşık 4,5 milyon dolar reklam geliri bulunmaktadır. Bu durumda, Kurtlar Vadisi'ne verilecek bir "program durdurma" ya da birkaç "program durdurma" yaptırımının üçüncü basamak yaptırım olan 250.000 YTL para cezasından çok daha ağır olacağını söylemek mümkündür. Oysaki ikinci basamak yaptırım üçüncü basamaktan daha hafif olmalıdır.

d. Yaptırımlar Yeniden Düzenlenmelidir

Önceki paragraflarda 33. maddede yer alan yaptırımların caydırıcı olmadığı ve bu durumun en önemli nedeninin 2002 yılında yapılan değişiklik olduğu açıklanmaya çalışıldı. Acaba 33. maddede hangi yaptırımların yer alması caydırıcılığı sağlayacaktır? Kanaatimizce, kısmen caydırıcı olsa da "yayın durdurma" yaptırımına ve 2002'den sonra uygulanmaya başlanan "program durdurma" yaptırımlarına başvurulmamalıdır. Bunun en önemli nedeni, özellikle ABD, Kanada ve Avrupa Birliği ülkelerinde rastlanmayan "yayın durdurma" yaptırımının "sansür" niteliğinde olması ve "kitle iletişim

¹⁴¹ Serim, a.g.e., s. 291.

özgürlüğü” ile bağdaşmamasıdır. Çünkü yayın içeriklerinden her ne kadar “yayın kuruluşları” sorumlu olsa da kamunun bilgi alma hakkı korunmalı, yayın kuruluşu farklı biçimde cezalandırılmalıdır. “Program durdurma” yaptırımını ise daha önce de belirtildiği gibi, kimi zamanlarda yaptırıma konu olan program yayından kaldırıldığında ilgisiz bir programın yayınının durdurulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle 33. maddede, program yerine yayın kuruluşuna uygulanacak dört farklı yaptırıma yer verilmelidir. “uyarı”, “para cezası”, “lisans süresinin kısaltılması” ve “lisans iptali” biçiminde düzenlenecek yaptırımlardan “uyarı” ve “para cezası” yaptırımları basamaklı olmamalıdır. Farklı bir söylemle, ihlâlin ağırlığına göre, “para cezası” ilk yaptırım olarak uygulanabilmelidir.

(1) Uyarı

33. maddede yer alacak “uyarı” (*warning*) yaptırımını, şu anki sistemde neredeyse hiç kullanılmayan “özür dileme” yaptırımını da içine alacak bir şekilde düzenlenmelidir. Bunun için Ofcom’un uygulamalarını referans almak gerekmektedir. Ofcom, “uyarı” veya özür dileme metinlerini ilgili yayın kuruluşunda günün çeşitli saatlerinde yayınlatmaktadır. Örneğin Ofcom ilgili kararında, Bloomberg LP isimli yayın kuruluşuna verilen uyarı metninin, söz konusu yayın kuruluşunda arka arkaya üç gün, saat 11.00’de yayınlanacağını belirtmiştir¹⁴². Kanaatimizce, Türkiye’de de “uyarı” yaptırımının etkisi buna benzer bir biçimde artırılmalıdır.

(2) Para Cezası

Ulusal yayın kuruluşlarına verilecek para cezaları (*financial penalty*), bu kuruluşların reklam gelirleri göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmeli ve miktarlar artırılmalıdır.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz. www.ofcom.co.uk.

(3) Lisans Süresinin Kısaltılması

Yayın kuruluşları için beş yıl olarak öngörülen lisans sürelerinin kısaltılması (*shorten the licence*), ilke ihlâllerinde (“a”, “b” ve “c” bentleri hariç) doğrudan uygulanan bir yaptırım olmamalıdır. Daha önce, yayın kuruluşları için yaptırımların kaydedildiği bir “karne” oluşturulması öngörülmüştü. Bu uygulamayla birlikte, belirli bir süre içerisinde, Üst Kurul’ca belirlenen “yaptırım sınırı”nı aşan yayıncıların lisans süreleri kısaltılmalıdır.

(4) Lisans İptali

Lisans iptali (*revoke the licence*), ihlâlin ağırlığına göre, yalnızca 4. maddenin “a”, “b” ve “c” bentlerinin ihlâllerinde ve “karne”lerinde Üst Kurul’ca belirlenen “yaptırım sınırı”nı aşan yayıncılara karşı uygulanabilmelidir. Ayrıca her iki yılda bir, en fazla ihlâlde bulunan iki yayın kuruluşu tespit edilerek bu kuruluşların lisansı iptal edilmeli, açılacak ihaleyle iki yeni yayın kuruluşuna frekans tahsis edilmelidir.

D. Yaptırım Uygulamasında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu’ndan Kaynaklanan Sorunlar

Ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarının reyting kaygısıyla yayın ilkelerini birçok defa ihlâl ettiği ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun’un yaptırımları düzenleyen 33. maddesinin “caydırıcılık” taşımadığı sonucuna bu bölümün önceki başlıklarında ulaşıldı. Bu başlıkta ise, 33. maddenin uygulanmasında RTÜK’ten kaynaklanan sorunlar irdelenmeye çalışılacaktır.

33. maddenin RTÜK tarafından uygulanmasında dikkati çeken ilk husus, ihlâlin gerçekleştiği tarih ile Üst Kurul tarafından yaptırım kararı alınan tarih arasındaki önemli farktır. Hatırlanacağı gibi, ulusal radyo ve televizyon kuruluşları, RTÜK tarafından 24 saat izlenmekte ve ihlâller bu şekilde tespit

edilmektedir. Ayrıca ihlallerin tespitinde, izleyici şikâyetlerinin kaydedildiği bir telefon hattı olan “RTÜK İletişim Merkezi” de rol oynamaktadır. Bu şekilde, yayın ilkelerini ihlâl ettiği düşünülen programlar için Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi uzmanları tarafından ihlâl gerekçesi ve ihlâl için öngörülen yaptırım içeren raporlar hazırlanmakta ve Daire Başkanı'nın da onayıyla bu rapor, dokuz kişiden oluşan Üst Kurul'a sunulmaktadır. Konu hakkında son karar, haftada en az bir kez toplanan Üst Kurul tarafından verilmektedir. Ancak aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi, bu süreç kimi zaman ciddi biçimde uzamaktadır¹⁴³ (bkz. Tablo – 1).

Tablo – 1: İhlaller ile RTÜK Kararları Arasındaki Tarihsel Fark

Yayıncı Kuruluş	Program Adı	İhlâl Tarihi	Üst Kurul Kararı
Show TV	Karar Anı	12.09.2002	08.01.2003
Show TV	Haber Özel	18.12.2002	07.05.2003
Flash TV	Ana Haber Bül.	23.09.2002	12.01.2003
Star	Deşifre	24.12.2002	07.05.2003
CNN Türk	Manşet	02.01.2003	21.05.2003
ATV	Magazin Keyfi	05.09.2002	08.01.2003
TGRT	Telekritik	10.01.2003	21.05.2003
Star	Hayatın İçinden	21.11.2002	30.04.2003
Kanal 7	Evlere Şenlik	30.11.2004	07.03.2005
Kanal D	Kadının Sesi	17.11.2004	09.02.2005
Kanal D	Arena	23.11.2004	05.07.2005
TV 8	Ana Haber Bül.	14.01.2005	27.01.2006
Star	A Takımı	12.05.2006	10.08.2006
ATV	İş Dünyası	09.10.2005	26.01.2006
TV 5	Ana Haber Bül.	18.06.2006	02.10.2006
Kanal 1	Kadınlar Matinesi	25.06.2006	02.10.2006
Alem FM	Matrak	15.09.2005	27.01.2006
Tatlises Radyo	Cenk ile Abuzer	30.09.2005	27.01.2006

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi çoğu zaman, ihlâlin gerçekleştiği tarih ile Üst Kurul'un yaptırım kararı aldığı tarih arasında dört –

¹⁴³ RTÜK, tarafından yayıncı kuruluşlara “program durdurma” ve “para cezası” yaptırımları uygulanabilmesi için, bir önceki kararın (örn. uyarı) yürütmesinin yargı tarafından durdurulmamış olması gerekmektedir. Eğer önceki karar hakkında yargı tarafından alınmış bir yürütmeyi durdurma kararı varsa, RTÜK, aynı programa aynı yayın ilkesinden tekrar yaptırım uygulamak için yargı kararını beklemek durumundadır. O nedenle tabloda yalnızca ilk yaptırım basamağı olan “uyarı” kararlarıyla ilgili örnekler yer verilmiştir.

beş aylık süreler bulunmaktadır. Bu durum, yaptırım uygulama sürecinin yavaş işlemesine neden olmaktadır. Ayrıca, “programa yaptırım uygulaması”nın geçerli olduğu sistemde, kimi zaman yaptırıma konu olan program yayından kaldırıldıktan sonra Üst Kurul tarafından yaptırım kararı alınmaktadır. RTÜK’ün süreci yavaş işletmesinin diğer bir sonucu da, yaptırım uygulamasında bir sonraki basamağa geçişin zorlaşması ve yayın kuruluşları üzerinde caydırıcılığın azalmasıdır. Kuşkusuz yerel ve bölgesel radyo ve televizyon kuruluşlarının varlığı da düşünüldüğünde, yüzlerce yayın kuruluşu hakkında birçok konuda karar alan RTÜK’ün, oldukça büyük bir iş yükü bulunmaktadır. Ancak tüm gün izlenme paylarında ilk sıralarda yer alan, dolayısıyla da toplum üzerinde önemli etkiye sahip olan ulusal radyo ve televizyonlara ilişkin kararların daha kısa sürede alınması gerekmektedir. Kanaatimizce, ihlâllere ilişkin raporların Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi uzmanları tarafından daha kısa sürede yazılması, gerekirse bunun için personel sayısının artırılması ve Üst Kurul’un, ulusal yayın kuruluşlarına daha fazla önem vererek, gerektiğinde haftada birkaç defa toplanarak, kararlarını mümkün olduğunca kısa sürede vermesi gerekmektedir.

Yayın İlkelerinin ihlâllerinin, RTÜK tarafından karara bağlanmasının geniş bir zaman dilimini kapsamasından farklı olarak diğer bir husus da yine aynı sorunla ilgilidir. Daha önce de belirtildiği gibi, 3984 sayılı Kanunun 33. maddesine göre yaptırım uygulaması, uyarı veya özür dileme, program durdurma ve para cezası olmak üzere basamaklı bir biçimde ilerlemektedir. Ayrıca “uyarı” dışındaki yaptırımlar için yayıncı kuruluşun savunması alınmaktadır. Ancak burada dikkat edilecek husus, “program durdurma” yaptırımı için yayıncı kuruluşun savunmasını almadan önce, “uyarı” kararının yayıncı kuruluşa tebliğ edilmiş olması gerektiğidir. Yine aynı şekilde, yayıncı kuruluşun “para cezası” yaptırımı için savunmasını almadan önce, “program durdurma” kararının söz konusu yayıncıya tebliğ edilmiş olması gerekmektedir. Örneğin, 10 Mayıs 2007 tarihinde bir yayın ilkesini ilk kez ihlâl eden program, 11 Mayıs 2007’de de aynı yayın ilkesini ihlâl ederse, bu ihlâllerin cezası, 10 Mayıs tarihli program için “uyarı”, 11 Mayıs tarihli

program için “program durdurma” olmamaktadır. Henüz 10 Mayıs tarihli program için Üst Kurul’dan karar çıkmadığı ve programın yapımcısına ve sunucusuna herhangi bir karar tebliğ edilmediği için yayıncı kuruluşa, 10 – 11 Mayıs 2007 tarihlerindeki yayınlarından dolayı “uyarı” verilmektedir. Böylece, Kanunda belirtilmemesine rağmen aynı programın farklı tarihlerdeki ihlalleri zorunlu olarak toplanmakta ve tek bir ihlâl olarak değerlendirilmektedir. Ancak buradaki asıl sorun, önceki paragrafta değinildiği üzere, RTÜK’ün ihlaller üzerinde geç karar vermesi ve bunun sonucu olarak birbirine uzak olan tarihlerdeki ihlallerin toplanarak tek bir ihlâl olarak değerlendirilmesidir¹⁴⁴ (bkz. Tablo – 2).

Tablo – 2: Farklı Tarihlerdeki İhlallerin RTÜK Tarafından Birleştirilmesi

Yayıncı Kur.	Program Adı	İhlâl Tarihleri
Kanal 6	Haber Dosyası	12 Ocak ve 23 Şubat 2005
CNN Türk	5N 1K	27 Ekim 2003 ve 26 Ocak 2004
TGRT	Sinema Kuşağı	5, 12, 19 Ocak ve 9, 16 Şubat 2004
Kanal 6	Sinema Kuşağı	24 Ocak ve 27 Şubat 2004
Show TV	Dizi Film	16 Mayıs ve 15 Haziran 2004
Show TV	Serap Ezgü ile Biz Bize	14 Nisan ve 11, 12 Mayıs 2005
Star	Deşifre	14 Eylül 2004 ve 12 Ekim 2004
Flash TV	Özel Hat	15 Şubat ve 12 Nisan 2005
Show TV	Sen Olsaydın	12 Ekim ve 10 Kasım 2004
Show TV	Gelinim Olur Musun?	30 Ekim 2004, 1, 25 Kasım 2004 ve 4, 6, 8 Aralık 2004

Tabloda yalnızca, yayıncıların savunmasının alınmadığı, “uyarı” yaptırımıyla ilgili örnekler yer verilmiştir. 10 farklı örnekten anlaşılacağı gibi

¹⁴⁴ **2005 Yılı Basın Bildirileri**, (Erişim) www.rtuk.org.tr, 2 Mayıs 2007; **2004 Yılı Basın Bildirileri**, (Erişim) www.rtuk.org.tr, 2 Mayıs 2007.

RTÜK, kimi zaman aynı programın bir buçuk, iki aylık aralıklarla gerçekleştirdiği aynı yayın ilkesine dair ihlalleri tek bir ihlâl olarak değerlendirmektedir. Bu uygulama da, Kanun'da yazan hükmü esneterek ve yaptırım uygulamasında bir sonraki basamağa geçişi zorlaştırarak, yaptırımların caydırıcılığını iyice azaltmaktadır. Bu nedenle, önceki sayfalarda da belirtildiği gibi RTÜK, yayın ilkelerinin ihlalleriyle ilgili kararları daha hızlı biçimde verecek bir yapıya kavuşmalıdır.

Yaptırım kararlarını geç alması ve buna bağlı olarak aynı programın farklı tarihlerdeki ihlallerini tek bir ihlâl saymasının dışında RTÜK'ten kaynaklanan diğer bir sorun, bir programın, bir yayın saatinde birden fazla yayın ilkesini ihlâl ettiği durumlarda, ilgili programa sadece tek bir yaptırım uygulamasıdır. Örneğin, daha önce “f” ve “i” bentlerinden uyarısı bulunan bir programın, aynı yayın saatinde “f” ve “i” bentlerini tekrar ihlâl etmesi durumunda, 3984 sayılı Kanununun 33. maddesine göre her yayın ilkesi tek tek değerlendirildiğinden “f” bendinden ayrı, “i” bendinden de ayrı program durdurma cezası alması gerekmektedir. Ancak RTÜK uygulamalarında durum böyle olmamakta ve bir programda yapılan farklı ihlâllere tek bir yaptırım uygulanmaktadır (bkz. Tablo – 3).

Tablo – 3: Aynı Programda Birden Fazla Yayın İlkesinin İhlâline RTÜK Tarafından Tek Yaptırım Uygulanması

Yayıncı Kuruluş	Program Adı	İhlâl Tarihi	İhlâl Edilen İlkeler	Uygulanan Yaptırım
Star	Süper Magazin	17.12.2005	“e” ve “z” bendi	1 Program Durdurma
Kral TV	Masal	30.06.2005	“t” ve “z” bendi	1 Program Durdurma
Show TV	Ana Haber Bülteni	13.09.2005	“v” ve “z” bendi	1 Program Durdurma

Kanal D	Sabah Sabah Seda Sayan	22.12.2005	“e” ve “z” bendi	Para Cezası (tek yaptırım)
ATV	Sabah Yıldızları	24.01.2006	“s” ve “z” bendi	1 Program Durdurma
Number One FM	Russian Girls	02.02.2006	“t” ve “z” bendi	1 Program Durdurma

Tablodan da anlaşılacağı gibi, aynı programda iki farklı yayın ilkesini ihlâl eden “Süper Magazin”, “Sabah Yıldızları”, “Masal” ve “Russian Girls” gibi programlara, 3984 sayılı Kanunun 33. maddesine göre her yayın ilkesi için en az bir “program durdurma” yaptırımı uygulanması gerekirken, iki ihlâl tek bir ihlâl olarak değerlendirilmiş ve bu programlara 1 “program durdurma” yaptırımı uygulanmıştır. Yine aynı şekilde, “para cezası”nın uygulanmasında da tek bir yayın ilkesinin ihlâl edildiği varsayımına dayanılmıştır. Ancak burada dikkati çeken husus, ihlâl edilen ilkelerin yaptırım uygulamasında birleştirilmesine rağmen, kayıtlara her ilke için ayrı ayrı yaptırım uygulanmış gibi geçirilmesidir. Örneğin, “v” ve “z” bendini 13.09.2005 tarihinde ihlâl eden Show TV Ana Haber Bülteni’ne, bu iki farklı ihlâle karşılık 1 “program durdurma” yaptırımı uygulanmasına karşın, her iki bentten de program durdurma yaptırımı uygulandığı varsayılmıştır. Dolayısıyla, ilgili program “v” ya da “z” bentlerinden birini tekrar ihlâl ettiğinde, “para cezası” yaptırımıyla karşı karşıya kalacaktır. Kanaatimizce RTÜK’ün, bir programın, aynı yayın saatinde ihlâl ettiği yayın ilkelerinin, uygulamada tek bir ihlâlmış gibi değerlendirilmesi, 3984 sayılı Kanunun 33. maddesine aykırıdır. Ayrıca bu uygulama caydırıcılığı da azaltmaktadır.

E. Yaptırım Uygulamasında Yargıdan Kaynaklanan Sorunlar

Türkiye’de, ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarına yayın ilkelerinin ihlâli nedeniyle yaptırım uygulamasında, yaptırımların caydırıcı olmaması ve

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'ndan kaynakların sorunların yanı sıra, yargıdan kaynaklanan sorunlar da önemli rol oynamaktadır.

Yayıncı kuruluşlar, RTÜK uygulamalarını yargıya götürme hakkını Anayasadan almaktadır. Anayasanın 125. maddesinin birinci fıkrası, *“idarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır...”* şeklinde düzenlenirken, aynı maddenin üçüncü fıkrası, *“idarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihinden başlar.”* ifadesini içermektedir. Bunun sonucu olarak, bir bağımsız idarî otorite olan RTÜK'ün, yayın ilkelerinin ihlâli nedeniyle yayıncı kuruluşlara 3984 sayılı Kanununun 33. maddesi gereğince uyguladığı, “uyarı”, “özür dileme”, “program durdurma”, “para cezası” ve “lisans iptali” gibi yaptırımların tümü için yargı yolu açıktır.

Kanaatimizce, RTÜK'ün verdiği kararlara yargı yolunun açık olması ve bu hakkın yayıncı kuruluşlar tarafından kullanılması, bu Kurumun yanlış uygulamalarına karşı bir güvence niteliğindedir. Böylece, bir sonraki başlıkta değinilecek olan “Yaptırım Uygulamasında Yayın İlkelerinden Kaynaklanan Sorunlar” da en aza indirgenecek ve bir anlamda RTÜK'ün keyfi uygulamalarının önüne geçilmiş olunacaktır.

RTÜK Hukuk Müşavirliği ve Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi çalışanlarının belirttiğine göre, özellikle 2002 sonrasında ulusal radyo ve televizyon kuruluşları, yayın ilkelerinin ihlâli nedeniyle uygulanan yaptırımların neredeyse tamamında, kararın iptali için yargıya başvurmaktadır. Bu bağlamda, yayıncı kuruluşlar, ilgili kararın kendilerine tebliğ edildiği tarihten 15 gün içerisinde İdare Mahkemesine başvurmakta ve Mahkemeler neredeyse başvuruların tamamında, kararın yürütmesini durdurup Üst Kurul'un savunmasını istemektedir. Ayrıca, dava sürecinde, konuyla ilgili bilirkişilerin de görüşlerine başvurulmaktadır. Türkiye’de, yargı sürecinin yavaş işlemesi de göz önüne alındığında, RTÜK'ün kararlarının uygulanması ya da iptali için önemli bir zaman diliminin geçmesi gerekmektedir (bkz. Tablo – 4).

Tablo – 4: Yargıya İntikal Eden RTÜK Kararlarının Uygulanması İçin Geçen Süre

Yayıncı Kuruluş	Program Adı	Yaptırım Kararının Yayıncıya Tebliğ Tarihi	Yaptırımın Uygulanma Tarihi
Kanal D	Ana Haber Bülteni	26.05.2003	11.12.2003
Kanal D	Beyaz Show	13.04.2005	30.09.2005
Star	Süper Magazin	08.12.2005	27.07.2006
ATV	Ya Şundadır Ya Bundadır	07.12.2005	03.10.2006
Kanal D	Beyaz Show	11.04.2006	30.03.2007

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi yargı sürecinin uzun bir süreyi kapsamaması, basamaklı yaptırım uygulamasında birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Bu sorunlardan ilki, yaptırım uygulama sürecinin uzaması sonucunda çoğunlukla ilgili programın yayından kaldırılmış olması ve yaptırımların aynı yayın kuşağındaki ilgisiz programlara uygulanmasıdır. Yargı sürecinin uzamasıyla ilgili ikinci bir sorun da, yaptırım uygulamasında diğer basamaklara geçilmesinin çok uzun zaman dilimini kapsamamasıdır. Ayrıca, basamaklı yaptırım uygulaması nedeniyle dava sonuçlanıncaya dek Üst Kurul, ilgili programın aynı yayın ilkesini tekrar ihlâl etmesi durumunda yeni bir yaptırım uygulayamamaktadır. Örneğin, 10.10.2006'da Üst Kurul tarafından "uyarı" alan ve 10.12.2006'da bu kararın yürütmesini durdurtan bir yayın kuruluşunun dava sonuçlanıncaya dek aynı yayın ilkesini defalarca ihlâl etmesi durumunda RTÜK yeni bir yaptırım uygulamak için belki bir yıl sürecek dava sonucunu beklemek durumunda kalacaktır. Diğer bir ifadeyle, bir yayın ilkesini iki ay içinde üst üste iki kez ihlâl eden programa, her bir karar için yalnızca ortalama sekiz aylık yargı süreci göz önünde bulundurulduğunda (ağır işleyen RTÜK uygulamaları hariç), ikinci basamak

olan “program durdurma” yaptırımının uygulanması için iki yıla yakın süre geçmesi gerekmektedir. Aynı zamanda basamaklı yaptırım uygulamasının sakıncalarını gösteren bu hususlar, yaptırımların caydırıcılığını önemli oranda ortadan kaldırmaktadır.

Acaba, yargıdan kaynaklanan bu aksaklıklar nasıl çözülebilir? Kayış’a¹⁴⁵ göre, bu durumun çözümü için RTÜK kararlarına mahkeme nezdinde yapılacak itirazların en geç üç gün içinde sonuçlanması yönünde değişiklikler yapılmalıdır. Kanaatimizce de, hassas bir alan olan radyo ve televizyon yayıncılığının özel konumu unutulmamalı ve gerekirse yalnızca RTÜK’ün verdiği kararlara yönelik itirazlara bakan idarî mahkemeler kurulmalıdır. Yeni kurulacak bu mahkemelerde, psikologlar, sosyologlar, iletişim bilimcileri ve akademisyenler “danışma kurulu” olarak görev yapmalı ve bu kişiler, tarafsızlığı sağlamak amacıyla belli bir süre sonra değiştirilmelidir. Böylece süreç hem daha hızlı hem daha sağlıklı bir biçimde yürütülmüş olacaktır.

F. Yaptırım Uygulamasında Yayın İlkelerinden Kaynaklanan Sorunlar

1. Yayın İlkelerinin Sayıca Fazlalığı

Türkiye’de, özellikle 3984 sayılı Kanun bağlamında değerlendirildiğinde, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkelerinin sayısı konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Kejanlıoğlu, Adaklı ve Çelenk¹⁴⁶, 4. maddede yer alan yayın ilkelerinin sayısının çok fazla olduğunu savunarak, ASTS’nin sadece bir maddesinde (m.7) verilen ilkelerin, 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinde birçok farklı ilke biçiminde düzenlendiğini ifade

¹⁴⁵ Kayış, **a.g.e.**, s. 149.

¹⁴⁶ Kejanlıoğlu, Adaklı, Çelenk, **a.g.e.**, s. 123.

etmektedir. Benzer biçimde İlkiz¹⁴⁷ de, ard arda sıralanan yayın ilkelerin sayısının çok fazla olduğunu savunmaktadır.

İlk bakışta, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde bulunan yayın ilkelerinin sayısının 1994 – 2002 arasında 20, 2002 sonrası dönemde ise 23 olması fazla gibi gözükse de, çalışmanın ikinci bölümünden hatırlanacağı gibi, dünyanın çeşitli ülkelerinde de benzer uygulamalara rastlamak mümkündür. İngiltere’de Ofcom, 10 başlıkta yaklaşık 39 madde, Litvanya’da LRTK, 8 başlıkta yaklaşık 21 madde, ABD’de FCC, 3 temel ilke ve 7 başlıkta yaklaşık 15 madde, Kanada’da CRTC ise, 5 başlıkta 14 madde ile yayın ilkelerini düzenlemektedir. Ayrıca ASTS’nin, esas düzenlemeyi taraf devletlere bırakan ve yayıncılık alanının genel sınırlarını çizen bir “üst metin” olduğu ve *Sınırsız Televizyon Direktifi’nin 3. maddesinin birinci paragrafında “Üye Devletler, yargı yetkileri altındaki televizyon yayıncılarından, bu direktif tarafından düzenlenen konularda daha detaylı ve daha katı kurallara uymaları hakkında istekte bulunmakta serbesttirler.”* ifadesinin yer aldığı unutulmamalıdır.

3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan 23 yayın ilkesinden neredeyse tamamı, aynı şekilde yabancı ülkelerde de bulunmaktadır. Ancak üst metinlerde ve bazı ülkelerin düzenlemelerinde bulunmayıp 4. maddede yer alan birtakım yayın ilkeleri mevcuttur. Aşağıda, bu ilkelere kısaca değinilecektir.

Türkçe’nin korunmasını hedefleyen “h” bendi (Kanunun eski halinde “t” bendi), her ne kadar çalışmanın ikinci bölümünde yer verilen örnek ülkelerin yayın ilkeleri arasında yer almasa da, dünyanın bazı yerlerinde bu konuya ait düzenlemeler bulunmaktadır. Fransa’da, 1994’te çıkarılan Kanunla reklam panolarından film adlarına varıncaya kadar, kamuya yönelik bütün metinlerde ve medya dilinde yalnızca Fransızca kullanılması kabul edilmiş ve bu

¹⁴⁷ Fikret İlkiz, **Radyo ve TV Politikaları**, (Erişim) http://www.ivhp.org.tr/archive/2004_11_01_archive.htm, 24 Aralık 2006

düzenlemeye uymayanlara yüksek miktarda para cezası verilmesi öngörülmüştür. Yine aynı şekilde, Almanya’da yürürlükte bulunan “İmlâ Reformu”, haber ajanslarının ve gazetelerin, Almanca’nın kurallarına uygun olarak yayın yapmasını zorunluluk haline getirmiştir¹⁴⁸. Fransa ve Almanya’da olduğu gibi, 1990’lardan itibaren İngilizce’nin ve “kültürel deformasyon”un Türkiye’de de etkisini artırması, 3984 ve 2954 sayılı Kanunların yanı sıra, Basın Meslek İlkeleri ve Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri’nde de Türkçe’nin korunmasına yönelik düzenlemeler yapılmasını sağlamıştır.

Bazı yabancı ülke mevzuatlarında rastlanmayan ancak, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan diğer bir ilke ise, Türk millî eğitiminin genel amaçlarına aykırı yayın yapılmamasını hedefleyen “g” bendidir (Kanunun eski halinde “h” bendi). Maddenin, ilgili Yönetmelikteki açılımında ise, yayınların “bilime.... ve çağdaş düşünceye uygun” olması gerektiği belirtilmektedir. Bu madde ile ilgili, yayıncılara uygulanan yaptırımlara bakıldığında, yaptırıma konu olan yayınların birçoğunun “falcılık”, “büyücülük” gibi içeriklere yer verdiği ve doğaüstü olayları gerçekmiş gibi yansıttığı görülmektedir. Hatırlanacağı gibi bu içeriklerin engellenmesi gerektiği, İngiltere’de Ofcom’un “Yayın Kodları”nın “18 yaşından Küçüklerin Korunması” ile “Zarar ve Şiddet” başlıklı bölümlerinde farklı biçimlerde ifade edilmiştir.

3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer aldığı gerekçesiyle tartışılan, yayın kuruluşları tarafından fazlaca ihlâl edilen ve kimi AB ülkelerinin düzenlemelerinde bulunmayan bir yayın ilkesi de, bilgi iletişim telefonları yoluyla vb. yöntemlerle izleyicilere ikramiye verilmemesini öngören “p” bendidir (Kanunun eski halinde “r” bendi). Önceki başlıklardan hatırlanacağı gibi, “p” bendinin temel mantığı, 320 Sayılı Kanun hükmünde Kararname hükümlerine göre, çekiliş düzenleme hakkının Millî Piyango İdaresi’ne ait olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁴⁸ Şemsettin Gürpınar, “Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türkçe Kullanımının Yasal Boyutu”, **RTÜK İletişim**, Sayı 25, Eylül – Ekim 2001, s. 28 – 29.

4. maddede, yayınlarda “suç örgütlerinin korkutucu ve yıldırıcı özelliklerinin yansıtılmaması” olarak düzenlenen “y” bendi (Kanunun eski halinde bulunmuyor.), yalnızca Türkiye’ye özgü bir ilke olması bakımından önemlidir. Böyle bir maddeye, ABD ve diğer gelişmiş ülkelerde rastlanmamasının nedeni kanaatimizce bu ülkelerdeki köklü habercilik anlayışıdır. Hatırlanacağı gibi, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye yönelik olarak gerçekleştirilen terörist saldırılarda Amerikan televizyonları tarafından, halkı korkutacak, paniğe düşürecek görüntüler, kan, kopmuş insan parçaları ve ezik ceset görüntülerine yer verilmemiş, ölenlerin fenalık geçiren yakınları gösterilmemiş, kısacası terör yüceltilmemiştir¹⁴⁹. Ancak Türk televizyonları, birçok olayda olduğu gibi, Kasım 2003’te İstanbul’a yapılan bombalı saldırılarda ABD örneğinin tam tersi bir politika izlemiş, daha fazla reyting uğruna kopmuş insan parçalarını ve cesetleri açıkça göstermiş ve ölenlerin yaşam hikâyelerini duygu sömürüsüne yol açacak biçimde “drama”laştırarak terörün yegâne amacı olan “korkutma” ve “yıldırma” amacına istemeden de olsa hizmet etmişlerdir. Yine aynı şekilde, 22 Mayıs 2007 tarihinde Ankara’da yaşanan terör saldırısında, Kanal D Ana Haber Bülteni tarafından yaralıların tekrar tekrar gösterilmesinin yanı sıra kopmuş bir bacak görüntüsüne yer verilmiştir. Bu örneklerden yola çıkarak, “y” bendinin, yayın ilkeleri içinde yer almasının ve bu ilkeye aykırı yayınların RTÜK tarafından titiz bir biçimde takip edilmesinin, sansasyonel habercilik anlayışının egemen olduğu Türk medyası göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bu başlıkta son olarak değinilecek diğer bir yayın ilkesi, 4. maddenin “televizyonda bölünür ekran yoluyla ana program ile ilgili veya ilgisiz bilgiler veren konuları işleyen yayınlar yapılmaması...” şeklinde düzenlenen “r” bendidir. “r” bendi de, “y” bendi gibi yalnızca Türkiye’ye özgü olması bakımından önemlidir. Kanaatimizce, Kanuna böyle bir yayın ilkesinin

¹⁴⁹ “Dünya Terörle Tanıştı Yayıncılarımıza Dersler Var...”, **RTÜK İletişim**, Sayı 25, Eylül – Ekim 2001, s. 10.

eklenmesinin temel amacı, ilk yıllarda televizyon yayıncılarının özellikle reklam amacıyla, ekranda ilgisiz unsurlara fazlaca yer vermesidir.

Yabancı ülkelerde geçerli olan mevzuatların yanı sıra, Türkiye’de, 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu’nun 5. maddesinde 13 yayın ilkesi, Basın Konseyi’nde 16 Basın Meslek İlkesi ve Doğan Medya Gurubu’nda 20 tane etik ilke bulunduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Tüm bu örnekler göstermektedir ki, oldukça karmaşık bir alan olan yayıncılık alanı, “devletin korunması”, “çocukların ve gençlerin korunması”, “dürüstlük ilkesi”, “mahremiyetin korunması”, “şiddet” ve “cinsellik” gibi sakıncalı içerikleri önlemeyi amaçlayan yayın ilkeleriyle korunmalıdır. Bu nedenle yayın ilkelerinin sayıca fazla oluşu, kanaatimizce yaptırım uygulamasında herhangi bir sorun teşkil etmemektedir.

2. Yayın İlkelerinin Yapısı

Önceki başlıkta, 3984 sayılı Kanun’un 4. maddesinde yer alan yayın ilkelerinin sayıca fazla olduğu yönündeki eleştirilere yer verilmişti. Bu başlıkta ise, ilgili Kanunda yer alan yayın ilkelerinin ne şekilde formüle edildiği, ele alınacaktır.

İçel ve Ünver¹⁵⁰, yayın ilkeleri denilince, yayınların toplum üzerinde çeşitli yönlerden zararlı olmaması için kaçınılması gereken hususların anlaşılması gerektiğini belirtip, yayınların daha iyi ve daha yararlı olması için uyulması gereken esasların yerinin yayın ilkeleri olmaması gerektiğini belirtmiştir. 3984 sayılı Kanunun 2002’de yapılan değişiklikten önceki halinde “p” bendinde yer alan, “...yayın zamanlarının en az yarısının yerli yapımlara ayrılmasını sağlamak...” ilkesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. İçel ve Ünver’in eleştirisine örnek olarak 4. Maddenin şimdiki halinde yer alan “g” ve “h” bentleri de gösterilebilir. Yayınlarda, Türk millî eğitiminin genel amaçların

¹⁵⁰ İçel, Ünver, a.g.e., s. 407.

ve Türkçenin korunması, önceki başlıkta belirtildiği gibi yararlı birer “yayın ilkesi” olsa da, bu ilkelerde yer alan “... *millî kültürün geliştirilmesi*” ve Türkçenin, “*millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili halinde geliştirilmesinin sağlanması*” ifadeleri, “yayın ilkesi” olmanın ötesine geçmektedir. Bu durum, kanaatimizce, “g” ve “h” bentlerinin uygulanmasını zorlaştırarak, yayıncılara yerine getirilmesi güç olan yükümlülükler yüklemektedir. Zira, bu iki yayın ilkesi çerçevesinde düşünüldüğünde, “her programda” (örneğin bir futbol maçında) Türkçenin ve millî eğitimin genel esaslarının geliştirilmesinin ne şekilde mümkün olacağını kestirmek zordur.

3984 sayılı Kanununun 4. Maddesine yer alan yayın ilkelerinin bazılarının, 2002 yılında yapılan değişiklik sonucunda kategorileştiği dikkati çekmektedir. Örneğin, “ı” bendinde yer alan ve benzer nitelik taşıyan dört farklı ilkenin 2002 öncesinde üç farklı yayın ilkesi olarak (“j”, “l” ve “o” bentleri) düzenlendiği görülmektedir. Yine aynı şekilde, “j” bendinde dört farklı ilke ve “l” bendinde üç farklı ilke yer almaktadır. Kanaatimizce bu durum, her yayın ilkesinin farklı olarak ele alındığı bir yaptırım sisteminde, caydırıcılığın sağlanması açısından oldukça olumludur. Ancak böyle bir kategorileştirme yapılmadan önce, aynı maddeye eklenen farklı yayın ilkelerinin birbirine benzer nitelikte olmasına dikkat edilmelidir. Örneğin, “k” bendinde yer alan, “*Suçlu olduğu yargı kararı ile kesinleşmedikçe hiç kimsenin suçlu ilân edilmemesi veya suçluymuş gibi gösterilmemesi; kişileri suç işlemeye yönlendirecek veya korku salacak yayın yapılmaması.*” ifadesi, birbiriyle ilgisiz iki farklı yayın ilkesini içermektedir. Farklı bir söylemle, “k” bendinin ilk cümlesi, daha çok “ı” bendinin kapsamında düşünülebilecekken, ikinci cümlesi ise, özellikle “şiddet” ve “ayrımcılık” gibi konularla birlikte düşünülmektedir. Basamaklı yaptırım uygulaması göz önünde bulundurulduğunda bu durumun, “k” bendinde bulunan iki farklı yayın ilkesini ihlâl eden yayın kuruluşu açısından adaletsizlik yaratabileceği savunulabilir. Bu durumun nedeni, iki farklı yayın ilkesini ihlâl ettiği için iki farklı “uyarı” yaptırımını uygulanması gereken yayın kuruluşuna, şimdiki durumda bir “uyarı”

veya “özür dileme” ve arkasından “program durdurma” yaptırımını uygulanacak olmasıdır.

3984 sayılı Kanununun 4. maddesindeki yayın ilkelerinin yapısından kaynaklanan diğer bir sorun ise, bazı ifadelerin birden fazla yayın ilkesinde tekrar etmesidir. Örneğin, “ı” bendinde yer alan “...haberlerin soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olunmaksızın yayınlanmaması” ifadesi ile “ı” bendinde yer alan, “haberlerin yayınlanmasında tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerine bağlı olunması...” cümleleri büyük ölçüde aynı anlamı ifade etmektedir. Yine aynı şekilde, “d” bendinde yer alan “insanların dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri nedenlerle aşağılanmaması” ifadesi zaten “Kadınlara, güçsüzlere, özürülere ve çocuklara karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesi.” biçiminde düzenlenen “u” bendini kapsamaktadır. Bu duruma verilebilecek diğer bir örnek ise “b” ve “v” bentlerindeki benzer ifadelerdir. “v” bendinin ikinci bölümünde, yayınların ırkçı nefret durgularını kışkırtıcı nitelikte olmaması gerektiği savunulurken “b” bendi, “Toplumunu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi.” cümlesiyle aynı tür yayınları engellemeyi amaçlamaktadır. Bazı ifadelerin birden fazla yayın ilkesinde tekrar etmesinin, uygulamada birtakım sorunlara yol açabileceği açıktır. Bunlardan en önemlisi, birden fazla bente yazılmış yayın ilkesine hangi bentten yaptırım uygulanacağıdır. Örneğin haberlerin doğru olması ilkesini ihlâl eden bir yayının kuruluşuna, tek bir ilkeyi ihlâl ettiği için tek bir yaptırım uygulanması gerekmektedir. Ancak söz konusu yayının ilkesinin hem “ı”, hem de “ı” bentlerinde öngörülmesi nedeniyle, yayının kuruluşuna aynı ihlâl için iki farklı bentten yaptırım uygulanabilecektir. Kanaatimizce bu durum, yayıncı açısından adaletsizlik yaratacaktır. Bu konuyla ilgili diğer bir sorun ise, RTÜK’ün hatalı uygulamalarına olanak verebilecek nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, haberlerin doğru olması ilkesini ihlâl eden yayıncıya önce “ı” bendinden “uyarı”, aynı ihlâlin tekrarı halinde ise “ı”

bendinden tekrar “uyarı” verilmesi mümkündür (oysaki ikinci ihlâlde “ı” bendinden “program durdurma” yaptırımını uygulanması gerekir).

4. maddedeki yayın ilkelerinin yapısıyla ilgili olarak değinilecek son bir husus ise, birinci fıkrada yer alan “genel ahlâk” ifadesidir. RTÜK uzmanlarıyla yapılan görüşmede, ulusal televizyon kuruluşlarına birinci fıkranın ihlâli gerekçesiyle uygulanan 46 yaptırımın çok büyük bir çoğunluğunu “genel ahlâk”a aykırı yayınların oluşturduğu ifade edilmiştir. Hatırlanacağı gibi, benzer bir ilke olan ve Türk aile yapısını korumayı amaçlayan “e” bendi de ulusal televizyonlar tarafından en fazla ihlâl edilen yayın ilkelerinden bir tanesidir. Kanaatimizce, Kanunun 2002 değişikliğinden önceki halinde olduğu gibi bu “genel ahlâk” ifadesi “Türk aile yapısı”nı korumayı amaçlayan yayın ilkesinin içine konulmalıdır. Bu durum, benzer ilkeleri aynı maddede toplayarak yaptırım uygulamasını kolaylaştıracaktır.

Yukarıdaki eleştirilerden yayın ilkelerinin sayısının fazla olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Buradaki temel eleştiri, özellikle birden fazla yayın ilkesi içeren bentlerde tekrar niteliği taşıyan bazı ifadelere yöneliktir. Örneğin, yukarıda açıklandığı üzere aynı yayın ilkesinin tekrarlandığı “ı” ve “ı” bentlerinin içeriğinde, söz konusu yayın ilkesinin dışında ikişer farklı yayın ilkesi daha bulunmaktadır.

3. Yayın İlkelerinin Muğlâklığı

Türkiye’de, 3984 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, 4. maddede yer alan yayın ilkeleri, sınırları net çizilmediği ve dolayısıyla yoruma açık olduğu gerekçesiyle çok eleştirilmiştir.

Cankaya¹⁵¹, 4. maddede yer alan kimi kavramların uygulayanlara göre değişik biçimde yorumlanabileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, maddenin

¹⁵¹ Özden Cankaya, **Dünden Bugüne Radyo Televizyon**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, s. 103.

çeşitli bentlerinde yer alan “toplumun milli ve manevi değerleri”, “genel ahlâk”, “toplum huzuru” “toplumda nefret duyguları oluşturacak yayınlar” gibi kavramlar oldukça muğlâktır. Kejanlıoğlu, Adaklı ve Çelenk¹⁵² de, Cankaya’nın eleştirisine katılarak 4. maddede belirtilen yayın ilkelerinin birçoğunun muğlâk olduğunu ifade etmektedir. Güvenir¹⁵³ ise, Türkiye’nin kozmopolitlik şartlarını göz önünde bulundurarak yayın ilkelerinde belirtilen bazı hususların çeşitli toplum kesimleri tarafından farklı biçimde algılanabileceğine vurgu yapmıştır.

Çaplı ve Tuncel¹⁵⁴ ise, yukarıdaki eleştirileri biraz daha ileriye götürerek “genel ahlâk”, “toplum huzuru”, “Türk Aile Yapısı” gibi kavramların yanı sıra, “Türkiye Cumhuriyeti’nin varlık ve bağımsızlığı”, “Devletin ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” ve “Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayınların” da sınırlarının neler olduğunu kestirmenin güç olduğunu ve bu kavramların nesnellikten uzak bir noktada bulduklarını savunmaktadır.

Özellikle 2000’li yıllarda, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile siyasî ilişkilerinin gelişmesi sonucunda, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan yayın ilkelerine AB belgelerinde de atıfta bulunulmuştur. Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan 2002 yılı İlerleme Raporu’nda¹⁵⁵, özellikle 4. maddede yer alan “toplumun genel ve ahlâki değerleri” “Türk Aile Yapısı” gibi kavramların çok çeşitli yorumlara yol açabileceğinden bahsedilmiştir.

Yukarıdaki eleştirilere kısmen hak vermekle birlikte, radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkelerinin, gerek mevzuatlarda, gerekse etik kodlarda tamamen somut bir biçimde düzenlenmesi olanaksızdır. Bu durum, üzerinde oldukça fazla tartışılan ve nasıl yorumlanması gerektiğine, “En Fazla İhlâl Edilen Yayın İlkeleri” isimli başlıkta değinilen “Türk aile yapısı” kavramıyla da ilgili değildir. Örneğin, neredeyse tüm dünyada radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen metinlerde yer

¹⁵² Kejanlıoğlu, Adaklı, Çelenk, a.g.e., s. 123.

¹⁵³ Murat Güvenir, **Yeni Radyo ve Televizyon Yasası Paneli**, Ankara, 1994, s. 50.

¹⁵⁴ EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi, s. 123.

¹⁵⁵ **Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, Ekim 2002

alan "çocukların ve gençlerin fiziksel zihinsel ve ahlâki gelişimini olumsuz yönde etkileyecek yayınlar" ifadesinde "fiziksel", "zihinsel" ve "ahlâki" gelişimden ne anlaşılması gerektiği ve hangi yayınların bu nitelikteki gelişimleri olumsuz yönde etkileyeceği bile net olarak açıklanamamıştır. Kaldı ki böyle bir maddeyi tamamen somut bir biçimde tanımlamak, kanaatimizce olanaksızdır. Ayrıca çalışmanın ikinci bölümünde İngiltere örneğinden de hatırlanacağı gibi, Ofcom'un yayın kodları her ne kadar somut olarak görünse de, yayınlarda ihlâl olup olmadığını değerlendirmek için başvuru "kontekst" kavramı, ilgili yayın ilkesinin anlam sınırını genişleterek Ofcom'a çok geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır.

Yukarıdaki görüşe benzer bir biçimde Vural¹⁵⁶, her ne kadar yoruma açık olsalar da yayın ilkelerini somutlaştırmanın güç olduğunu belirtmektedir. Bunun en temel nedeni, binlerce çeşit program içeriğine sahip bir alanda net ölçütler konma olasılığının bulunmamasıdır. Örneğin "doğruluk" ilkesi bile birçok yorum farkını içinde barındırmaktadır.

3984 sayılı Kanunda öngörülen yayın ilkeleri düşünüldüğünde, bir yayın ilkesinden ne anlaşılması gerektiği ve o yayın ilkesinin nasıl yorumlanacağı, "kanuna tâbi olan yayıncılar", "kanunu uygulayanlar" ve "yargı kuruluşları" tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda ilk olarak, Türkiye'deki radyolarda ve televizyonlarda görev yapan, yapımcılar, programcılar, sunucuların (yayın mensupları) ve daha geniş düşünüldüğünde bu kişileri istihdam eden yöneticilerin, kanunda yer alan yayın ilkelerini nasıl yorumladığı ve yayın içeriklerini bu yayın ilkeleri karşısında ne şekilde düzenlediğine bakılmalıdır. Ulusal televizyonlarda en fazla ihlâl edilen yayın ilkelerinden biri olan "temel insan haklarını ve insan onurunu korumayı" amaçlayan "s" bendinin özellikle ana haber bültenlerinde oldukça özgürlükçü bir biçimde yorumlanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

¹⁵⁶ Vural, a.g.e., s.159.

Kanunda yazan yayın ilkesinin yorumlanmasında, "kanuna tâbi olan yayıncılar"dan sonra "kanunu uygulayanlar" gelmektedir. RTÜK bağlamında düşünüldüğünde, Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi'nde günün 24 saati ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarını izleyenler, bu kişilerin gerekli gördüğü noktalarda yayın ilkelerine aykırı hususların olup olmadığını tespit eden ve ilke ihlallerini rapor haline getiren uzmanlar ile uzmanların yazdığı raporlar hakkında son kararı veren Üst Kurul üyeleri, "kanunu uygulayanlar"ı oluşturmaktadır. Bu üç mekanizma, Türk halkının tahammül sınırını da göz önünde bulundurarak (izleyici şikayetlerinden de yola çıkarak), yayın ilkelerine bir yorum getirmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, her ne kadar "Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik"te yayın ilkeleri, 3984 sayılı Kanuna göre daha kapsamlı bir biçimde ele alınsa da, RTÜK'ün, İngiltere'de Ofcom'un "Yayın Kodu" gibi çok kapsamlı bir çalışması bulunmamaktadır. Kuşkusuz yayın ilkeleriyle ilgili çıkarılacak kapsamlı bir kitapçık, "kanunu uygulayanlar"ın ve "kanuna tâbi olan yayıncılar"ın işini oldukça kolaylaştıracaktır.

Yayın ilkelerinin yorumlanmasında söz sahibi olan diğer bir unsur ise "yargı kuruluşları"dır. Önceden de belirtildiği gibi, ulusal radyo ve televizyon kuruluşları, yayın ilkelerinin ihlâli nedeniyle uygulanan yaptırımların neredeyse tümü için yargı yoluna başvurmaktadır. Dolayısıyla, dava dosyasını inceleyen bilirkişilerin raporları ve İdare Mahkemesi yargıçlarının gerekçeli kararları, bir bakış açısını temsil etmekte ve bu kararlar, benzeri durumlar için emsal teşkil etmektedir.

Türkiye'de 3984 sayılı Kanunun yürürlüğe girip RTÜK'ün kurulmasının üzerinden 13 yıl ve bazı yayın ilkelerinin değiştiği tarih olan 2002'den bu yana beş yıl geçmiştir. Bu süre içinde yayıncıların tutumu, RTÜK'ün kararları ve yargı kararlarının ışığında, yayın ilkelerinin nasıl anlaşılacağına dair ortak bir görüşün olması gerektiği savunulabilir. Yukarda sayılan üç değişken içinde, özellikle "yargı kuruluşları", kanaatimizce RTÜK'ün keyfi uygulamalarını engelleyecek en büyük güvence niteliğindedir. Ayrıca, yayın ilkelerinin ihlâli

nedeniyle yargıya intikal eden tüm davalarda, psikologlardan ve iletişim konusunda uzmanlaşmış akademisyenlerden oluşan bilirkişi heyetlerinin görüşüne başvurulduğu da unutulmamalıdır. Tüm bunlardan yola çıkarak, yayın ilkelerinin yorumlanmasında birden fazla değişken olduğunu ve yaptırım uygulamasında, Kanunda yazan ifadelerin tek başına belirleyici olmadığını belirtmek mümkündür.

II. 2954 SAYILI “TÜRKİYE RADYO VE TELEVİZYON KANUNU”NDA ÖNGÖRÜLEN YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ VE YAPTIRIM UYGULAMASINDA ORTAYA ÇIKAN SORUNLAR

A. Genel Olarak

TRT Kurumu, yayın ilke ve esaslarının ihlâli bakımından özel yayıncılardan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bu durumun en temel nedeni, TRT'nin bir “okul” olarak kabul edilmesi, özel radyo ve televizyonlarda çalışmakta olan yayıncı ve gazetecilerin birçoğunun bu kurumda yetişmeleridir. Bu bağlamda, TRT Kurumu'nun, kendi kuruluş Kanunu olan 2954 sayılı Kanunda öngörülen yayın ilke ve esaslarına (m.5) olabildiğince uyduğunu söylemek mümkündür.

Yayın ilke ve esaslarının TRT Kurumu'ndan ziyade, özel radyo ve televizyonlarda ihlâl edilmesinin diğer bir nedeni de, kanaatimizce, TRT'nin bir kamu kuruluşu olması ve bu kurumda çalışan yayıncı, program yapımcısı, sanatçı, sunucu, spiker, vb. kişilerin birer Devlet Memuru olmaları; bu statüleri dolayısıyla giyim – kuşam, hareket, söz vb. bakımlardan daha ölçülü davranmak zorunda kalmalarıdır. Oysa bu kişilerin, daha sonra özel radyo ve televizyon kuruluşlarına geçmekle, reyting kaygısının da etkisiyle ve bu statülerinden ayrılmış olmanın verdiği rahatlıkla daha esnek davrandıkları görülmektedir. Bu da, yayın ilke ve esaslarının özel radyo ve televizyonlarda daha fazla ihlâl edilmesi sonucunu doğurmaktadır.

B. TRT Kurumu Yayınlarının RTÜK Tarafından Denetlenmesi, Yaptırım Uygulaması ve Ortaya Çıkan Sorunlar

Önceki bölümde de ifade edildiği gibi, 3984 sayılı Kanununun 35. maddesi gereğince kurum içi denetim haricinde, TRT Kurumu yayınları, 20.04.1994'ten, 15.05.2002 tarihine kadar, tüm özel radyo ve televizyon kuruluşlarında olduğu gibi RTÜK tarafından denetlenmiştir.

Sekiz yıllık süre içinde, RTÜK tarafından TRT Kurumu'na dört farklı yaptırım uygulanmıştır. TRT'ye ilk olarak, 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinin, *“kişi ya da kuruluşları eleştiri sınırı ötesinde küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliğinde yayın yasaklarına”* uyulmasını düzenleyen “j” bendini ihlâl ettiği gerekçesiyle 15.06.1994'te “uyarı” yaptırımı uygulanmıştır. Üst Kurul, 14.07.1994'teki toplantısında TRT'ye, yayınların *“demokratik kurallar çerçevesinde, kamunun siyaset, eğitim ve kültürel alandaki beklentilerine cevap verecek şekilde, demokratik gruplar ve siyasî partiler arasında fırsat eşitliğinin sağlanması esasına”* uygun olması şeklinde düzenlenen “s” bendine aykırı yayın yaptığı gerekçesiyle tekrar “uyarı” yaptırımı uygulamış ve son olarak, “i” bendinde belirtilen, *“yayınlarda adalet ve tarafsızlığa, yasalara saygılı olma esasına”* aykırı yayın yapan Kuruluş, 20.07.1994'te yeniden uyarılmıştır.

Yukarıdaki üç uyarı yaptırımının haricinde, TRT Kurumu açısından asıl sorun yaratan konu, “s” bendinin tekrar ihlâl edilmesi olmuştur. 24 Aralık Genel Seçimleri öncesi yayınlanan *“Ulusa Sesleniş”* adlı programda, “s” bendi yeniden ihlâl edilmiş ve RTÜK'ün 24.11.1995 tarihli kararıyla, 3984 sayılı Kanununun 35. maddesi gereği TRT Yönetim Kurulu düşmüştür. 35. maddenin ne kadar ağır bir hüküm içerdiği, bu örnekle açık bir biçimde görülmektedir. Her ne kadar TRT'nin, “kamu yayın kuruluşu” olmanın verdiği ağırlıkla diğer yayın kuruluşlarına göre çok daha sorumlu davranması gerekse de, aynı yayın ilkesini iki kez ihlâl ettikten sonra Kurumun “yönetim kurulu”nun düşmesi kanaatimizce son derece ağırdır. Bu bağlamda, o

dönemde, aynı yayın ilkesini iki defa ihlâl eden yayın kuruluşlarının çok büyük bir bölümüne yalnızca bir gün “yayın durdurma” yaptırımını uygulandığını hatırlatmak da yerinde olacaktır.

Günümüzde halen herhangi bir Kanunla düzenlenmemesine rağmen, Anayasa'nın 133. maddesinde, “*Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır*” ifadesiyle özerkliği tanınan TRT'nin, başka bir özerk kuruluş (bağımsız idarî otorite) tarafından düzenlenmesinin ne şekilde meşru olduğu, o dönemde önemli bir tartışma konusu olmuştur¹⁵⁷.

TRT'nin RTÜK karşısındaki konumuyla ilgili hukukî tartışmaların yanı sıra, somut verilerle birtakım varsayımlarda bulunmak sorunun çözümü bakımından daha faydalı olacaktır. Bunlardan ilki, 35. maddenin uygulanması sonucunda TRT'nin önemli bir temsil sorunuyla karşı karşıya kalabilme durumudur. Bunun en önemli nedeni, sık aralıklarla “Kamu Yayın Kuruluşu”nun yönetiminin düşebileceği ve Kurumun kısa sürelerle de olsa yönetimsiz kalabileceği düşüncesidir. Bu süreçte oluşacak itibar kaybı ise durumun farklı bir boyutudur.

Yönetim Kurulu'nun düşmesi haricinde, TRT Kurumu'na RTÜK uygulanması söz konusu olabilecek diğer yaptırımlar da önemli tartışmalara açık olacaktır. Örneğin, bir “kamu yayın kuruluşu”na “yayın durdurma” veya “program durdurma” gibi yaptırımların uygulanması zaten mümkün olmamakla birlikte, “para cezası” uygulamanın da pek mantıklı olacağı söylenemez. Bunun en önemli nedeni, TRT'nin bütçesinin önemli bir kısmının zaten devletten beslenmesidir. Yine aynı şekilde, TRT için “lisans süresinin kısaltılması” ve “lisans iptali” gibi yaptırımların da gündeme gelmesi söz konusu değildir.

¹⁵⁷ Işık, a.g.e., s. 234.

Yukarıdaki nedenlerden dolayı, TRT'nin, günümüzde olduğu gibi kendi kendini denetlemesi ve herhangi bir bağımsız idarî otoritenin kontrolüne tabi olmaması, kanaatimizce uygun olacaktır.

C. TRT'de “Yayın Esasları”nın İhlâli ve Ortaya Çıkan Sorunlar

Özel radyo ve televizyon kuruluşlarıyla kıyaslandığında, yayın ilke ve esaslarına mümkün olduğunca uyulmaya çalışılsa da, TRT'de de kimi zaman yayın ilkelerinin ihlâl edildiği görülmektedir. Ancak bu ilke ihlâllerinin haricinde, TRT'nin bazı yayın içerikleri sürekli tartışılmıştır. Bu durumun en önemli nedeni, TRT'nin Anayasa'da özerkliği tanınsa da, Kanunda yer alan bir özerkliğin bulunmaması, bütçesinin devlete bağımlı olması ve Türkiye'de hala tam olarak yerleşmemiş demokrasi anlayışıdır. Bunların sonucu olarak, başından beri TRT'nin yayınları kurum içi denetimin haricinde çeşitli siyasî görüşlerin etkisi altında kalmaktadır. Farklı bir söylemle, TRT'de çoğu zaman kurum içi denetimin bir önemi kalmamakta ve 2954 sayılı Kanunun 5. maddesinde “Yayın Esasları” başlığıyla yer alan hükümlerin ihlâl edilmediğine TRT dışındaki güçler karar vermektedir.

Aşağıda, çeşitli zaman dilimlerinde TRT'de yayınlanan ve yayın ilke ve esaslarına uymadığı gerekçesiyle gündeme gelen programlardan birtakım örnekler verilecektir.

Örnek – 1

İsmail Cem'in başkanlığı döneminde, yönetmen Metin Erksan'a ısmarlanan ve beş bölümden oluşan “Beş Hikâye” adlı dizinin ilk filmi, “*Müthiş Bir Tren*” 21 Aralık 1975 gecesini “*prime time*”da yayınlanmış ancak film, anlaşılmaz olduğu gerekçesiyle ertesi gün basında eleştirilere uğramıştır. İlerleyen günlerde, dizinin ikinci ve üçüncü bölümleri de yayınlanmış ancak bir gazetede bu filmler hakkında yayınlanan makale, önemli tartışmalar yaratmıştır. Bu durumun nedeni, “*Müthiş Bir Tren*” adlı filmin Kızıltoprak Tren

İstasyonunda çekilmesi ve filmdeki bir karakterin “kızıl” hastalığından ölmesidir. Makaleye göre bu unsurlar komünizmi çağrıştırmaktadır. Eleştiriler sonucunda dizinin son iki bölümü yayından kaldırılmış ancak daha sonra tekrar yayınlanmıştır¹⁵⁸.

Bu örnek, TRT'nin yaşadığı bağımsızlık sorununun açık bir örneğidir. Kuruluşun iç denetiminden sorunsuz bir biçimde geçen “*Beş Hikâye*”, Soğuk Savaş Döneminin düşünce yapısının etkisiyle, basında çıkan eleştiriler ve tepkiler nedeniyle yayından kaldırılmıştır.

Örnek – 2

Cengiz Taşer'in başkanlığı döneminde, TRT Yönetim Kurulu'nun kararıyla Atatürk'ün 100. doğum yılında gösterilmek üzere bir Kurtuluş Savaşı dizisinin yaptırılması kararı alınmış ve bu karar doğrultusunda yönetmen Halit Refiğ, Kemal Tahir'in “*Yorgun Savaşçı*” adlı romanından sekiz bölümlük bir dizi gerçekleştirmek için çalışmalara başlamıştır. Ancak bu dizinin çekilmesi kurum içinde ve dışında, farklı siyasî görüşlerin yoğun tepkisini çekmiş ve dizi, 1983'te yakılmak suretiyle ortadan kaldırılmıştır¹⁵⁹.

Daha sonraları çok tartışılan bu örnek de, TRT'nin kararlarında bağımsız olmadığına göstergesidir.

Örnek – 3

“Curcuna 83” adlı eğlence programı, denetçinin, denetim ilkeleri açısından yayına uygun olmadığı yönünde verdiği rapora rağmen yayınlanmış ve ortaya çıkan tepkiler nedeniyle 26 Ocak 1983'te Devlet Bakanı'nın isteğiyle yayından kaldırılmıştır. Ancak bu olayın sorumlusu

¹⁵⁸ Serim, a.g.e., s. 96 – 97.

¹⁵⁹ Serim, a.g.e., s. 100.

olarak, programın yayınlanmaması gerektiğini belirten denetçi gösterilmiş ve bu kişi cezalandırılmıştır¹⁶⁰.

Örnek – 4

18 Temmuz 1989 gecesi yayınlanan “Yasak Oyunlar” adlı film, bitimine 15 dakika kala, Genel Müdür’ün emriyle yayından kaldırılmıştır. Hıristiyanlık propagandası yaptığı gerekçesiyle yayından kaldırılan film için bir gazetecinin savcılığa başvurması üzerine, olayı üstlenen Televizyon Daire Başkanı hakkında ceza davası açılmıştır. 1990 yılında sonuçlanan davada, Televizyon Daire Başkanı beraat etmiş ve karar metninde şu ifadeler yer almıştır: *“Laik bir ülkede, bazı vatandaşların tepkileri üzerine her türlü denetimden geçmiş bir filmin yayından kaldırılması, olmaması gereken bir davranış olmakla birlikte, kurumlar tepkilere göre değil, belirlenmiş ilkelere göre yönetilmelidir.”*¹⁶¹

Yargı kararından da anlaşılacağı gibi, bu örnekte de TRT’nin “Yayın Esasları” ve “denetim mekanizması” ikinci plana atılmıştır.

Yukarıdaki dört örnek, her ne kadar özel yayın kuruluşlarına oranla daha ilkeli yayın yapsa da, TRT için 2954 sayılı Kanunda belirtilen “Yayın Esasları”nın (m.5) ve çalışmanın üçüncü bölümünde açıklanan kurum içi denetimin fazla bir önemi olmadığını göstermektedir. Çünkü “Yayın Esasları” ve denetim mekanizması birçok zaman hiçe sayılmakta, devletin üst kademelerinde görev yapan kişiler kimi zaman, adeta bir “yargı merci” gibi kararlar verebilmekte ve kurum içi denetimi hiçe saymaktadırlar.

Bu örneklerden hareketle, TRT için yaptırım uygulamasında ortaya çıkan temel sorunun, siyasî güçlerin müdahalesi sonucunda kurum içi denetim mekanizmasının saf dışı bırakılması olduğu söylenebilir.

¹⁶⁰ Serim, a.g.e. s. 125.

¹⁶¹ Serim, a.g.e. s. 158.

Kanaatimizce bu durumun önlenmesi için, kitle iletişim araçlarının demokratik hayatın temel gereklerinden biri olduğunun bilincinde olmak ve her ne kadar “kamu yayın kuruluşu” olsa da bu kurumu devlet müdahalesinden soyutlamaktır. Bunun için de ilk önce, TRT’ye 2954 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklerle özerklik tanınmalıdır.

III. ETİK KURALLAR OLARAK YAYIN İLKELERİNİN İHLÂLİ

A. Özdenetim Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli

Çalışmanın bu bölümünde, mevzuatta yer alan yayın ilkelerinin ihlâli ve yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar üzerinde kapsamlı bir biçimde durulmaya çalışıldı. Bu başlıkta ve bir sonraki başlıkta ise, Türkiye’de yayın ilkelerinin ihlâli bakımından özdenetim uygulamalarına değinilecektir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de ifade edildiği gibi, Türkiye’de etik ilkeler oluşturup, yayın kuruluşlarının bu ilkelere uyup uymadığını takip eden ve gerektiğinde moral yaptırım uygulayan tek özdenetim kuruluşu Basın Konseyi’dir. O nedenle, bu başlıkta özdenetim kuruluşu olarak yalnızca Basın Konseyi’nin uygulamaları ele alınacaktır.

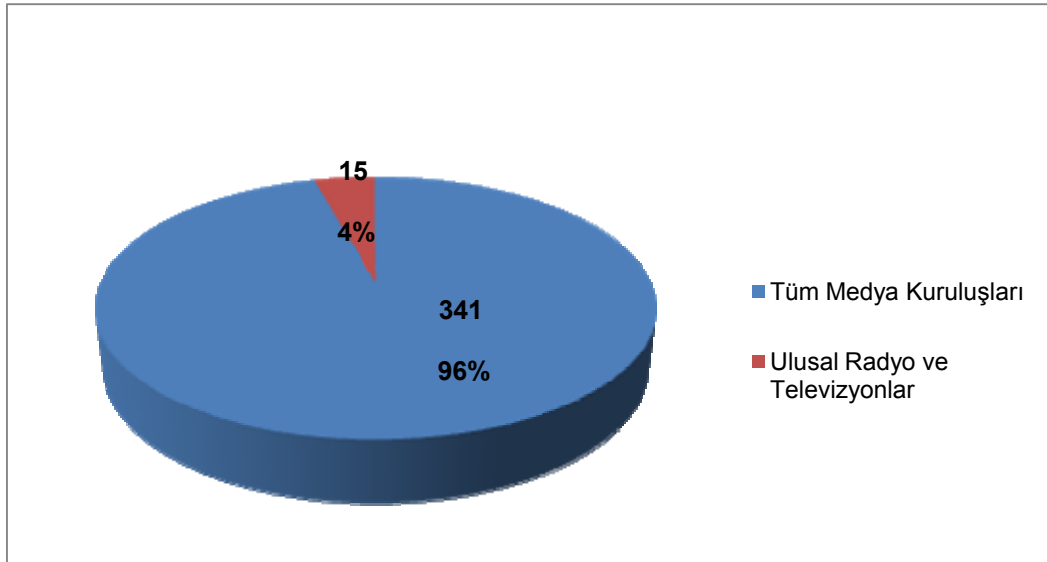
1. Basın Meslek İlkelerinin İhlâli

Yayın ilkelerinin, özellikle son beş yıl içinde ulusal televizyon kuruluşları tarafından “reyting kaygısı” nedeniyle çok yoğun bir biçimde ihlâl edilmesi, aynı zamanda Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığı alanında oturmuş bir özdenetim anlayışının olmadığına göstergesidir. Acaba Basın Konseyi, yayıncılık alanındaki özdenetimin neresinde bulunmaktadır?

Henüz Türkiye’de özel radyo ve televizyon yayıncılığının başlamadığı yıllarda kurulan Basın Konseyi, adından da anlaşılacağı “yazılı basın” ve

“gazetecilik faaliyetleri”ni esas alan bir yapıda oluşturulmuştur. Ancak, 1990’larla birlikte radyo ve televizyon yayıncılığının başlaması ve zamanla internet gazeteciliğinin yaygınlaşması ile Konsey, “Türkiye’de yayınlanan yazılı, sözlü ve görüntülü tüm basın (medya) organları” ve “İnternet yayıncılığı yoluyla hizmet veren tüm kitlelesel iletişim organları”nın¹⁶² da gazetecilik faaliyetlerinden sorumlu hale gelmiştir.

Her ne kadar, tüm medyanın gazetecilik faaliyetleri üzerinde söz sahibi olduğu iddia edilse de, 1 Ocak 1996 – 1 Temmuz 2007 yılları arasında Basın Konseyi, ulusal radyo ve televizyonlar hakkında yalnızca 15 yaptırım uygulamıştır¹⁶³. Söz konusu yaptırımların 12’si ulusal televizyon kuruluşlarına, 3’ü ise ulusal radyo kuruluşlarına yönelik olmuştur. Ulusal televizyon kuruluşlarına uygulanan yaptırımların 8’i “uyarı” 4’ü “kınama” olurken, ulusal radyo kuruluşlarına 3 “kınama” yaptırımı uygulanmıştır. Basın Konseyi, radyo ve televizyonların haricinde çok büyük bir kısmı yazılı basına yönelik 341 tane “uyarı” ve “kınama” yaptırımı uygulamıştır (bkz. şekil – 10).

Şekil – 10: 1996 - 2007 Arasında Basın Konseyi'nin Ulusal Radyo ve Televizyonlar Hakkında Verdiği Kararların Tüm Kararlar İçindeki Yeri

¹⁶² Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri, (Erişim) <http://www.basinkonseyi.org.tr/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=68>, 4 Temmuz 2007.

¹⁶³ ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.basinkonseyi.org.tr>

Basın Konseyi, radyo ve televizyon kuruluşlarının yalnızca gazetecilik faaliyetleri üzerinde özdenetim yetkisine sahip olsa da, 11 yıl içinde radyo ve televizyonlar hakkında verilen kararların oldukça az olduğu dikkati çekmektedir. Hatırlanacağı gibi, bu bölümün “Yayıncıların Reyting Kaygısı” başlığında, son beş yılda, ulusal televizyonlar tarafından yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden program türlerinden birinin “ana haber bültenleri” olduğu ifade edilmişti. Neredeyse tamamı Basın Konseyi’nin üyesi olan ulusal televizyon kuruluşlarının RTÜK verilerine göre, ana haber bültenlerinde gerçekleştirdiği ihlâllerin, bu kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen toplam ihlâl sayısının % 10’u gibi bir oranı kapsadığı düşünülürken, Konsey’in özellikle televizyon kuruluşlarının “gazetecilik faaliyetleri” üzerinde etkisiz kaldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Basın Konseyi’nin ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarının “gazetecilik faaliyetleri” üzerinde etkisiz kalmasının en önemli nedeninin, Konsey’in birçok konuda re’sen harekete geçme yetkisinin bulunmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Sadece ilgili haber veya yayından zarar gören kişilerin şikâyeti üzerine harekete geçebilen Basın Konseyi, genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici, gazetecilik mesleğini özel amaç ve çıkarlara alet edici, şiddet ve zorbalığı özendirici yayınlarda doğrudan harekete geçip karar alabilme yetkisine sahip değildir¹⁶⁴. Her ne kadar, 22 Nisan 2000’de Konsey Sözleşmesi’nde, “*basın mesleğinin, ahlâka aykırı özel çıkarlara alet edildiğine ilişkin olarak yazılı, sözlü, görüntülü basına topluca yöneltilen iddiaları başvuru beklemeden araştırmak*” şeklinde bir değişiklik yapılmış olsa da, kanaatimizce bu değişiklik oldukça sınırlıdır.

Basın Konseyi’nin ulusal radyo ve televizyon kuruluşları ile ilgili olarak 11 yılda verdiği karar sayısının yalnızca 15 olması, kararların caydırıcı olup olmadığı yönünde tartışma yapmanın yersizliğini de ortaya koymaktadır.

¹⁶⁴ İçel, Ünver, a.g.e., s. 251.

Ancak asıl üzerinde durulması gereken husus, Konsey'in yapısıyla ilgilidir. Basın Konseyi her ne kadar "tüm" medyada özdenetimi sağlamayı hedeflese de, faaliyetlerinin çok büyük bir bölümünün yazılı basın üzerine olduğu görülmektedir. Zaten bağışlar ve üyelerin yıllık katılım paylarıyla ayakta duran bir özdenetim kuruluşundan "tüm" medya organlarını gözlemesini beklemek, fazla iyimserlik olacaktır. Hatırlanacağı gibi, önemli bir bütçeye sahip olan RTÜK bile, yerel ve bölgesel yayın kuruluşları bir yana ulusal radyo kuruluşlarını bile sağlıklı bir biçimde izlemekte sıkıntılar yaşamaktadır.

Kanaatimizce, Türkiye'de radyo ve televizyon yayıncılığında özdenetimi sağlamanın en temel yolu, Kanada'da görev yapan Yayın Standartları Konseyi gibi yalnızca haberle sınırlı kalmayarak tüm program türlerini denetleyen, saygın bir özdenetim kurulu oluşturmaktır.

B. Yayın Kuruluşları Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli

1. Doğan Medya Grubu Tarafından Oluşturulan Yayın İlkelerinin İhlâli

Doğan Medya Grubu, Türkiye'de yayın ilkeleri oluşturup özdenetimi sağlamaya çalışan tek yayın grubudur. Ancak uygulamaya bakıldığında, 2002 yılında yayınlanan ilkelerin özdenetimi sağlamada başarılı olduğunu söylemek pek mümkün değildir.

Neredeyse tamamı, 3984 sayılı Kanununun 4. maddesinde de yer alan maddeler içermesine rağmen Doğan Medya Grubu'nun bir üyesi olan Kanal D, bölümün ilk başlığından hatırlanacağı gibi 2002 – 2007 yılları arası dönemde 4. maddeyi en fazla ihlâl eden ikinci yayın kuruluşu olmuştur. Bu dönemde 4. maddeyi 125 defa ihlâl eden Kanal D kuruluşunun oranı, 19 yayın kuruluşu tarafından gerçekleştirilen 726 ihlâl içinde yaklaşık olarak % 17 civarındadır.

2002 – 2007 yılları arasında tek tek yayın ilkeleri bağlamında değerlendirildiğinde de Kanal D'nin, özdenetimi sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Örneğin, Doğan Medya Grubu Yayın İlkelerinin 17. maddesi, “*Şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici, bireyleri topluluklar ve uluslararası nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.*” biçiminde düzenlenmiştir. Ancak uygulamaya bakıldığında, bu yayın ilkesiyle benzer olarak 4. maddenin çocukları ve gençleri korumayı amaçlayan “z” bendinin Kanal D tarafından 38 kez ihlâl edildiği görülmektedir. Kanal D'nin, “z” bendinin ihlâli bağlamında ulusal televizyon kuruluşları içindeki payı ise yaklaşık olarak % 19'dur. Kanal D, bunun haricinde şiddet kullanımını özendirici nitelikteki yayınları yasaklayan “y” bendini de 6 kez ihlâl etmiştir.

Kanal D ile ilgili olarak verilebilecek benzer bir örnek ise Doğan Medya Grubu Yayın İlkelerinin 6. maddesinde yer alan “*Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz*” ifadesidir. Ancak, ilgili yayın kuruluşu, 4. maddenin “Türk aile yapısı”nı korumayı amaçlayan “e” bendini 21 kez ihlâl etmiştir. Ulusal televizyon kuruluşları bazında düşünüldüğünde, “e” bendinin tüm ihlâlleri içinde Kanal D'nin payı, yaklaşık olarak % 33 oranındadır. Ayrıca, Kanal D, 4. maddenin “genel ahlâk” ile ilgili birinci fıkrasını da 8 kez ihlâl etmiştir.

Yukarıdaki örneklerin dışında, 2002 – 2007 yılları arasında yayın ilkelerinin en fazla ihlâl edildiği program türleri olan “direnç yarışmaları” ve “reality show programları”nın da birçoğunun Kanal D'de yayınlandığını hatırlatmakta fayda vardır.

Burada, Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri ile 3984 sayılı Kanunda yer alan yayın ilkelerinin kıyaslanmasından, RTÜK'ün her kararının doğru, Kanal D'nin her yönüyle ilkesiz yayın yaptığı gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Ancak, RTÜK'ün kararlarının neredeyse tamamının yargı denetiminden

geçmesi, objektiflik açısından oldukça önemlidir. Ayrıca, yayın kuruluşlarına uygulanan birçok yaptırımın yargı tarafından hukuka uygun bulunduğu da bilinmektedir. Kuşkusuz, RTÜK'ün yanlış olan kimi kararları da yargı tarafından bozulmaktadır.

Kanaatimizce, özdenetimin birinci basamağı olan yayın kuruluşlarına düşen temel görev, kendi özdenetim ilkelerini oluşturmalarının yanında bu ilkelere uymaktır. Bu durum kitle iletişim alanı üzerindeki “devlet denetimi”ni de önemli ölçüde azaltacaktır.

IV. GENEL DEĞERLENDİRME

- 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde düzenlenen yayın ilkeleri, ulusal radyo ve televizyon kuruluşları tarafından sıkça ihlâl edilmektedir. Ayrıca “reyting kaygısı” ile yayın ilkelerinin ihlâli arasında doğru orantı bulunmaktadır. İhlâllere çoğunlukla en fazla izlenen yayın kuruluşları ve en fazla izlenen programlarda rastlanmaktadır.
- Yayınlarda “çocukların ve gençlerin korunması”, “toplumun millî ve manevî değerlerinin ve Türk aile yapısının korunması”, “insan onurunun ve temel insan haklarının korunması” ile “bilgi iletişim telefonları yoluyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmaması ve lotarya yapılmaması” ilkeleri yaklaşık 13 yılda en fazla ihlâl edilen yayın ilkeleri olmuştur. Bir anlamda reyting kaygısı, bazı önemli değerlerin önüne geçmektedir.
- Yaptırım uygulamasında ortaya çıkan temel sorunlar, “yaptırımların caydırıcı olmaması”, Üst Kurulun yavaş çalışması, kimi zaman farklı tarihlerdeki ihlâlleri ve yaptırımları birleştirmesi ile yargının ağır işlemesidir. Bu üç unsur, yayıncıların reyting kaygısıyla birlikte, ihlâl sayısının artışında rol oynamaktadır.
- Yaptırım uygulamasında yayın ilkelerinden kaynaklanan birtakım sorunlar da bulunmaktadır. Özellikle, farklı yayın ilkelerinde yer alan

aynı ifadeler, yayın kuruluşları açısından uygulamada sorun yaratabilecek niteliktedir.

- Basın Konseyi, ulusal radyo ve televizyon kuruluşlarının habercilik faaliyetlerini gözlemekte yetersiz kalmaktadır. Bunun en önemli nedeni, Konsey'in birçok konuda re'sen harekete geçme yetkisinin bulunmamasından ve Konsey'in kısıtlı imkânlarından kaynaklanmaktadır.
- Yayın kuruluşları tarafından oluşturulan yayın ilkeleri yalnızca kâğıt üzerinde kalmakta ve uygulamaya yansımamaktadır.

SONUÇ

20 yūzyılın ilk yıllarında başlayan radyo yayıncılığı, kısa bir sūrede televizyonu da içine alacak biçimde geniřlemiř ve gūnūmūzde elektronik yayıncılık, insan yařamında son derece önemli bir konuma gelmiřtir. Gūnūmūzde, Tūrkiye’de, kiři bařına dūřen gūnlük televizyon izleme oranı, 3,5 – 4 saat civarındadır. İnsan hayatında bu denli önemli bir yere sahip olması nedeniyle, radyo ve televizyon yayıncılığının denetimini yalnızca yayıncılara bırakmak, bu araçların olumsuz etkilerini gōz ardı etmek anlamına gelecektir. O nedenle, yayıncılık alanının, yayıncıların, ōzdenetim kuruluřlarının ve devletin oluřturduėu yayın ilke ve esaslarıyla dūzenlenmesi, hem “kamu yararı”nın saėlanması hem de kitle iletiřim ōzgūrlūėünün korunması bakımından önemlidir.

Dūnyadaki ōrneklere bakıldıėında, Ulusal Yayıncılar Birliėi (ABD) ve Kanada Yayın Standartları Konseyi gibi, yayın ilke ve esasları oluřturan ōzdenetim kuruluřlarının varlıėı gōze çarpmaktadır. Ayrıca, İngiltere, Litvanya, ABD ve Kanada’da, 27 Avrupa Birliėi ūlkesinde ve Avrupa Konseyi’ne ūye olan 46 ūlkede, radyo ve televizyon yayıncılıėını dūzenleyen yayın ilkeleri, mevzuatlarda yer almaktadır. Bu durum, radyo ve televizyon yayıncılıėının tecimsel bir faaliyetin ōtesinde “kamusal bir hizmet” olarak gōrūldūėünün de gōstergesidir.

Tūrkiye’de de Toplumsal Sorumluluk Kuramı’nın bir gereği olarak yayıncılık alanı gerek yayıncılar, gerek ōzdenetim kuruluşları, gerekse devlet tarafından oluşturulan birtakım yayın ilke ve esaslarıyla dūzenlenmiřtir. Bu ilke ve esasların ihlālleri ile yaptırım uygulamasında ortaya çıkan sorunlar konusunda ulaşılan sonuçlar, çalışmanın alt varsayımları ūzerinden teker teker açıklanacaktır:

1 – 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, özel yayın kuruluşları tarafından sıkça ihlâl edilmektedir. Bu durum, yayıncılık alanındaki önemli sorunlardan biridir.

Türkiye’de radyo ve televizyon yayıncılığını düzenleyen yayın ilkelerinin özel yayın kuruluşları tarafından sıkça ihlâl edildiği saptanmıştır. 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, 1994 – 2002 arasında ulusal televizyon kuruluşları tarafından 392, ulusal radyo kuruluşları tarafından 115 kez ihlâl edilmiştir. 2002 – 2007 arasında ise, ulusal televizyon kuruluşlarının ihlâl sayısı 726, ulusal radyo kuruluşlarının ihlâl sayısı 52’dir. Bu durum, yayın ilkelerini ihlâl etmenin olağan hale geldiğinin ve sıradanlaştığının bir göstergesi olup, yayıncılık alanı için önemli bir sorundur.

2 – 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkelerinin sıkça ihlâl edilmesinin en önemli nedeni yayıncıların reyting kaygısıdır. Farklı bir söylemle, reyting kaygısı arttıkça, yayın ilkeleri daha fazla ihlâl edilmektedir.

Çalışmada, yayın ilkelerinin ihlâli ile reyting kaygısı arasında bağ kurulmuştur. 1994 – 2002 yılları arasında 15 ulusal televizyon kuruluşu tarafından gerçekleştirilen ihlâllerin % 64’ü beş yayın kuruluşuna (Star, Kanal D, Show TV, Kanal 6, ATV) aittir. 1995 – 1998 yılları arasında televizyon kanallarının reklam geliri paylarına bakıldığında, bu yayın kuruluşlarının dördünün (Show TV, ATV, Kanal D, Star), ilk dört sıra içinde olduğu görülmektedir. 2002 – 2007 arasında ise, toplam ihlâllerin 517’si yine beş yayın kuruluşu arasında paylaşılmıştır. (Star, Kanal D, Show TV, ATV ve Flash TV) Başka bir söylemle, önceki dönemle benzer bir biçimde beş ulusal yayın kuruluşu, “yayın ilkeleri”nin yaklaşık %71’ini ihlâl ederken, geri kalan 14 yayın kuruluşuna düşen ihlâl oranı % 29 civarındadır. Bu yayın kuruluşlarından ATV, Kanal D, Star ve Show TV’nin Pazar payı diğer yayın kuruluşlarına göre çok yüksektir.

Ayrıca her iki dönemde de, daha önce RTÜK tarafından defalarca yaptırım uygulanan birçok program, formatını değiştirmeden aynı yayın anlayışını sürdürmüştür. Özellikle 2002'den sonra ortaya çıkan ve çok fazla reyting alan “direnç yarışmaları” ve kadın programlarını da içine alan “reality show programları”, toplumda büyük eleştiriler almalarına ve RTÜK tarafından defalarca yaptırıma maruz kalmalarına rağmen aynı yayın formatını sürdürmüşlerdir. Yayıncı kuruluşlar ise, fazlaca reyting alan bu programların yayın ilkelerini defalarca ihlâl etmelerine göz yummuştur. 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan 11 farklı yayın ilkesini 21 defa ihlâl eden *Sabah Sabah Seda Sayan* programının “Sabahların Sultanı” adıyla halen yayında olması bu durumun en net göstergesidir. Ayrıca, “ana haber bültenleri” de, daha fazla izlenmek amacıyla yayın ilkelerini sıklıkla ihlâl etmektedir. 2002 – 2007 yılları arasında beş ulusal televizyon kuruluşunun ana haber bülteninde gerçekleştirdiği ihlâl sayısının tüm ihlâller içindeki payı % 10 civarındadır.

“Reyting kaygısı”nın bir sonucu olarak, ulusal televizyon kuruluşlarınca 1994 – 2007 arasında en fazla ihlâl edilen yayın ilkesi, “zararlı içerikten çocukların ve korunması”ni öngören 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinin “z” bendidir. Bunu, “yayınlarda temel insan haklarının ve insan onurunun korunması”, “yayınlarda genel Ahlâk, toplumun millî ve manevî değerleri ile Türk aile yapısının korunması” ve “bilgi iletişim telefonları yoluyla dinleyici ve seyircilere ikramiye verilmemesi, lotarya yapılmaması” şeklinde düzenlenen ilkelerin ihlâli takip etmektedir. Bu durum, “reyting” kavramının birtakım değerleri önemsizleştirdiğini ortaya koymaktadır.

3 – 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkelerinin yapısından kaynaklanan kimi sorunlar, yayıncılar açısından adaletsizlik yaratmakta ve bu durum, ihlâl sayısını artırıcı bir nitelik taşımaktadır.

3984 sayılı Kanunda yer alan yayın ilkelerinin yapısı bakımından birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri, bazı ilkelerin “ilke”

olmanın ötesinde yayıncıya, yerine getirilmesi zor olan birtakım sorumluluklar yüklemesidir (“g” ve “h” bentleri). Ayrıca, bazı bentlerin birbiriyle ilgisiz iki farklı yayın ilkesini içermesi ve aynı yayın ilkesinin değişik bentlerde tekrarlanması, yayıncılara daha fazla yaptırım uygulanması sonucuna yol açabilecek niteliktedir.

4 – 3984 sayılı Kanunda belirtilen yaptırımların caydırıcı olmaması, yaptırım uygulamasında yaşanan sorunların başında gelmektedir. Farklı bir söylemle, caydırıcı olmayan yaptırımlar, “yaptırım” kavramını nispeten anlamsızlaştırmakta ve ihlallerin artışına neden olmaktadır.

3984 sayılı Kanunun 33. maddesinde 1994 – 2002 yılları arasında öngörülen yaptırımlar, “çok ağır” oldukları gerekçesiyle eleştirilse de, bu dönemdeki ihlallerin sayısı ulusal televizyon ve ulusal radyo kuruluşları bakımından hiç de az değildir. Bu durumun temel nedeninin, bu dönemde ulusal televizyon kuruluşlarına uygulanan yaptırımların % 93’ünün, ulusal radyo kuruluşlarına uygulanan yaptırımların ise % 46’sının “1 gün yayın durdurma” şeklinde, yani en “hafif” biçimde uygulanması olduğunu savunmak mümkünse de, kesin bir yargıda bulunmak güçtür.

2002 yılında, 3984 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle yaptırımların “yayın kuruluşuna yaptırım” yerine “programa yaptırım olarak” düzenlenmesi, yaptırımların caydırıcılığını büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Ulusal televizyon kuruluşları açısından değerlendirildiğinde, önceki 8 yıllık dönemde 392 olan ihlâl sayısı, beş yıllık bu dönemde (2002 – 2007) 726’ya çıkmıştır. Bu durumun temel nedeni, önceki dönemde bir yayın ilkesini ikinci defa ihlâl eden yayın kuruluşuna “yayın durdurma” yaptırımı uygulanırken, yeni düzenlemeyle bir yayın kuruluşuna, çeşitli programlarda aynı yayın ilkesini defalarca ihlâl etme olanağı verilmesidir. Caydırıcılık bakımından verilecek en bariz örnek, 2002 – 2007 arasındaki dönemde ulusal televizyon kuruluşlarına uygulanan tüm yaptırımlar içinde (uyarı, özür dileme, program durdurma,

para cezası) “uyarı” yaptırımının % 82 oranında olmasıdır. Oysaki “uyarı” yaptırımının önceki dönemde toplam ihlâller içindeki oranı, % 36’dır.

5 – Yaptırım uygulama sürecinde, özellikle RTÜK’ün yavaş çalışması ve yargı mercilerinde yargılamanın uzaması, yaptırımların caydırıcılığını önemli oranda ortadan kaldırmaktadır.

Yaptırım uygulama sürecinde RTÜK’ten kaynaklanan sorunların ilki, Üst Kurul’un yavaş çalışmasıdır. Kimi zaman ihlâl tarihi ile yaptırım kararının alındığı tarih arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Ayrıca kimi zaman, RTÜK tarafından, aynı programın birbirinden uzak tarihlerdeki ihlâllerinin (aynı yayın ilkesinin ihlâli durumunda) birleştirilmesi ve hatta aynı programda birkaç ihlâl olması durumunda bu ihlâllerin tek bir ihlâl gibi değerlendirilmesi söz konusudur.

Yaptırım uygulama sürecinde yargıdan kaynaklanan en önemli sorun, sürecin yavaş işlemesidir. Genellikle, RTÜK tarafından alınan yaptırım kararının yayıncılara tebliğ edilmesinden sonra yargı süreci başlamakta ve bu süreç ortalama sekiz ay sürmektedir.

RTÜK’ten ve yargıdan kaynaklanan bu sorunlar, yaptırım sürecinin uzamasına neden olmakta ve basamaklı yaptırım uygulamasında diğer basamaklara geçilmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca çoğu zaman, yaptırıma konu olan program, yargı süreci sonuçlanıncaya kadar yayından kaldırılmış olmakta ve bu durumda, “uyarı”, “özür dileme” ve “program durdurma” yaptırımları aynı yayın kuşağında ilgisiz programlara uygulanmaktadır. Tüm bu hususlar, yaptırımların caydırıcılığını önemli oranda ortadan kaldırmaktadır.

6 – TRT yayınlarının sekiz yıl RTÜK tarafından denetlenmesi ve 3984 sayılı Kanunda TRT için öngörülen yaptırımların niteliği, bu Kurum için yaptırım uygulamasındaki temel sorunu oluşturmaktadır. Ayrıca, TRT Kurumu

yayınlarında ihlâl olup olmadığı, genellikle dışarıdan gelen müdahaleler sonucunda belirlenmektedir. Yaptırım uygulamasında yaşanan bu sorun, kurum içi denetimi ikinci plana atmaktadır.

1994 – 2002 yılları arasında TRT yayınlarının 3984 sayılı Kanuna tabi olması ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Aynı yayın ilkesinin ikinci kez ihlâli durumunda Kurumun Yönetim Kurulu'nun düşmesi, bir kamu kuruluşu için ciddi temsil sorunu yaratabilecek bir uygulamadır. Nitekim 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinin "s" bendinin ikinci defa ihlâl edilmesi sonucunda, Kurumun Yönetim Kurulu RTÜK'ün 24.11.1995 tarihli kararıyla düşmüştür.

Özel yayın kuruluşlarındaki reyting kaygısının TRT için geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. TRT'de, 2954 sayılı Kanunda öngörülen "Yayın Esasları"nın ihlâl edilip edilmediğine kurum içi denetimle karar verilmekte, ancak siyasî baskılar karar sürecini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda, kurum içi denetimden geçen birçok program, bakanların ve genel müdürlerin isteğiyle yayından kaldırılabilir.

7 – Türkiye’de, yayın ilke ve esaslarının oluşturulup uygulanması bağlamında özdenetim anlayışı yeterince gelişmemiştir. Bu durum, denetim açısından tüm yükü Devletin omuzlarına bindirmektedir. 3984 sayılı Kanunda yer alan yayın ilkelerinin (m.4) sıklıkla ihlâl edilmesinin en önemli nedenlerinden birisini bu husus oluşturmaktadır.

Türkiye’de, Amerikan Yayıncılar Birliği ve Kanada Yayın Standartları Konseyi gibi radyo ve televizyon yayıncılığını bütünüyle kapsayan ve bu konuda yayın ilkeleri geliştirip yaptırım uygulayan saygın bir özdenetim kuruluşu bulunmamaktadır. Türkiye’de "Basın Meslek İlkeleri"yle bu alanı düzenleyen ve moral yaptırım uygulayan tek özdenetim kuruluşu olan Basın Konseyi, radyo ve televizyonların yalnızca "gazetecilik" faaliyetlerini denetlemekte ve çoğu zaman, bu konuda da yetersiz kalmaktadır.

Özdenetim kuruluşları haricinde, Türkiye’de yayın kuruluşlarının oluşturduğu yayın ilke ve esaslarına rastlamak da pek mümkün değildir. Yalnızca Doğan Medya Grubu’nun bu konuda bir çalışması bulunmaktadır. Ancak uygulamaya bakıldığında, Doğan Medya Grubu’nun bir üyesi olan Kanal D’nin, 1994 – 2007 yılları arasında 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde yer alan yayın ilkelerini en fazla ihlâl eden beş yayın kuruluşu içinde olduğu görülmektedir. Özdenetim anlayışının gelişmemiş olmasının bir sonucu olarak, 3984 sayılı Kanunda öngörülen yayın ilkeleri sıklıkla ihlâl edilmektedir.

Ulaşılan sonuçlardan yola çıkarak, Türkiye’de “Toplumsal Sorumluluk Kuramı”nın işleyişinde ciddi sorunlar olduğunu söylemek mümkündür. Yayın ilkelerini oluşturup uygulama bakımından, yayıncılar üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmemekte, bununla birlikte radyo ve televizyon yayıncılığını kapsamlı bir biçimde düzenleyen özdenetim kuruluşlarına rastlanmamaktadır. Bunlara rağmen, mevzuatta yer alan yaptırımlar ve bu alanı düzenleyen RTÜK’ün bazı uygulamaları, caydırıcılıktan uzaktır. Özetlemek gerekirse, çalışmanın ilk bölümünde yayın ilkelerini oluşturup uygulanmasını sağlayacak üç merci olarak sayılan “yayıncılar”, “özdenetim kuruluşları” ve “devlet” bu alanı düzenlemekte yetersiz kalmaktadır.

Kanaatimizce, Türkiye’de yayın ilkelerinin ihlâllerinin önüne geçilmesi, medya patronlarının, doğası gereği topluma sorumlu olan bu alanı yalnızca kâr getiren bir mecra olarak görmekten vazgeçmeleriyle olanaklıdır. Bunun yanı sıra, yayın kuruluşlarında görev yapan yayıncılar, alanda eğitilmiş ve bilinçli olmalı, ellerinde bulundukları özgürlüğün sınırlarını iyi bilmelidirler. Bu durum, “kamu yararı”nı reyting kaygısının önüne geçirecektir. Ayrıca, her yayın kuruluşu kendi yayın ilkelerini oluşturmalı ve tüm yayıncılık alanını denetleyen saygın bir özdenetim kuruluşu bulunmalıdır. Kuşkusuz halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi, “ilkesiz” yayın yapan kuruluşlara karşı önemli tepkiler doğuracaktır. Bu hususlar, devletin denetimini en aza indirecek ve demokrasinin en temel gereklerinden olan bağımsız ve saygın bir yayıncılığı

ortaya çıkaracaktır. Zira, “hür fakat sorumlu yayıncılık” düsturunun ülkemizde egemen olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAKLI, Gülseren; **Türkiye’de Medya Endüstrisi, Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2006.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Tanrı Devletinden Kral Devlete**, Ankara, İmge Yayınları, 2004.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, ZABCI, Filiz Çulha, ERGÜN, Reyda; **Kral – Devletten Ulus – Devlete**, Ankara, İmge Yayınları, 2005.
- AKARCALI, Sezer; **2. Dünya Savaşında İletişim ve Propaganda**, Ankara, İmaj Yayınları, 2003.
- AKINCI, Müslüm; **Bağımsız İdarî Otoriteler ve Ombudsman**, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.
- ALEMDAR, Zeynep; **Oyunun Kuralı “Basında Özdenetim”**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Avrupa Komisyonu Basım-Yayın ve İletişim Genel Müdürlüğü, **Avrupa Birliği Nasıl Çalışır?**, Türkiye, 2006.
- AVŞAR, Zakir, ÖNGÖREN, Gürsel; **Radyo ve Televizyon Hukuku**, Ankara, RTÜK Yayınları, 2003.
- AZİZ, Aysel; **Radyo ve Televizyona Giriş**, 2. Baskı, Ankara, A.Ü. SBF Yayınları, 1981.
- BATMAZ, Veysel; **Karartma: RTÜK Rütüklenemez**, İstanbul, Karakutu Yayınları, 2003.
- BAYRAMOĞLU, Sonay; **Yönetişim Zihniyeti**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- BENNETT, W. Lance; **Politik İllüzyon ve Medya**, çev. Seyfi Say, İstanbul, Nehir Yayınları, 2000.
- BIYIKLI, Hasan; **Kitle Haberleşme Hukuku**, Ankara, 1981.
- BİLGE, Necip; **Hukuk Başlangıcı**, Ankara, Turhan Yayınevi, 2006.
- CANKAYA Özden; **Dünden Bugüne Radyo Televizyon**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.

- ÇAPLI, Bülent; **Televizyon ve Siyasal Sistem**, 2. Baskı, Ankara, İmge Yayınları, 2001.
- ÇAPLI, Bülent; **Medya ve Etik**, Ankara, İmge Yayınları, 2002.
- ÇELENK, Sevilay; **Televizyon Temsil Kültür**, Ankara, Ütopya Yayınları, 2005.
- ÇİFTÇİ, Ahmet; **Uluslararası Hukuk Açısından Radyo ve Televizyon Hukuku**, Ankara, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, 1999.
- ÇİFTÇİ Ahmet, **Reality Show Programlarının Hukuk ve Etik Açısından Değerlendirilmesi**, Girne Amerikan Üniversitesinde 4 – 5 Mayıs 2006 tarihlerinde sunulan yayınlanmamış bildiri.
- ÇİFTÇİ, Ahmet; **Vatandaşlık Bilgisi Demokrasi ve İnsan Hakları**, Ankara, Gündüz Yayınları, 2006.
- ÇİFTÇİ, Ahmet; **Farklı Dil ve Lehçelerde Yayın Hukuku**, Ankara, Gündüz Yayıncılık, 2007.
- DEMİR, Vedat; **Medya Etiği**, İstanbul, Beta Yayınları, 2006.
- “Dünya Terörle Tanıştı Yayıncılarımıza Dersler Var...”, **RTÜK İletişim**, Sayı 25, Eylül – Ekim 2001.
- ERCİYES, Cihaneri; “Medya Etiği ve Klasik Etik Kodları”, **Türkiye ve Siyaset Dergisi**, Mayıs - Haziran 2001.
- ERDOĞAN, İrfan; **Pozitivist Metodoloji: Bilimsel Araştırma Tasarımı İstatistiksel Yöntemler Analiz ve Yorum**, Ankara, Erk Yayınları, 2003.
- EUMAP Türkiye Koordinatörü İstanbul Politikalar Merkezi; **Avrupa’da Televizyon: Düzenleme, Politikalar ve Bağımsızlık**, Ankara, Desen Matbaacılık, 2005.
- GENER, Cihangir; “Radyo ve Televizyonlarda Genel Ahlâka Aykırı Yayınlar”, **RTÜK İletişim**, Sayı 24, Mayıs – Haziran 2001.
- GÜRPINAR, Şemsettin; “Radyo ve Televizyon Yayınlarında Türkçe Kullanımının Yasal Boyutu”, **RTÜK İletişim**, Sayı 25, Eylül – Ekim 2001.
- GÜVENİR, Murat; **Yeni Radyo ve Televizyon Yasası Paneli**, Ankara, 1994.
- IŞIK, Metin; **Dünya ve Türkiye Bağlamında Kitle İletişim Sistemleri**, Konya, Eğitim Kitabevi, 2002.

- İÇEL, Kayıhan, ÜNVER, Yener; **Kitle Haberleşme Hukuku**, 6. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2005.
- KAPANİ, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları No: 453, 1981.
- KAYIŞ, Sedat Nuri; **Burası İrtica FM**, İstanbul, Birharf Yayınları, 2006.
- KAYIŞ, Sedat Nuri; **Tanrım Reytingimi Korum**, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2007.
- KEJANLIOĞLU, Beybin D.; **Türkiye’de Medyanın Dönüşümü**, Ankara, İmge Yayınları, 2004.
- KIŞLALI, Ahmet Taner; **Siyasal Sistemler: Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, Ankara, İmge Yayınları, 2003.
- KIZIL, Neşe Erkelli; **İletişim Özgürlüğü ve Medyada Oto – Kontrol**, İstanbul, Beta Yayınları, 1998.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur; **Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna (1927 – 1964)**, Ankara, A.Ü SBF Yayınları, 1980.
- MUTLU, Erol, ÇAPLI, Bülent, vd; **Medya Politikaları**, Ankara, İmge Yayınları, 2001.
- MUTLU, Erol; **Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2005.
- ÖZGEN, Murat; **Gazetecinin Etik Kimliği**, 2. Baskı, İstanbul, İ.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları, 2002.
- ÖZKÖK, Ertuğrul; “Tartışma”, **Özgür Bir Toplumda Basının Görevi**, 1986 yılı 9. Seminer Tutanakları, İstanbul, Hürriyet Vakfı Eğitim Yayınları No.9, 1986.
- PEKMAN, Cem; **Televizyonda Özelleşme, Avrupa’da Yayıncılığın Değişim Süreci**, İstanbul, Beta Yayınları, 1997.
- RTÜK İzleme Değerlendirme Dairesi Başkanlığı, **Yayınlarda Program Türleri Kod, Tanım ve Sınıflandırmaları**, Ankara, 2003
- SERİM, Ömer; **Türk Televizyon Tarihi 1952 – 2006**, İstanbul, Epsilon Yayınları, 2007.
- ŞENEL, Alâeddin; **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2001.

TEKİNALP, Şermin; **Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon**, İstanbul, Der Yayınları, 2003.

Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlâllerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, Ankara, RTÜK Yayınları, 2005.

TOPUZ, Hıfzı; **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Remzi Yayınevi, 2003.

ULUSOY, Ali; **Bağımsız İdarî Otoriteler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2003.

VURAL, Sacide; **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, Ankara, Bilim Yayınları, 1994.

İnternet Kaynakları

About the CRTC; (Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/about.htm#mandate>, 4 Ocak 2007.

Basın Konseyi Çalışma Kuralları ve Başvuruları Değerlendirme Usulleri; (Erişim) <http://www.basinkonseyi.org.tr/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=68>, 4 Temmuz 2007.

CAB Code of Ethics,

(Erişim) <http://www.cbasc.ca/english/codes/cabethics/ethics.htm>, 12 Temmuz 2007.

Canadian Radio-television and Telecommunications Commission Act;

(Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/LEGAL/CRTC.HTM>, 5 Ocak 2007.

Canlı Yayında Erbil Rezaleti;

(Erişim) www.hurriyet.com.tr/gundem/4558012.asp, 21 Haziran 2007.

Complaints and Inquiries;

(Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/RapidsCCM/Register.asp?lang=E>, 6 Ocak 2007.

ERDOĞAN, İrfan; **Minarenin Kılıfları: Rating, Temsil, Halka İstedliğini Verme, Otodenetim ve RTÜK**;

(Erişim) <http://www.findthelinks.com/irfanerdogan>, 17 Ocak 2008.

How to File a Broadcasting Complaint;

(Erişim) http://www.crtc.gc.ca/eng/INFO_SHT/G8.HTM, 6 Ocak 2007.

İkinci Olay Programı Bitirdi;

(Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=320265>, 2 Mayıs 2007.

İLKİZ, Fikret; Radyo ve TV Politikaları;

(Erişim) http://www.ivhp.org.tr/archive/2004_11_01_archive.htm, 24 Aralık 2006.

Law on Electronic Communications ,

(Erişim) <http://www.rtk.lt/en/static.php?strid=27410&>, 23 Aralık 2007.

Medya, Doğan Yayın Holding;

(Erişim) <http://www.doganholding.com.tr/menu202.html>, 26 Mayıs 2007.

Ofcom Broadcasting Code; (Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 17 Aralık 2006.

Ofcom's Specific Duties Fall Into Six Areas;

(Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 17 Aralık 2006.

Ongoing Broadcasting Issues;

(Erişim) http://www.crtc.gc.ca/eng/consumer_b.htm, 5 Ocak 2007.

Outline Procedure For Statutory Sanctions in Content Cases;

(Erişim) <http://www.ofcom.co.uk>, 18 Aralık 1006.

ÖZEL, Cevat; Müstehcenlik Kavramı,

(Erişim) <http://www.hukukcu.com/bilimsel/kitaplar/mustehcenlik.htm>, 3 Ağustos 2006.

Radio Regulations, 1986;

(Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/LEGAL/Radioreg.htm>, 5 Ocak 2007.

Television Broadcasting Regulations;

(Erişim) <http://www.crtc.gc.ca/eng/LEGAL/TVREGS.HTM>, 5 Ocak 2007.

Televizyona Neden Çıktınız Cinayeti;

(Erişim) <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=312135>, 2 Mayıs 2007.

www.tdk.gov.tr

The History of Canadian Broadcasting; (Erişim) <http://www.broadcasting-history.ca/>, 4 Ocak 2007.

The Public and Broadcasting;

(Erişim) http://www.fcc.gov/mb/audio/decdoc/public_and_broadcasting.html, 24 Aralık 2006.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti; (Erişim) <http://www.tgc.org.tr/tarihce.html>, 7 Mayıs 2007.

Yayıncılık Etik İlkeleri İmzalandı;

(Erişim) http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=ceb44980-c47e-4364-9b6a-1e3242552102, 24 Ağustos 2007.

02.05.2007 tarihli TÜM Grubu Rating Raporu;

(Erişim) <http://www.medyatava.com/rating.asp>, 4 Mayıs 2007.

04 – 05 – 06.09.2007 tarihli TÜM Grubu Rating Raporu;

(Erişim) www.medyatava.net/ratingengine.aspx, 10 Eylül 2007.

2005 Yılı Basın Bildirileri; (Erişim) www.rtuk.org.tr, 2 Mayıs 2007.

Diğer Kaynaklar

1982 Anayasası.

3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun (R.G. 20.04.1994 / 21911).

Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik (R.G. 17.04.2003 / 25082).

2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu (R.G. 14.11.1983 / 18221).
89/552/EEC sayılı Sınırsız Televizyon Direktifi.

Avrupa Sınırötesi Televizyon Sözleşmesi (R.G. 12.12.1993 / 21786).

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşme (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi), 1998.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu, Ekim 2002.

RTÜK Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi'nden alınan ve ulusal yayın kuruluşlarının ihlalleri ile bu kuruluşlara uygulanan yaptırımları gösteren listeler.

1 Ocak 1996 – 1 Temmuz 2007 tarihleri arasında “Basın Meslek İlkeleri”nin ihlallerine ve uygulanan yaptırımlara dair, Basın Konseyi’nin internet sitesinin arşiv kısmından derlenen bilgiler.

12 Mart 2007 tarihinde RTÜK Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği’nden Neriman SARAÇOĞLU ile Yapılan Görüşme.

28 Mart 2007 tarihinde RTÜK Hukuk Müşavirliği’nden Adem PETEK ile Yapılan Görüşme.

28 Mart 2007 tarihinde RTÜK Yayın İzleme Değerlendirme Dairesi’nden Tülin YÜKSEL ile Yapılan Görüşme.

EKLER**EK – I: ANAYASA'DAKİ İLGİLİ DİĞER HÜKÜMLER**

MADDE 2. – *Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*

MADDE 3. – *Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir.*

Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Millî marşı "İstiklal Marşı"dır.

Başkenti Ankara'dır.

MADDE 13. – *(Değişik: 3.10.2001-4709/2 md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.*

MADDE 14. – *(Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.*

Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.

Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

MADDE 133. – *(Değişik: 8.7.1993-3913/1 md.) Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.*

(Ek: 21.6.2005-5370/1 md.) Radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemek amacıyla kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulu dokuz üyeden oluşur. Üyeler, siyasi parti gruplarının üye sayısı oranında belirlenecek üye sayısının ikişer katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her siyasi parti grubuna düşen üye sayısı esas alınmak suretiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca seçilir. Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun kuruluşu, görev ve yetkileri, üyelerinin nitelikleri, seçim usulleri ve görev süreleri kanunla düzenlenir.

Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır.

**EK – II: “RADYO VE TELEVİZYON YAYINLARININ ESAS VE USULLERİ
HAKKINDA YÖNETMELİK”İN 5. MADDESİNDE ÖNGÖRÜLEN YAYIN
İLKELERİ**

***Madde 5** - Radyo, televizyon ve veri yayınları, hukukun üstünlüğüne, Anayasanın genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, milli güvenliğe ve genel ahlaka uygun olarak kamu hizmeti anlayışı çerçevesinde yapılır. Yayınların Türkçe yapılması esastır. Ancak, evrensel kültür ve bilim eserlerinin oluşmasına katkısı olan yabancı dillerin öğretilmesi veya bu dillerde müzik veya haber iletilmesi amacıyla da yayın yapılabilir. Bu dillerin öğretilmesine yönelik yayın yapmak isteyen yayın kuruluşları 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu uyarınca Milli Eğitim Bakanlığı’ndan alacakları belgeyi Üst Kurula ibraz etmek suretiyle yayın yapabilirler. Ayrıca, Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilir. Bu yayınların yapılmasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslar Üst Kurulca çıkarılacak yönetmelikler düzenlenir.*

Radyo, televizyon ve veri yayınlarında uyulması gereken yayın ilkeleri şunlardır:

a) Türkiye Cumhuriyeti'nin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayın yapılmamalıdır. Yayınlar Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan bireyler arasında ayrımcılığa neden olmamalıdır. Anayasanın egemenliğin kayıtsız şartsız millette olduğu ve bu egemenliğin hiçbir kişi, zümre veya sınıfa bırakılamayacağı, Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzeninin, kısmen de olsa din kurallarına dayandırılmayacağı temel kuralı çerçevesinde, din veya dini duygular ya da dince kutsal sayılan değerler, kişisel veya siyasi çıkar ya da nüfuz sağlamak amacıyla kullanılmamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin demokratik, laik ve hukuk devleti niteliklerini değiştirmesine yönelik yayın yapılmamalıdır.

b) Şiddete, teröre ve etnik ayrımcılığa sevk eden, meşrulaştıran, onaylayan veya kışkırtan, halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik ve teşvik eden, toplumda nefret duyguları oluşturan yayın

yapılmamalıdır. Dini ve ahlaki konuları, kin ve nefret yaratacak, milli birlik ve bütünlüğü bozacak şekilde işleyen yayınlara imkân verilmemelidir.

c) Yayıncılık, kamu hizmeti anlayışı içinde yürütülerek, gerek yayın organı, gerekse hisse sahipleri ve üçüncü derece dahil olmak üzere, üçüncü dereceye kadar kan ve sıhri hısımları veya bir başka gerçek veya tüzel kişinin haksız çıkarları doğrultusunda kullanılmamalıdır. Yayın kuruluşlarının kişilerle, kamu ve/veya özel kurum ve kuruluşlarla uyuşan veya çatışan özel amaç ve çıkarlarını ön planda tutan lehte, aleyhte veya tehdit unsuru içeren yayın yapılmamalıdır.

d) İnsanlar dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi veya dini inanç, mezhep veya benzeri sebepler dolayısıyla hiç bir şekilde kınanmamalı ve aşağılanmamalıdır.

e) Yayınlar, toplumun milli ve manevi değerlerine ve aile yapısına aykırı olmamalı, toplumun en küçük birimi olan aile yapısını zedeleyecek nitelikte yayın yapılmamalıdır.

f) Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine saygılı olunmalı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında, kişilerin özel hayatı ve özel belgeleri yayın konusu yapılmamalıdır. Kişilerin izinleri olmadıkça, konut dokunulmazlığına aykırı yayın yapılmamalı, yargı kararları dışında, gizli kamera, gizli mikrofon veya benzeri yöntemlerle yapılan çekimler veya tespit edilen ses kayıtları, ilgililerin izni olmadan yayınlanmamalıdır. Kişilerin zaafı istismar edilerek, kurgulama yöntemiyle rüşvet, cinsel taciz ve benzeri senaryoları içeren yayın yapılmamalıdır.

g) Yayınlar, Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına, temel ilkelerine ve milli kültürün geliştirilmesi ilkesine, ahlaka, bilime, vicdan özgürlüğüne ve çağdaş düşünceye uygun olmalıdır.

h) Türkçe'nin özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması, milli birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş eğitim, kültür ve bilim dili halinde gelişmesi ve zenginleşmesi sağlanmalıdır.

ı) Kişilerin manevi şahsiyetlerine eleştiri sınırları ötesinde saldırıda bulunulmamalı, küçük düşürücü, aşağılayıcı veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilmemelidir. Soruşturulması basın meslek ilkeleri

çerçevesinde mümkün olan haberler, soruşturulmaksızın veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanmamalı, saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe, verilmemelidir. Cevap ve düzeltme haklarına riayet edilmelidir.

j) Yayıncılık, haksız bir amaç ve çıkara alet edilmemeli, gerçek ya da tüzel kişi veya kişilerin her türlü özel amaç ve çıkarlarına hizmet edecek veya haksız rekabete yol açacak yayın yapılmamalıdır. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların, bu nitelikleri şüpheye yer bırakmayacak şekilde açıklanmalı, bu ayırımı zorlaştıran uygulamalardan kaçınılmalıdır. Yayın kuruluşu, bir başka basın organının veya yayın kuruluşunun özel çabalarla yarattığı ürünü, kendi ürünüymüş gibi sunmamalı, ajanslardan veya başka bir medya kuruluşundan alınan haberlerin kaynağını belirtmelidir.

k) Suçlu olduğu yargı kararıyla kesinleşmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilmemeli veya suçlu olarak gösterilmemelidir. Yargıya intikal etmiş herhangi bir dava söz konusu olduğunda, kesin hüküm tesisine kadar, yargı kararını etkileyebilecek şekilde yayın yapılmamalıdır. Kişileri suç işlemeye ve temel toplumsal kurallara aykırı fiil ve davranışlara yönlendirici, özendirici veya suç tekniklerini öğretici yayın yapılmamalıdır.

l) Haber bülteni, haber programı ve güncel programların yayınında, tarafsızlık, gerçeklik ve doğruluk ilkelerine bağlı olunmalıdır. Yayınlarda, özgürce kanaat oluşumunu sağlamak amacıyla, haber ve yorum birbirinden ayrılmalıdır. Yorumlar, gerçekler ve konu içeriğinden saptırılacak şekilde yapılmamalı, herhangi bir fikir veya görüşün özü, nitelik değiştirecek şekilde, yalnızca bir bölümüne yer verilerek veya diğer anlatım yöntem ve teknikleri kullanılarak çarpıtılmamalıdır. Aldatıcı canlandırmalardan veya kurmaca haberlerden kaçınılarak, canlandırmanın gerekli olduğu hallerde, "canlandırma" olduğu açıkça belirtilmelidir. Kamu yararı gerekmedikçe, haber kaynaklarının gizliliği korunmalıdır.

Yayınlar, kamuoyunun serbest oluşumuna katkı sağlayacak nitelikte olmalıdır. Yayınlarda, farklı düşünce ve inançlara yer verilmeli, çok seslilik sağlanmalıdır.

m) Halkı aldatacak, yanıltacak veya haksız rekabete yol açacak reklam yayınlarına yer verilmemelidir.

n) Siyasi partiler ve demokratik gruplar arasında fırsat eşitliği sağlanmalı, tek yönlü, taraf tutan yayın yapılmamalıdır. Açık oturum, panel ve benzeri tartışma programlarında, ele alınan olay ve konularla ilgili tüm görüşlerin, kişi ya da kuruluşların dengeli bir şekilde temsil edilmesi sağlanmalıdır. Seçim dönemlerinde belirlenen seçim yasakları ile ilgili ilkelere aykırı davranılmamalıdır.

o) Yayınlarda, mevzuatın eser sahipleri ile komşu hak sahiplerine tanıdığı haklar ihlal edilmemelidir.

p) Bilgi iletişim telefonları vasıtasıyla yarışma ve benzeri yöntemlere başvurulmamalı ve bunların sonucunda izleyici veya dinleyicilere ikramiye verilmemeli veya ikramiye verilmesine aracılık edilmemeli, lotarya yapılmamalıdır.

Bilgi iletişim telefonları kullanılarak yapılacak anket ve kamuoyu yoklamaları, hazırlık aşamasından sonuçların ilanına kadar noter nezaretinde gerçekleştirilmelidir.

r) Televizyon ekranı, yayınlanan tek bir program için bir bütün olarak kullanılmalıdır. Televizyonda bölünür ekran yoluyla, ana program ile ilgisiz bilgiler veren konuları işleyen yayınlar yapılmaması esastır. Ancak, programın esas unsurlarından olan ve bir çerçeve içinde verilen hareketli ve hareketsiz görüntüler, bölünür ekran kapsamında değerlendirilmez.

Çerçeveler veya alt yazı tekniği kullanılarak, sürekli olarak yayın yapılmamalıdır. Programlarda işlenen konunun ve verilmek istenen mesajın anlaşılabilir bir biçimde izleyiciye aktarılması, programın bütünlüğünü, değerini ve kalitesini zedelememek, izleyicinin program seçme hürriyetini engellemek kaydıyla;

1.Programlarda yer alan kişilerin kimliklerinin belirtilmesi,

2.Borsa ve hava durumu bilgilerinin verilmesi,

3.Günün herhangi bir saatinde meydana gelen önemli olayların anında verilmesi,

4.Yabancı dildeki filmler veya programlarda yer alan sözlü anlatım ve diyalogların Türkçe olarak yayınlanması,

5.Yayın kuruluşlarının kendi programlarını tanıtmaları ve kendileriyle ilgili bilgilerin verilmesi,

6. Resmi duyuruların verilmesi,

7. Eğitim, kültür ve sanat programlarında yer alan bilgilerin sözlü anlatımla birlikte yazılı verilerek desteklenmesi ve pekiştirilmesi,

8.İşitme engelliler için yapılan programlardaki sözlü bilgilerin ve diyalogların verilmesi amacıyla alt yazı tekniği kullanılabilir.

Yayın kuruluşlarının kendi programlarını tanıtmaları ve kendileriyle ilgili bilgilerin verilmesi halinde, kullanılacak alt yazıların süresinin sekiz saniyeyi geçmemeli ve yerleştirme sıklığı on dakikadan kısa olmamalıdır.(Mülga: 15 Şubat 2005 gün 25728 sayılı Resmi Gazete Madde 4)

Radyo ve televizyonlarda, her türlü spor karşılaşmasının naklen ve/veya banttan yayınlarında, program tanıtımı, izlenme oranlarının verilmesi gibi, nakledilen spor karşılaşmasıyla ilgili olmayan duyurular sesli olarak yapılmamalıdır.

Haberlerde konuyla ilgili olmayan görüntüler verilmemeli, yayınlarda arşiv görüntüsü kullanıldığı hallerde, görüntülerin “arşiv” niteliği, canlı yayınların tekrarında ise yayınların “tekrar” olduğu ve canlı yayının ilk yapıldığı tarih açıkça belirtilmelidir.

s) Program hizmetlerinin bütün unsurları, insan onuruna ve temel insan haklarına saygılı olmalıdır. İnsanların ölüm anları ve benzeri durumlar, duygu sömürüsüne yol açacak biçimde verilmemelidir. Yayınlarda, sebepsiz korkular ve çelişkili duygular yaratacak, kaderciliğe veya intihara yönlendirecek unsurlara yer verilmemelidir.

t) Cinsel duyguları sömürmeye yönelik, bireyleri cinsel meta olarak gösteren, insan bedenini cinsel tahrik unsuruna indirgeyen, toplumsal yaşam alanı içinde sergilenemeyecek mahrem söz ve davranışlar içeren yayınlar yapılmamalıdır.

Tür ve içerik gereği cinselliğin yer aldığı yapımlar, gençlerin ve çocukların zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki gelişimini korumak amacıyla sesli/yazılı

uyarılar yapılarak, saat 23.00 ile 05.00 arasında yayınlanmalı, bu tür programların tanıtım duyurularında, cinselliğin teşhir edildiği bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

u) Kadınlara, güçsüzlere ve küçüklere karşı her türlü ayrımcılık, fiziksel ve psikolojik şiddet teşvik edilmemelidir. Aile içi şiddet, dayak, cinsel taciz, tecavüz gibi konuları meşrulaştırıcı, hafifletici ve kışkırtıcı, toplumsal hayatta ve aile içinde bireyler arası eşitsizliği onaylayan, kadının rıza, onay ve temsiliyet hakkı ve isteklerini yok sayan yayın yapılmamalıdır. Çocukların fiziksel, duygusal veya cinsel istismarı, ya da çocuk emeğinin sömürüsü özendirilmemelidir. Yayınlarda, insanların bedensel ve zihinsel engelleriyle ilgili duyarlılıkları dikkate alınmalı, engelli izleyicilerin yayınları izlemelerini sağlamak amacıyla (işaret dili, alt yazı vb.) gerekli düzenlemelerin yapılmasına özen gösterilmelidir. Hayvanlara karşı şiddet içeren görüntüler hiçbir şekilde yayınlanmamalıdır.

v) Yayınlar şiddet kullanımını özendirici veya ırkçı nefret duygularını kışkırtıcı nitelikte olmamalıdır. Şiddete karşı birey ve toplumu duyarsızlaştıran, insanları şiddet kullanmaya yönelten, özendiren yayın yapılmamalıdır.

Haber, haber program veya güncel programlarda şiddet unsuru taşıyan görüntüler flulaştırma ve benzeri tekniklerle, sadece olayın gerektirdiği ölçüde aşırıya kaçmadan kullanılmalıdır. Şiddet unsuru ağırlıklı dramatik yapımlar, çocuk ve gençlerin olumsuz etkilenmemeleri için, önceden sesli/yazılı uyarılarda bulunulması kaydıyla, ancak saat 23.00 ile 05.00 arasında yayınlanmalı, bu tür programların tanıtım duyurularında şiddet içeren bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

y) Suç örgütlerinin eylemlerini ve hedeflerini bu kişi veya örgütlere haksız çıkar sağlayacak şekilde ele alan veya örgütün korkutma, sindirme, yıldırma gücünü artıracak ya da baskı, tehdit ve korku yaratarak kendi otoritelerini oluşturmalarına yol açacak nitelikte yayın yapılmamalıdır.

z) Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programlar, korunması gereken izleyici kitlenin seyredebileceği zaman ve saatlerde yayınlanmamalıdır. Yayınlarda ilgi çeken kişi veya karakterler, çocuk ve genç izleyicileri özendirerek, onların duygusal, ahlaki ve sosyal

gelişmelerini olumsuz yönde etkileyebilecek biçimde gösterilmemelidir. Tür ve içerik gereği; cinsellik, şiddet ve olumsuz örnek alınabilecek davranışlar (kumar, alkol, uyuşturucu kullanımı, kötü dil, intihar vb.) içeren yayınlar, saat 23.00 ile 05.00 arasında, farklı yaş grupları gözetilerek, sesli/yazılı uyarılar yapılmak suretiyle yayınlanmalıdır. Bu tür programların tanıtım duyurularında, şiddet, cinsellik vb. içeren bölümler kullanılmamalı ve bu duyurular saat 21.30'dan sonra yapılmalıdır.

Yukarıda sayılan yayın ilkelerine aykırı yayın yapan aboneli-şifreli kuruluşlar dahil olmak üzere tüm radyo ve televizyon kuruluşları ile Kanunun 24ncü maddesi ile ücretsiz olarak kanal ve frekans tahsis edilen Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Emniyet Genel Müdürlüğü ve radyo-televizyon bölümleri bulunan iletişim fakülteleri bünyesinde yayın yapan radyo ve/veya televizyonlar hakkında Kanunun 33üncü maddesi hükümleri uyarınca müeyyide uygulanır. Radyo ve televizyon kuruluşları test yayını yaptıkları sürede de yayın ilke ve esaslarına uymakla yükümlüdürler.

EK – III: YAYINCILIK ETİK İLKELERİ

1. *İnsan onuruna, temel hak ve özgürlüklere saygılı olmak*
2. *İfade özgürlüğü ve haber alma hakkı çerçevesinde, olay ve olguları doğru, tarafsız ve eksiksiz yayınlamak,*
3. *Yayıncılığı haksız amaç ve çıkarlar doğrultusunda kullanmamak,*
4. *Çoksesliliğin ve kültürel çeşitliliğin korunmasına önem vermek,*
5. *Yayınlamızda ırk, renk, dil, din ve cinsiyet ayrımcılığına, aşağılama ve önyargılara yer vermemek,*
6. *Kişi ve kurumların cevap ve düzeltme haklarına saygılı olmak,*
7. *Toplumda korku ve infial yaratabilecek olaylar karşısında ve kriz zamanlarında sağduyulu davranmak,*
8. *Şiddeti teşvik etmemeye ve meşrulaştırmamaya özen göstermek,*
9. *Özel hayata ve mahremiyete saygılı olmak,*
10. *Kadınların sorunlarına duyarlı olmak ve kadınları nesneleştirmekten kaçınmak,*
11. *Çocuk ve gençleri uygun olmayan içerikten korumaya özen göstermek,*
12. *İzleyicilerin ve dinleyicilerin gereksinim, beğeni ve hassasiyetlerine önem vermek.*

EK – IV: DOĞAN MEDYA GRUBU YAYIN İLKELERİ

1. Gazetecilikte temel işlev, gerçekleri bulup bozmadan, abartmadan ve hiçbir baskının etkisi altında kalmadan, en kısa zamanda ve edinilebilen tam bilgiyle kamuoyuna iletmektir.

2. Gazeteci, mesleki çalışmalarını her türlü çıkar ve nüfuz ilişkisinin dışında tutar; herhangi bir siyasi partide aktif görev almaz.

Doğan Medya Grubu'nun "ekonomi" ve "finans" konularında yayın yapan bölümlerinde çalışanlar, hisse senedi sahibi olamazlar ve borsalarda dolaylı yahut dolaysız hisse senedi alıp satamazlar.

3. Gazeteci, görevini, taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan uzak durur.

Doğan Medya Grubu çalışanları, bağlı oldukları birim yöneticisinin izni olmadan gezi davetlerini kabul edemezler.

4. Yayına konu edilen veya edilmesi düşünülen kişilerden ve kurumlardan meslek etik ve geleneklerine aykırı hiçbir hediye ve ayrıcalık kabul edilemez.

5. Yayınlarda hiç kimse, ırk, cinsiyet, sosyal düzeyi veya ilişkisi, dini inançları, fiziki kusurları veya yaşı nedeniyle aşağılanamaz ve kınanamaz.

6. Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlâk anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı yayın yapılamaz.

7. Kişileri ve kuruluşları, eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren, aşağılayan veya iftira niteliğini taşıyan lakap ve ifadeler kullanılamaz.

8. Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse "suçlu" ilân edilemez.

9. Soruşturması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler, soruşturulmaksızın ve bundan ne sonuç alındığı belirtilmeksizin ve / veya doğruluğundan emin olunmaksızın yayınlanamaz.

Doğan Medya Grubu'na bağlı basın organlarında yanlış haberi veren ve/veya yayınlanan gazeteci "ihtar"dan, "iş ilişkisinin kesilmesi"ne kadar uzanan bir yaptırımın hedefi olur.

10. İnandırıcı makul nedenler gösterilmedikçe kimse, yasaların suç saydığı eylemlerle itham edilemez.

11. Kişilerin özel yaşamı - ilgilinin açık veya kapalı rızası olduğu anlamına gelen yaşam şekli veya kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında – yayınlara konu edilemez.

12. Kamu yararı olmadıkça, gizli kamera kullanmak, gizlice ses kaydı yapmak, özel mülke izinsiz girmek gibi, ilgilinin kişilik haklarına saldırı sayılabilecek yöntemlerle haber üretilemez.

13. Sanıkların, suçluların akrabaları ve yakınları, olayla ilgileri olmadıkça veya olayın doğru anlaşılması için gereği bulunmadıkça teşhir edilemez.

14. Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanamaz.

15. Haber kaynağının – kamuoyunu yanıltmayı amaçladığı haller hariç – gizliliğine azami saygı ve titizlik gösterilir.

16. Haberlerin araştırılması, hazırlanması ve yayınlanmasında her zaman dengeli, gerçeğe bağlı ve objektif davranılması şarttır.

a) Yayınlanan haberde suçlanan tarafın görüşüne yer verilir. İlgilinin yanıt vermemesi veya kendisine ulaşılamamış olma hali aynı haberde belirtilir.

b) Yayınlanan alıntılarda, kişinin anlaşılmaz ya da gülünç duruma düşmesine neden olacak özetleme ve değişiklik yapılamaz. Yayınlanan alıntılarda kaynak ve tarih açık olarak belirtilir.

c) Bütün kamuoyu araştırmaları, yapan kuruluşun adı, kimin talebi ve finansmanı ile yapıldığı, tarih ve görüşülen kişi sayısı ve araştırma metodu açık olarak belirtilerek yayınlanır.

17. Şiddet ve zorbalığı özendirici veya kışkırtıcı; çocukları cinsel konularda olumsuz yönde etkileyici, bireyleri topluluklar ve uluslararası nefret ve düşmanlığı körükleyici yayın yapmaktan kaçınılır.

18. İlan ve reklam niteliğindeki yayınların, bu nitelikleri tereddüde yer bırakmayacak şekilde belirtilir.

19. Yayın tarihi için konan zaman (ambargo) kaydına uyulur.

20. Yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı gösterilir, gereği yapılır.

Doğan Medya Grubu basın organları, hatalarını düzeltme amacına yönelik, düzenli olarak devreye giren mekanizmalar oluştururlar.

ÖZET

BAYKAL, Kemal Cem. Radyo ve Televizyon Yayıncılığında Yayın İlkelerinin İhlâli ile Yaptırım Uygulamasında Ortaya Çıkan Sorunlar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Günümüzde, insanlar üzerinde büyük etkisi olduğu düşünülen ve her hangi bir ücret ödemeksizin büyük kitlelere ulaşan radyo ve televizyon yayıncılığı, bu özellikleri gereği, topluma karşı sorumlu olmalıdır. Bu bağlamda “toplumsal sorumluluk”, yayıncıların, özdenetim kuruluşlarının ve devletin oluşturduğu yayın ilkeleri ve yayın içeriklerinin bu ilkelere uygunluğunun denetlenmesiyle gerçekleşir.

Dünyadaki örneklere bakıldığında, ABD ve Kanada gibi ülkelerde radyo ve televizyon yayıncılığını kapsamlı yayın ilkeleriyle düzenleyen özdenetim kuruluşlarını görmek mümkündür. Ayrıca özdenetimin haricinde, AB mevzuatında yayıncılığın belli sınırlamalara tabî olduğu kabul edilmiştir. Yine aynı şekilde, birçok ülkede yayıncılık alanı devlet tarafından oluşturulan yayın ilkeleriyle denetlenmekte ve bu ilkelere uymayanlara çok ciddi yaptırımlar uygulanmaktadır.

Türkiye’de de yayıncılık alanının, gerek yayıncılar, gerek özdenetim kuruluşları ve gerekse devlet tarafından oluşturulan yayın ilkeleriyle sınırlandırıldığını söylemek mümkündür. Ancak, 3984 sayılı Kanunun 4. maddesinde öngörülen yayın ilkeleri, “reyting kaygısı” nedeniyle, yayıncılar tarafından sıkça ihlâl edilmektedir. İhlâllerin sayıca fazla olmasının diğer bir nedeni ise, 3984 sayılı Kanunda belirtilen yaptırımların caydırıcı olmamasıdır. Ayrıca, yaptırım uygulama sürecinde RTÜK’ün yavaş çalışması, farklı tarihlerdeki ihlâllerin tek bir ihlâl şeklinde değerlendirilmesi gibi nedenler ve yayın kuruluşları tarafından yargıya götürülen RTÜK uygulamalarının karara bağlanmasının çok uzun zaman alması, yaptırımların caydırıcılığını azaltmaktadır.

Kamu yayın kuruluğu TRT’de ise, genellikle yayın içeriklerinde ihlâl olup olmadığına, dışarıdan gelen müdahaleler sonucunda karar verilmektedir. Bunun haricinde, Türkiye’de gelişmiş bir özdenetim anlayışı bulunmamaktadır. Bu durumun temel gerekçesi, radyo ve televizyon yayıncılığını kapsamlı biçimde düzenleyen bir özdenetim kuruluşunun bulunmayışıdır. Ayrıca yayıncılar, kendi özdenetimlerini sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

Bu özellikleriyle Türkiye’deki yayıncılık anlayışı, “toplumsal sorumluluk”tan uzaktır.

Anahtar Sözcükler

- 1- Yayıncılık
- 2- Yayın İlkeleri
- 3- Yayın İlkelerinin İhlâli
- 4- Yaptırım
- 5- RTÜK

ABSTRACT

BAYKAL, Kemal Cem. Violation of Broadcasting Codes and Problems Arising from Applications of Sanctions. Master Thesis, Ankara, 2008.

Today, radio and television are very important and effective for human life. People don't pay anything for watching television or listening to radio; so broadcasts can reach society easily. In this context, there must be broadcasting codes formed by either governments, or broadcasters and self – regulation organizations. It is very important for social responsibility.

In the USA and Canada, there are extensive broadcasting codes formed by self – regulation organizations. In addition, the contents are limited by EU laws and in the same way, many governments regulate radio and television broadcasting by laws.

In Turkey, government, broadcasters and self – regulation organizations, regulate the contents by broadcasting codes. But the broadcasting codes laid down in the law numbered 3984 (article 4) are violated often by broadcasters for achieving more “rating”. Other important cause of this negative situation is the ineffectiveness of sanctions. Also, The Radio and Television Supreme Council (RTÜK – RTSC) and courts work rather slowly and as a result of this, sanctions become ineffective.

Turkish Radio – Television Corporation (TRT), the Turkish public broadcasting corporation, has also some problems about broadcasting codes. In TRT, violations are usually caused by some political interferences. In addition and in our opinion, self – regulation is not sufficient in Turkey. Because there is no self – regulation organization that regulates broadcasting codes by itself; also, broadcasters are not sufficient to supply self – regulation codes and principles.

For all these reasons, it is possible to say that broadcasting in Turkey is not in agreement with social responsibility.

Key Words

- 1- Broadcasting
- 2- Broadcasting Codes
- 3- Violation of Broadcasting Codes
- 4- Sanction
- 5- RTÜK (RTSC)